

अध्याय - १

शोध परिचय

१. परिचय :

यस अध्यायमा शोधको परिचयमाथि प्रकाश पारिएको छ । शोध-कार्यको समग्र फलकलाई यसले स्पष्ट पारेको छ ।

१.१ शोध शीर्षक :

प्रस्तुत शोधपत्रको शीर्षक “नेपाली साहित्यको विकासमा ‘रचना’ पत्रिकाको योगदान र मूल्याङ्कन” रहेको छ ।

१.२ शोधकार्यको प्रयोजन :

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्काय पाटन संयुक्त क्याम्पस नेपाली शिक्षण विभागअन्तर्गत स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दसौँ पत्रको आवश्यकता परिपूर्ति गर्नु नै यस शोधकार्यको प्रयोजन रहेको छ ।

१.३ शोध-समस्या :

नेपाली भाषा तथा साहित्यको विकासमा पत्रपत्रिकाहरूको भूमिका अत्यन्त महत्वपूर्ण हुन्छ । पत्रपत्रिकामा प्रकाशित लेख-रचनाहरू नै भाषिक एवम् साहित्यिक उन्नतिका मापदण्ड मानिन्छन् ।

‘नेपाली साहित्यको विकासमा ‘रचना’ पत्रिकाको योगदान र मूल्याङ्कन’ शीर्षकको शोधकार्य सुसम्पन्न गर्न निम्नलिखित शोध-समस्या रहेका छन् :

- क. नेपाली पत्रपत्रिकाको ऐतिहासिक चिनारीका साथसाथै नेपाली साहित्यिक पत्रिकाहरूको सापेक्षतामा ‘रचना’ पत्रिकाको स्थान के कस्तो रहेको छ ?
- ख. समसामयिक स्थिति र ‘रचना’ पत्रिकाको प्रकाशन स्थिति के कस्तो रहेको छ ?
- ग. नेपाली साहित्यको विकासमा ‘रचना’ पत्रिकाले के कस्तो विधागत योगदान दिँदै आएको छ ?
- घ. नेपाली साहित्यको समसामयिक साहित्यिक धाराको निर्माण गर्नमा ‘रचना’ पत्रिकाले पूर्णाङ्क ३३ देखि पूर्णाङ्क ९९ सम्म के कस्तो सहयोग पुऱ्याएको छ ? र
- ङ. ‘रचना’ पत्रिकाका प्रधान सम्पादक रोचक घिमिरेको व्यक्तित्व के कस्तो रहेको छ ?

१.४ अध्ययनको उद्देश्य :

वि.सं. १९५५ को ‘सुधासागर’ देखि वि.सं. २०१७ को ‘रूपरेखा’ सम्मको नेपाली पत्रपत्रिकाको इतिहासलाई हेर्दा ‘रचना’ (२०१८) पत्रिकाको योगदान महत्वपूर्ण छ । यस पत्रिकाले प्रारम्भदेखि नै नेपाली साहित्यको विभिन्न विधागत रचनाहरू प्रकाशित गर्दै आएको छ । यिनै प्रकाशित विधागत कृतिहरूको सापेक्षतामा रहेर यो शोधकार्यलाई अन्तिम निष्कर्षमा पुऱ्याउन निम्नलिखित उद्देश्यहरू तय गरिएको छ :

- क. नेपाली पत्रपत्रिकाको ऐतिहासिक चिनारीका साथसाथै नेपाली साहित्यिक पत्रिकाहरूको सापेक्षतामा ‘रचना’ पत्रिकाको स्थानको पुष्टि गर्नु,

- ख. समसामयिक स्थिति र 'रचना' पत्रिकाको प्रकाशन स्थितिको ठोस अध्ययन गर्नु,
- ग. नेपाली साहित्यको विकासमा 'रचना' पत्रिकाले पुऱ्याएको विधागत योगदानको निर्यौल गर्नु,
- घ. नेपाली साहित्यको समसामयिक साहित्यिक धाराको निर्माण गर्नमा 'रचना' पत्रिकाले पूर्णाङ्क ३३ देखि पूर्णाङ्क ९९ सम्म पुऱ्याएको योगदानको पुष्टि गर्नु र
- ङ 'रचना' पत्रिकाका प्रधान सम्पादक रोचक घिमिरेको व्यक्तित्वको पहिचान गर्नु,

१.५ अध्ययनको क्षेत्र :

नेपाली साहित्यको विविध विधाहरूको विकासमा 'रचना' पत्रिकाको योगदानलाई स्पष्ट पार्ने कार्यमा केन्द्रित प्रस्तुत शोधपत्र प्रथमतः 'रचना' को प्रारम्भ वि.सं. २०१८ देखि पूर्णाङ्क ३२ (वि.सं. २०३५ साउन) सम्मको सम्पूर्ण अङ्क र तिनमा प्रकाशित रचनाहरूलाई पूर्व अध्ययन भइसकेको परिप्रेक्ष्यमा पूर्णाङ्क ३३ (वि.सं. २०३६ भदौ) देखि पूर्णाङ्क ९९ (वि.सं. २०६५ मङ्सिर) सम्मको सम्पूर्ण अङ्क र तिनमा प्रकाशित रचनाहरूलाई अध्ययनको विषय बनाई शोधकार्य सम्पन्न गरिएको छ । त्यसै गरी नेपाली पत्रपत्रिकाको ऐतिहासिक विकासक्रममा प्रारम्भदेखि 'रचना' प्रकाशनसम्मको समयावधिलाई सीमाङ्कन गर्दै प्रमुख पत्रपत्रिकाको मात्र मोटामोटी चर्चा प्रस्तुत गरिएको छ । साथै 'रचना' मा प्रकाशित सम्पूर्ण विधाहरूको यथासक्य विश्लेषण गरी विधागत योगदानमाथि प्रभावपरक दृष्टिकोणबाट शोधकार्य गरिएको छ ।

१.६ अध्ययनको सीमा :

'रचना' को प्रारम्भ वि.सं. २०१८ साल हेमन्त र शिशिरदेखि पूर्णाङ्क ३२ (वि.सं. २०३५ साउन) सम्मको पूर्णाङ्क र तिनमा प्रकाशित रचनाहरूलाई पूर्व अध्ययन भइसकेको परिप्रेक्ष्यमा पूर्णाङ्क ३३ (वि.सं. २०३६ भदौ) देखि पूर्णाङ्क ९९ (वि.सं. २०६५ मङ्सिर) सम्मका सम्पूर्ण अङ्क र तिनमा प्रकाशित रचनाहरूलाई मात्र अध्ययनको सीमा बनाइएको छ । त्यसैगरी नेपाली पत्रपत्रिकाको विकासक्रममा प्रारम्भदेखि 'रचना' प्रकाशनसम्मको समयावधिलाई सीमाङ्कन गर्दै प्रमुख पत्रपत्रिकाहरूको मात्र मोटामोटी चर्चा प्रस्तुत गरिएको छ । 'रचना' मा प्रकाशित सम्पूर्ण लेख रचनाको विश्लेषण नगरी मुख्य लेख रचनाहरूलाई मात्र केन्द्र मानेर विधागत योगदानमा संक्षिप्त अध्ययन र विश्लेषण गरिएको छ । प्रकाशित लेख रचनाहरूको विषयसूची दिने क्रममा अङ्कका क्रमबद्धताका आधारमा समालोचनात्मक एवम् साहित्यिक लेखहरूलाई विधागत आधारमा छुट्याइएको छ र अन्य साहित्येत्तर लेख रचनाहरूलाई पनि क्रमबद्ध रूपमा छुट्याइएको छ ।

१.७ पूर्व कार्यको विवरण :

वि.सं. २०१८ सालदेखि निरन्तर रूपमा नेपाली साहित्यको सेवा गर्दै आएको यस पत्रिकाको नेपाली साहित्यको क्षेत्रमा विशेष योगदान रहेको छ । मूलतः कथाका क्षेत्रमा 'रचना' पत्रिकाले टड्कारो योगदान दिए तापनि कविता, समालोचना तथा लेख निबन्ध आदिका फाँटमा पनि यस पत्रिकाको योगदान कम उपलब्धिपूर्ण छैन । कतिपय चर्चित कविका चर्चित कविता छापने अवसर यस पत्रिकाले प्राप्त गरेको छ । साथै नेपाली साहित्यिक पत्रपत्रिकाको इतिहासमा सर्वप्रथम हास्यव्यङ्ग्य विशेषाङ्क प्रकाशित

गरेर कीर्तिमान कायम गरेको छ । यस पत्रिकाको योगदानको सन्दर्भमा सुरेन्द्रवरसिंह थापाबाट “नेपाली साहित्यमा ‘रचना’ पत्रिकाको योगदान (सन्दर्भसूची सहित)” (२०३६ श्रावण) शीर्षकमा शोधकार्य गरिएको पाइन्छ । त्यस्तै इन्दुदेवी थपलियाबाट “नेपाली कथा साहित्यमा ‘रचना’ पत्रिकाको योगदान” शीर्षकमा मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र अध्ययन संस्थान नेपाली स्नातकोत्तर एम.ए. परीक्षा २०४७-०४९ अन्तर्गत पाठ्यांश आठौँ पत्रको प्रयोजनका निम्ति शोधपत्र तयार पारिएको छ । सुरेन्द्रवरसिंह थापाको शोधपत्र ‘रचना’ पत्रिकाको अङ्क १-३२ सम्मको अध्ययनमा केन्द्रित रहेको हुँदा सो अपूर्णतालाई पूर्ण गर्ने अभिप्रायले प्रस्तुत शोधपत्र तयार पारिएको छ । तसर्थ ‘रचना’ पत्रिकाले नेपाली साहित्यमा पुऱ्याएको योगदानलाई अभै गहन अध्ययन गरी प्रस्तुत शोधकार्यमा विश्लेषण गरिएको छ । यसभन्दा पूर्व गरिएका पूर्व कार्यको विवरण यस प्रकार छ :

- (१) सुरेन्द्रवरसिंह थापा, “नेपाली साहित्यमा ‘रचना’ पत्रिकाको योगदान” शीर्षकमा शोधपत्र, २०३६ नेपाली शिक्षण समिति, त्रि.वि. कीर्तिपुर ।
- (२) इन्दुदेवी थपलिया, “नेपाली कथा साहित्यमा ‘रचना’ पत्रिकाको योगदान” शीर्षकमा शोधपत्र , २०४७-०४९ नेपाली शिक्षण समिति, पद्मकन्या बहुमुखी क्याम्पस ।

१.८ सामग्री सङ्कलन र शोधविधि :

प्रस्तुत शोधकार्यमा पुस्तकालयीय अध्ययनलाई नै सामग्री सङ्कलनको प्रमुख स्रोत बनाइएको छ । यसका अतिरिक्त ‘रचना’ पत्रिकाका सम्पादक तथा यससँग सम्बद्ध व्यक्तिहरूबाट लिइएको जानकारीलाई सामग्री सङ्कलनको अर्को प्रमुख आधार बनाइएको छ । यस शोधपत्रमा ‘रचना’ पत्रिकाको साहित्यिक योगदान बारे अध्ययन गरिएको हुँदा आवश्यकतानुसार ऐतिहासिक तथा वर्णनात्मक अनुसन्धान पद्धतिको उपयोग गर्नुका साथै मूलतः प्रभावपरक समालोचना विधिको अनुसरण गरिएको छ ।

१.९ शोधपत्रको रूपरेखा :

शोधपत्रको रूपरेखा भन्नाले यसको स्वरूपलाई जनाउँछ । शोधपत्र भद्दा हुनुभन्दा छोटो, मीठो, सरल, सरस, ओजपूर्ण भएमा नै मीठो हुन्छ । त्यसैले प्रस्तुत शोधपत्रलाई निम्न लिखित ७ अध्यायमा विभाजन गरिएको छ ।

अध्याय १	:	शोध परिचय
अध्याय २	:	नेपाली पत्रपत्रिकाको ऐतिहासिक चिनारी र ‘रचना’ पत्रिकाको स्थान
अध्याय ३	:	समसामयिक स्थिति र ‘रचना’ पत्रिकाको प्रकाशन
अध्याय ४	:	‘रचना’ पत्रिकाको विधागत योगदानको अध्ययन र विश्लेषण
अध्याय ५	:	‘रचना’ साहित्यिक पत्रिकाको पूर्णाङ्क ३३ देखि पूर्णाङ्क ९९ सम्मका प्रकाशित सामग्रीहरूको अध्ययन र विश्लेषण
अध्याय ६	:	प्रधान सम्पादक रोचक घिमिरेको व्यक्तित्व परिचय
अध्याय ७	:	उपसंहार एवं निष्कर्ष

अध्याय - २

नेपाली पत्रपत्रिकाको ऐतिहासिक चिनारी र 'रचना' पत्रिकाको स्थान :

२. परिचय :

यस अध्यायमा नेपाली पत्रपत्रिकाहरूको प्रारम्भिक समय वा इतिहासको जानकारी गराउँदै सो समयदेखि 'रचना' प्रकाशन अवधिसम्म के कस्ता पत्रिकाहरूको जन्म भयो भन्ने कुरालाई प्रस्ट्याउने कार्य भएको छ ।

२.१ नेपाली पत्रपत्रिकाको ऐतिहासिक चिनारी र 'रचना' पत्रिकाको स्थान : यहाँ रचना पत्रिकाको इतिवृत्तलाई खिच्ने काम भएको छ ।

२.१.१ पृष्ठभूमि :

नेपाली भाषा भारोपेली भाषापरिवारको एउटा सदस्य हो । वि.सं. १३१२ को अशोक चल्लको अभिलेखदेखि लिएर भास्वति लगायतका ग्रन्थ लेखनकाल पार गर्दै नेपाली भाषाको विकास भएको हो । जुनसुकै राष्ट्रको उन्नति, प्रगति र राष्ट्रियता सम्बर्द्धनमा साहित्य र साहित्यिक पत्रपत्रिकाहरूको भूमिका महत्त्वपूर्ण हुन्छ । साहित्यिक विकासका लागि पत्रपत्रिकाको अस्तित्व पूर्वाधार हुन जान्छ । आजको समग्र साहित्यको पृष्ठभूमिमा पत्रपत्रिकाहरूको योगदान राष्ट्रिय एवम् अन्तर्राष्ट्रिय परिप्रेक्ष्यमा अत्यन्त उर्वर र गहकिलो रहेको तथ्य ऐतिहासिक खोज अन्वेषणबाट थाहा पाउन सकिन्छ ।

विश्व सभ्यताको विकासमा मुद्रणको इतिहास केलाउँदा यसको शुरुवात ई.पू. ११२२-१२५८ मा चीनबाट भएको देखिन्छ । यसपछि सन् १४४० मा युरोपमा टाइप अक्षरको प्रयोग हुन थाल्यो । यिनै दुई तथ्यलाई छापाखानाको इतिहासमा आधारभूत तथ्य मानिएका छन् ।^१

नेपाली साहित्यको इतिहासलाई पल्टाएर हेर्ने हो भने उपयुक्त वातावरणको अभावमा यसले आवश्यक गति लिन नसकेको कुरा पत्रपत्रिकाको इतिहासबाट अवगत हुन्छ । नेपालको भौगोलिक विकटता, राजनैतिक अस्थिरता र चेतनाविहीन सामाजिक गतिविधिले गर्दा लेखपढका कार्यहरू र साहित्यिक सिर्जनातर्फ खासै कसैको ध्यान जान सकेको पाइँदैन । थोरै मात्र सचेत व्यक्तिबाट नेपाली साहित्यको जग बसाल्ने कार्य भए पनि तत्कालीन समयमा उपयुक्त पत्रपत्रिकाको अभावका कारण प्रकाशन कार्यमा बाधा उत्पन्न भएकोले ती साहित्यकारका सिर्जनाबाट सर्वसाधारण साहित्यिक पाठकले सोचेजति फाइदा लिन सक्ने स्थिति थिएन । नेपाली साहित्यले केही विस्तार हुने मौका नेपाली साहित्यको माध्यमिक कालको प्रारम्भबाट पाए पनि नेपाली राजनैतिक धरातलमा व्याप्त तत्कालीन जहानियाँ शासनको शिक्षा विरोधी नीतिले प्रकाशन पक्ष उपेक्षित नै रह्यो ।

^१ ग्रीष्मबहादुर देवकोटा : नेपालको छापाखाना र पत्रपत्रिकाको इतिहास, दो.सं. (पुल्चोक, साभा प्रकाशन २०५१) पृ. २८ ।

२.१.२ २००७ साल पूर्वका प्रमुख नेपाली पत्रपत्रिकाहरूको स्थिति :

नेपालमा पत्रपत्रिकाहरूको प्रारम्भिक इतिहास त्यति पुरानो छैन । आधुनिक शिक्षाजस्तै नेपाली पत्रिकाको आरम्भ र विकास पनि निकै पछि भएको हो । नेपालको सन्दर्भमा छापाखानाको शुरुवात श्री ३ जङ्गबहादुरले बेलायत यात्रा सकी नेपाल फर्कदा ल्याएर स्थापना गरेको गिद्धेप्रेस (वि.सं. १९०८) देखा पर्छ । 'गोरखापत्र' प्रकाशन गर्ने 'गिद्धेप्रेस' सोही प्रेस हो भन्ने बुझिन्छ, जुन आज राष्ट्रिय सङ्ग्रहालयमा सुरक्षित छ । त्यसैबाट नेपालमा छापाखानाको इतिहास प्रारम्भ भएको तथ्य फेला पर्दछ ।^२

गिद्धेप्रेसको आगमनपछि काठमाडौँमा वि.सं. १९१९ अगाडि 'मनोरञ्जन छापाखाना' अस्तित्वमा आएको देखिन्छ, जसले 'मोक्षसिद्धि' जस्ता किताब छाप्यो ।^३ यसपछि १९२८ तिर वीरशमशेरद्वारा स्थापित 'नारायणहिटी छापाखाना', वि.सं. १९४९ को समयतिर कुवेररत्न बज्राचार्यले आफ्नै हातले बनाएर सञ्चालन गरेको 'बुद्धप्रेस' र १९५० साल असारमा मोतीराम भट्ट र उनका सहयोगीहरूद्वारा ठहरीमा स्थापित 'पाशुपत प्रेस' आदि नै नेपालमा प्रकाशनको थालनी गर्ने प्रारम्भिक नमूनाहरू हुन् ।^४

२.१.३ नेपाली साहित्यको माध्यमिक कालका पत्रिकाहरू :

नेपाली पत्रिकाको आदिभूमिका रूपमा बनारसलाई लिइन्छ । नेपालबाट हिन्दुस्थानमा पढ्न जाने नेपालीहरूको सक्रियतामा अर्थात् नेपाली पत्रपत्रिकाका प्रवर्तक मोतीराम भट्टको विशेष तत्परतामा बाबुरामकृष्ण वर्माको सम्पादनमा निक्लिएको 'गोरखा भारत जीवन' (मासिक - वि.सं. १९४३) पत्रिकालाई नै नेपाली भाषामा लेखिएको प्रथम पत्रिका मानिन्छ ।^५ यसपछि नेपालमा वि.सं. १९५० मा श्री नरदेव मोतीकृष्ण शर्माद्वारा ठहरी, काठमाडौँमा 'पाशुपत छापाखाना'को स्थापना भयो । यसै क्रममा वि.सं. १९५५ साल साउनदेखि प्रकाशित भएको 'सुधा सागर' नेपालबाट प्रकाशित जेठो साहित्यिक पत्रिका हो । यस पत्रिकाको उद्देश्य नेपाली भाषा र साहित्यको सेवा गर्नु थियो । यस पत्रिकामा अनेक किसिमका रोचक श्लोक, कविता र कथाहरू छापिने गर्दथे तर हाल यस पत्रिकाको अस्तित्व कतै पनि भेटिँदैन । यो त अब 'एकादेशको कथा' मा मात्र सीमित रहन पुगेको छ । 'सुधासागर' मोतीरामको

^२ ऐजन पृ. २९ ।

^३ मुक्तराज उपाध्याय : नेपाली साहित्यमा 'अभिव्यक्ति' पत्रिकाको योगदान (त्रि.वि. स्नातकोत्तर अप्रकाशित शोधपत्र २०५०) पृ. ६ ।

^४ इन्दिरा फुयाल : नेपाली साहित्य र समालोचनामा 'उन्नयन' पत्रिका र यसको योगदान (त्रि.वि. स्नातकोत्तर अप्रकाशित शोधपत्र २०५३) पृ. ६ ।

^५ बालकृष्ण पोखरेल, 'नेपाली पत्र साहित्यको विकास', (भारती ५:१२ जेठ) २०११ ।

‘भारत जीवन’ को समकालीन वा केही अधिको हो भन्ने कुरा थाहा हुन्छ।^६ ‘सुधासागर’ पछि प्रकाशित पत्रिका ‘भारत जीवन’ हो। उक्त पत्रिका नेपालबाट प्रकाशित नभई भारतको बनारसबाट प्रकाशित भएको हो।^७

नेपाली पत्रपत्रिकाको इतिहासमा वि.सं. १९५८ लाई विशेष वर्षको रूपमा लिइन्छ। यसै वर्ष अर्थात् वि.सं. १९५८ साल वैशाख २४ गते सोमवारका दिन नेपालबाट निस्कने दोस्रो नेपाली पत्रिकाको रूपमा ‘गोरखापत्र’ साप्ताहिक नयाँ बिहानी लिएर देखा पर्‍यो।^८ यो पत्रिका पं. नरदेव मोतीकृष्ण शर्माको सम्पादनमा तत्कालीन ‘पशुपति प्रेस’ पछि पशुपति प्रेस ठहिटी, काठमाडौँबाट समाचारप्रधान साप्ताहिकका रूपमा प्रकाशित हुने गरेको थियो। मूल रूपमा समाचारपत्र भएर पनि नेपाली साहित्यिक पत्रपत्रिकाको इतिहासमा ‘गोरखापत्र’ ले आजसम्म सशक्त भूमिका निर्वाह गर्न सफल रहेको छ। तत्कालीन सुधारवादी राणा प्रधानमन्त्री देवशमशेरको समयमा गोरखापत्रको प्रकाशन भएको थियो। काठमाडौँको ‘पशुपति प्रेस’ छापाखानाबाट प्रकाशित भएको यस पत्रिकाको सम्पादक नरदेव मोतीकृष्ण शर्मा थिए भने पछि धेरै वर्ष जयपृथ्वीबहादुर सिंहको सम्पादकत्वमा यो प्रकाशित भएको पाइन्छ। देवशमशेरको जनपक्षीय सुधारवादी नीतिले गर्दा आफ्नै भाइ चन्द्रशमशेरको षड्यन्त्रबाट छोटो अवधिमै सत्ताच्युत भई देशबाटै निष्काशित हुनुपर्‍यो। देवशमशेरलाई सत्ताच्युत गरिए पनि ‘गोरखापत्र’ भने नेपाली वाङ्मयका विधाहरूको विकास एवम् उत्थानमा जुट्दै, सङ्घर्षकै मैदानमा उत्रिई कथा, निबन्ध, उपन्यास, जीवनी, कविता आदिको प्रकाशनलाई अगाडि बढाउँदै नेपाली साहित्यको श्रीवृद्धि गर्नमा पछि परेन। यसै कालमा वि.सं. १९५९ तिर पादरी गङ्गाप्रसाद प्रधानको सम्पादकत्वमा दार्जीलिङबाट ‘गोर्खे खबर कागत’ नामक साप्ताहिक पत्रिकाको प्रकाशन हुन्छ। इसाई धर्मको प्रचार गर्ने उद्देश्यले खुलेको यस पत्रिकाले सूचना, समाचार र मनोरञ्जनात्मक सामग्री छापी केही योगदान छाडेको छ। यसै क्रममा वि.सं. १९५९ मा धारावाहिक रूपमा ‘उपन्यास तरङ्गिणी’ नामक मासिक औपन्यासिक पत्रिकाको प्रकाशन प्रारम्भ भयो। यसैबाट उपन्यासमा विधागत विशिष्टता र संरचनागत स्तरीयता वृद्धि भएको मान्न सकिन्छ। माध्यमिककालीन पत्रपत्रिकामा आफ्नो छवि उत्कृष्ट राख्दै नेपाली भाषा र साहित्यमा समर्पित भई प्रकाशित हुने अन्य पत्रपत्रिकाहरूमा बनारसबाट वि.सं. १९६३ असारमा ‘सुन्दरी’ मासिक, वि.सं. १९६५ मा ‘माधवी’ मासिक, ‘चन्द्र’ १९७१, ‘गोर्खाली’

^६ मुकुन्दप्रसाद भण्डारी : नेपाली साहित्यमा ‘गरिमा’ को योगदान, (त्रि.वि. स्नातकोत्तर अप्रकाशित शोधपत्र २०५१) पृ. ७।

^७ ग्रीष्मबहादुर देवकोटा : नेपालको छापाखाना र पत्रपत्रिकाको इतिहास (पुल्चोक, साभा प्रकाशन २०५१) पृ. ४५।

^८ ऐजन पृ. ७, ८।

१९७२, 'चन्द्रिका' १९७४, 'जन्मभूमि' १९७९, 'राजभक्ति' १९८३, 'तरुण गोर्खा' १९८३, 'गोरखा संसार' (१९८५), 'आदर्श' १९८७, 'नेपाली साहित्य सम्मेलन पत्रिका' १९८९, 'नेबुला' १९९३, 'खोजी' १९९७ र 'गोर्खा' २००२ आदिले नेपाली साहित्यको श्रीवृद्धिमा महत्त्वपूर्ण योगदान दिएको पाइन्छ।^९

यसरी नेपाली पत्रपत्रिकाको माध्यमिक कालमा 'गोरखापत्र' को प्रकाशनपछि करिब तीन दशक लामो समयसम्म कुनै पनि पत्रपत्रिकाले जन्म लिन नसके पनि नेपाल बाहिरका विभिन्न ठाउँहरूबाट प्रकाशित विविध साहित्यिक पत्रपत्रिकाहरूले नेपाली साहित्यलाई उजिल्याउनुका साथै जनचेतना अभिवृद्धि गराउनमा समेत महत्त्वपूर्ण भूमिका खेलेका छन्।^{१०} नेपाली साहित्यका माध्यमिक कालमा पत्रपत्रिका प्रकाशनमा केही साहित्यप्रेमी व्यक्तित्वहरूले अथक प्रयास गरेका थिए। जस्तै : मोतीराम भट्ट, सोमनाथ सिग्दयाल, राममणि आ.दी., पारसमणि प्रधान, सूर्यविक्रम ज्ञवाली आदि।^{११}

२.१.४ आधुनिक नेपाली पत्रिकाको कोशेढुङ्गा 'शारदा' काल :

नेपाली साहित्यको इतिहासमा पत्रपत्रिकाको माध्यमबाट साहित्यकारले प्राप्त गरेको प्रसिद्धिलाई पुष्टि गर्नको लागि काठमाडौँमा ऋद्धिबहादुर मल्लको सम्पादकत्वमा वि.सं. १९९१ फागुनमा जन्मेको 'शारदा' मासिक पत्रिकाको हजारौँ पृष्ठ हेरेमा स्पष्ट हुन्छ। माध्यमिक काल र आधुनिक कालको बीचको कोशेढुङ्गाको रूपमा सुपरिचित 'शारदा' ले नेपाली साहित्यमा नयाँ मोड र विशिष्ट पहिचान दिन सफल भयो। वि.सं. १९९१ देखि २००७ सम्मको समयावधिमा प्रकाशित यस पत्रिकाले थुप्रै साहित्यकारलाई हुर्काउन न्यानो काख प्रदान गरेको पाइन्छ। त्यस समयमा यो पत्रिकाले आफूलाई एउटा मञ्चको रूपमा प्रस्तुत गर्‍यो र त्यही मञ्चमा बसेर साहित्यिक प्रतिभाहरूले आ-आफ्नो भावना साटासाट गरे। नेपाली भाषा र साहित्यलाई जीवन्त बनाउँदै आधुनिक युगमा प्रवेश गराउने श्रेय पाएको यस पत्रिकाको महत्त्वपूर्ण उपलब्धि भनेको यसको प्रभावशाली सम्प्रेषणीयता नै हो। आधुनिक नेपाली साहित्यको जग बसाल्ने 'शारदा' लाई यदि आधुनिक नेपाली साहित्यको इतिहासबाट भिकिदिने हो भने

^९ मुक्तराज उपाध्याय, पूर्ववत् पृ. ९।

^{१०} रमेश न्यौपाने : नेपाली साहित्यको विकासमा 'उन्नयन' त्रैमासिक पत्रिकाको योगदान (त्रि.वि. स्नातकोत्तर अप्रकाशित शोधपत्र २०६३) पृ. ७।

^{११} मदनकृष्ण घिमिरे : साहित्यिक पत्रकारिताको विकासमा 'अभिव्यक्ति' को योगदान (त्रि.वि. स्नातकोत्तर अप्रकाशित शोधपत्र २०६४) पृ. ८।

अधुरोपना अनुभव हुन्छ ।^{१२} शारदा नै त्यस्तो गहकिलो एउटा पत्रिका हो, जसले आधुनिक साहित्यका प्रायः सबै फुटकर विधा (कथा, कविता, निबन्ध आदि) को विकासमा अतुलनीय योगदान दियो ।^{१३}

२.१.५ 'शारदा' पछिको साहित्यिक पत्रपत्रिका :

'गोरखापत्र' बाहेक नेपाली समाजबाट प्रकाशित अर्को पत्रिका थिएन । त्यही पनि राणाहरूको नियन्त्रणमा थियो । केही साहित्यिक रचनाबाहेक अन्य रचना यसबाट छापिएनन् । नेपालबाहिर भने साहित्यिक पत्रिकाहरू धमाधम प्रकाशित भइरहे । यस पृष्ठभूमिमा काठमाडौँमा ऋद्धिबहादुर मल्लको सम्पादकत्वमा वि.सं. १९९१ फागुनमा 'शारदा' मासिक पत्रिकाको जन्म भएको पाइन्छ । यसले नेपाली साहित्यको विकासमा ऐतिहासिक स्थान ओगटेको पाइन्छ । वि.सं. १९९१ देखि २००० सम्म 'शारदा' नियमित र सक्रिय रह्यो बीचमा दुई वर्ष अनियमित भयो । २००३ सालदेखि २००५ सालसम्म नियमित प्रकाशित हुन थाल्यो । खण्डित रूपमा प्रकाशित भए पनि 'शारदा' ले वंकिमचन्द्र, रवीन्द्रनाथ टैगोर, शरत्चन्द्र जस्ता भारतीय साहित्यकारका कहानी, उपन्यासलाई नेपालीमा उल्था गरेर छाप्यो । यसले मौलिक साहित्यमा पनि ठूलो योगदान दियो । गुरुप्रसाद मैनाली, विश्वेश्वरप्रसाद कोइराला, हृदयचन्द्रसिंह प्रधान, लक्ष्मीप्रसाद देवकोटा, भवानी भिक्षु, सिद्धिचरण श्रेष्ठ, भीमनिधि तिवारी, बालकृष्ण सम, लेखनाथ पौड्याललाई अगाडि बढ्न सजिलो पारिदिएको यो पत्रिका वि.सं. २०१८ सालमा आखिरी अड्क प्रकाशित भई सम्पादकको भ्रमेलामा परि बन्द भयो ।^{१४} वि.सं. २०१८ सालमा बन्द भएको यो पत्रिका वि.सं. २०६३ साल वसन्त पञ्चमीका दिनबाट पुनः प्रकाशित हुन थालेको हो ।

'शारदा' प्रकाशनको ६ महिनापछि उद्योगसम्बन्धी लेख-रचना प्रकाशित गर्ने उद्देश्यले वि.सं. १९९२ भदौदेखि काठमाडौँबाट सूर्यभक्त जोशीको सम्पादनमा 'उद्योग' पाक्षिकको प्रकाशन शुरु भयो । शुरुमा उद्योगसँग सम्बन्धित भएर देखा परे पनि त्यसप्रति जनअभिरुचिको अभावका कारण एक वर्षमा नै साहित्यिक मासिक भएर देखा पर्‍यो । विविध रूपमा आफूलाई परिवर्तन गर्दै वि.सं. २००८ मा वर्ष १४ पुग्दा लेखकाङ्क प्रकाशित गरी 'उद्योग' बन्द भयो । यसपछि वि.सं. १९९२ मै 'गोर्खा सेवक' साप्ताहिक सिलाडबाट मणि गुरुङको सम्पादनमा अनि वि.सं. १९९३ मा 'उदय' पत्रिका बनारसबाट काशीबहादुर श्रेष्ठको सम्पादनमा प्रकाशित हुन्छन् । राणाकालीन

^{१२} रघुनाथ घिमिरे: नेपाली साहित्यमा 'शारदा' को योगदान, (त्रि.वि. स्नातकोत्तर अप्रकाशित शोधपत्र, २०३२) पृ. ८ ।

^{१३} ऐजन ।

^{१४} उत्तम कुँवर : 'नेपाली पत्रपत्रिकाको विकास' (२०३३ फागुन) पृ. १० ।

निरङ्कुशताको पराकाष्ठास्वरूप बनारस पुगेका लक्ष्मीप्रसाद देवकोटाले आफ्नै सम्पादनमा २००४ सालमा साप्ताहिक पत्रिका 'युगवाणी' प्रकाशित गर्दछन् । यस्तै वि.सं. २००४ सालमै काठमाडौँमा 'नेपाली साहित्य परिषद्' को स्थापना भयो । यस परिषद्बाट हृदयचन्द्रसिंह प्रधानको सम्पादनमा 'साहित्य स्रोत' नामक मासिक पत्रिकाको प्रकाशन आरम्भ भयो । वि.सं. २००६ साउनमा यसको अन्तिम अङ्क प्रकाशित भएर चाँडै बन्द भए तापनि करिब अढाई वर्षको अल्पायुमै नै 'साहित्य स्रोत' ले नेपाली साहित्यिक क्षेत्रमा आफ्नो गहन प्रभाव पार्न सफल भएको थियो । यसको अतिरिक्त वि.सं. २००५ मा काठमाडौँबाट देवीप्रसाद रिमालको सम्पादनमा 'आँखा' मासिक, यसै वर्ष काठमाडौँबाटै 'नेपाल शिक्षा मासिक', वि.सं. २००६ सालमा काठमाडौँबाट प्रकाशित 'पुरुषार्थ' ले नेपाली साहित्यको श्रीवृद्धिमा र राजनैतिक एवम् साहित्यिक जागरणमा महत्त्वपूर्ण भूमिका खेल्थे ।

यसरी वि.सं. २००७ सालपूर्व विभिन्न साहित्यिक पत्रिकाहरू प्रकाशित भएको पाइन्छ । शिक्षित मानिसको अभावले गर्दा कतिपय पत्रिकाहरू छोटो अवधिमा नै बन्द भए । अझ अखबारप्रतिको जनआकर्षण कम रहेको, प्रकाशन छपाइको अभाव देखिएको, सूचना समालोचनात्मक सामग्री समयमा नजुटेको, आर्थिक अभावसँग जुध्न नसकेको र निरङ्कुश शासनकै परिणामस्वरूप साहित्यिक पत्रिका फस्टाउने र विकसित हुने अवसर नपाएको देखिन्छ । स्वदेशबाट 'गोरखापत्र' र प्रवासबाट विभिन्न पत्रिका छापिनु तथा नेपाली साहित्यका विविध विधाले प्रकाशित हुने अवसर पाउनु यस समयको प्राप्ति मान्न सकिन्छ ।^{१५}

२.१.६ २००७ सालदेखि 'रचना' पत्रिकासम्मका प्रमुख नेपाली पत्रपत्रिकाहरू :

वि.सं. २००७ सालको विशाल जनक्रान्तिले नेपालमा १०४ वर्षको निरङ्कुश राणाशासनको अन्त्य भयो र नेपालमा प्रजातन्त्रको स्थापना भयो । प्रजातन्त्रको आगमनसँगै साहित्यमार्फत नेपाली जनमानसमा उकुसमुकुस भएर बसेका पीडाहरू पोखिन थाले, देशमा विविध विकास र निर्माणका ढोका खुल्न थाले । यस्तो अनुकूल वातावरण पाएर कवि तथा लेखकहरू पनि जनपक्षीय अभिव्यक्तिमा चासो दिँदै साहित्य सिर्जना गर्न उत्साहित हुन थाले । विभिन्न पत्रपत्रिकाको चाप पनि क्रमशः बढ्दै गयो । यसरी नेपाली साहित्यलाई गुणात्मक गरिमा प्रदान गर्ने केही चर्चित पत्रपत्रिकाको बारेमा मात्र यहाँ उल्लेख गर्ने जमर्को गरिएको छ ।

प्रजातन्त्र स्थापना हुनुभन्दा ठीक तीन दिन अगाडि वि.सं. २००७ साल फागुन ४ गते हृदयचन्द्रसिंह प्रधानको सम्पादनमा 'जागरण' साप्ताहिक निस्कियो । यस पत्रिकाले १०४ वर्षे राणाशासन र दिन प्रतिदिन हावी हुँदै गइरहेको काङ्ग्रेसी नीतिको

^{१५} मदनकृष्ण घिमिरे : पूर्ववत् पृ. १० ।

समेत आलोचना गरी जनतालाई चेतनशील र सचेत पार्ने कार्यमा तल्लीन रह्यो ।^{१६} तर यो पत्रिका धेरै समय टिकेन । वर्ष १, सङ्ख्या ३६ सम्म निस्किएर बन्द भयो । प्रजातन्त्र घोषणाको दोस्रो दिन (२००७ फागुन ८ गते) देखि कवि सिद्धिचरण श्रेष्ठको सम्पादनमा 'आवाज' दैनिक प्रकाशन आरम्भ भयो । नेपालबाट प्रकाशित हुने प्रथम दैनिक पत्रिका बन्ने सौभाग्य प्राप्त गरेको यो पत्रिका दुई वर्षको अल्पायुमा नै बन्द भयो ।

वि.सं. २००८ सालमा श्यामप्रसाद शर्माको सम्पादकत्वमा 'सेवा' मासिक तथा कुमारी कामाक्षी र अन्यको सम्पादनमा 'नेपाल महिला सङ्घ' काठमाडौँबाट 'महिला' मासिक पत्रिका प्रकाशन भएको पाइन्छ । रेडियो नेपाल काठमाडौँबाट तारिणीप्रसाद कोइरालाको सम्पादकत्वमा 'भङ्कार' पाक्षिक पत्रिका र काठमाडौँबाटै ईश्वरानन्द श्रेष्ठको सम्पादकत्वमा 'राँको' साप्ताहिक पत्रिकाले पनि साहित्यिक देन दिएको पाइन्छ । २००९ सालमा 'जागृति' मासिक शुरु भयो, यसै साल 'प्रतिभा' मासिक अखिल नेपाल महिला सङ्घले प्रकाशित गर्‍यो । वि.सं. २०१० सालमा 'प्रगति' द्वैमासिक निस्कियो । नेपाली पत्रपत्रिकाको इतिहासमा थोरै समयमा आफ्नो ऐतिहासिक छाप छोडेर जान सक्षम पत्रिकाको सूचिमा 'प्रगति' को अग्रस्थान छ । 'प्रगति' ले नेपाली साहित्यको परिमार्जनमा विशिष्ट योगदान प्रदान गरेको छ । त्यसबेला सुषुप्तावस्थामा रहेको नेपाली साहित्यलाई नारायणप्रसाद वाँस्कोटाले 'प्रगति' मार्फत सक्रिय बनाइदिनु भयो । देवकोटा लगायत अन्य प्रमुख साहित्यकारहरूको सहयोगमा प्रगति अझ प्रभावशाली रह्यो । यसले नेपाली गद्य-पद्य साहित्यको इतिहासमा उल्लेख्य भूमिका खेलेर लोकप्रियता हासिल गरे तापनि यो पत्रिका धेरै समयसम्म टिक्न सकेन । २०१० कै वर्षमा यस्तै अन्य पत्रपत्रिकाहरू प्रकाशित भएको देखिन्छ । जसमध्ये नारायणप्रसाद वाँस्कोटाकै सम्पादनमा ललितपुरबाट 'भिल्को', भोजबहादुरसिंह न्यौपानेको सम्पादनमा काठमाडौँबाट 'खसोखास', भरतप्रसाद धिताल र अन्य केहीको सम्पादनमा 'दरवार हाई स्कूल छात्र सङ्घ' काठमाडौँबाट 'विद्यार्थी', केशवलाल कर्माचार्य र शरदचन्द्रको सम्पादनमा त्रिचन्द्र कलेज काठमाडौँबाट 'आव्हान', विराटनगरबाट लक्ष्मण शास्त्री र अन्य केहीको सम्पादनमा 'आदर्शवाणी', काठमाडौँबाट भेषबहादुर कार्की क्षेत्रीको सम्पादनमा 'राष्ट्रवाणी', कवि सिद्धिचरण श्रेष्ठको सम्पादनमा काठमाडौँबाट 'कविता', धर्मराज थापाको सम्पादनमा 'डाँफे चरी' लगायत थुप्रै पत्रिकाहरूले पनि आ-आफ्नो क्षेत्रबाट नेपाली भाषा र साहित्यको विकासमा सबदो सहयोग पुऱ्याएका पाइन्छन् ।

^{१६} नारायणप्रसाद शर्मोपाध्याय : नेपाली साहित्यमा 'रत्नश्री' पत्रिकाको योगदान, (त्रि.वि. स्नातकोत्तर अप्रकाशित शोधपत्र, २०४६) पृ. १० ।

यसपछि २०११ साल भदौमा शेखरबाबु मानन्धर र अन्य केहीको सम्पादनमा काठमाडौँबाट प्रकाशित भएको 'भोर', पशुपतिदेव पाण्डेको सम्पादनमा 'समाज' दैनिक, यादवप्रसाद पन्त र अन्य केहीको सम्पादनमा नेपाल जनसाहित्य सङ्घ काठमाडौँबाट २०११ साल माघ-फागुनदेखि त्रैमासिक प्रकाशन 'जन-साहित्य' को उदय भएको पाइन्छ । यस पत्रिकाले यथार्थवादी र जनमुखी साहित्य सिर्जनामा जोड दियो ।

वि.सं. २०१२ सालमा नेपालभित्र अलि कमै पत्रिका प्रकाशित भएका छन् । नेपालबाहिरबाट भने केही पत्रिकाहरू प्रकाशित भएको पाइन्छ । यस सालमा नेपालबाट नेपाल पुस्तकालय सङ्घद्वारा वासु शशीको सम्पादनमा निस्केको त्रैमासिक 'नवनिर्माण' र केशवराज पिंडालीको सम्पादनमा प्रकाशित साप्ताहिक 'विकास' महत्त्वपूर्ण छन् ।

नेपाली पत्रपत्रिकाको इतिहासमा २०१३ साल अत्यन्त महत्त्वपूर्ण वर्षका रूपमा लिइन्छ । काव्य प्रतिष्ठान स्थापना भई सोही प्रतिष्ठानबाट 'इन्द्रेणी' मासिक प्रकाशन शुरु भयो । जसले नेपाली पद्य विधालाई अगाडि बढाउन धेरै मद्दत गरेको देखिन्छ । यस्तै नेपाली साहित्य र पत्रपत्रिकाको विकासमा इँटा थप्ने अर्को सफल पत्रिका २०१३ सालमा ईश्वर बराल र भवानी भिक्षुको सम्पादनमा 'धरती' प्रारम्भ भयो । यसले नेपाली गद्य साहित्यलाई अगाडि बढाउन मद्दत गरे तापनि यो पत्रिका धेरै समयसम्म टिक्न सकेन । यसै वर्ष प्रकाशित अन्य पत्रपत्रिकाहरूमा 'छात्रवाणी', 'जुद्धोदय पब्लिक हाईस्कूल पत्रिका', 'मानव जागृति', 'दियालो' आदिले पनि विशेष स्थान ओगटेका छन् ।

वि.सं. २०१४ सालमा प्रकाशित केही महत्त्वपूर्ण पत्रपत्रिकाहरूमा कमलप्रसाद घिमिरेको सम्पादनमा 'फिलिङ्गो', योगेन्द्रराज शङ्करको सम्पादनमा 'जनमत', तारिणीप्रसाद कोइरालाको सम्पादनमा 'उज्यालो' र 'कल्पना' साथै जनता विद्यालय तानसेनबाट प्रकाशित 'उपहार' (२०१३) ले पनि नेपाली साहित्यको विकासमा निकै मद्दत पुऱ्याएको पाइन्छ ।

नेपाली पत्रपत्रिकाको क्षेत्रमा २०१५ साल महिलावर्गको प्रतिनिधि सालको रूपमा देखा पर्‍यो । यस वर्ष शशिकला शर्माको सम्पादनमा प्रकाशित 'स्वास्ती मान्छे' ले पिछडिएका महिलालाई माथि उठाउन प्रोत्साहित गर्‍यो । यस्तै गरी यसै साल विभिन्न साहित्यिक संस्थाहरूको सक्रियतामा कुलचन्द्र गौतम र धरणीधर कोइरालाको सम्पादनमा ज्योति (२०१४) र शिव भट्टराईको सम्पादनमा उजेली (२०१५) ले पनि विशेष स्थान ओगट्न सफल भए ।

वि.सं. २०१६ सालमा साहित्य सेवा सदन कमलपोखरीले श्यामप्रसाद शर्माको सम्पादनमा 'साहित्य' नाम राखेर 'सेवा' पत्रिकाकै उद्देश्यलाई अगाडि बढाउने काम गर्‍यो । त्यस्तै २०१६ कात्तिक - मङ्सिर - पुसमा कमल दीक्षितको सम्पादनमा मदन पुरस्कार गुठीबाट त्रैमासिक 'नेपाली' को प्रकाशन शुरु हुन थाल्यो । नेपाली साहित्यको

विकासमा यसले पनि निकै महत्त पुऱ्याएको देखिन्छ । यसले साहित्यको अनुसन्धानमूलक रचनामा बढी प्राथमिकता दिएको छ । नेपाली पत्रिकाको इतिहासमा एकभन्दा बढी अड्क समेटी संयुक्ताङ्क ननिकाल्ने र पूर्णाङ्कलाई प्रधानता दिने पहिलो पत्रिका 'नेपाली' हो ।

वि.सं. २०१७ साल नेपाली पत्रपत्रिका र साहित्यको विकासमा नयाँ मोड लिएर देखा पऱ्यो । साहित्यका विविध विधामा नयाँ नयाँ चिन्तन र शैलीहरू देखा पर्न थाले । यस वर्ष निस्केका 'इन्दु', 'समीक्षा', 'दर्पण' आदि पत्रिकाले केही समयमात्र सेवा गरे भने 'रूपरेखा' पत्रिकाले चाहिँ पत्रपत्रिकाको जगत्मा आफ्नो नाम स्वर्णाक्षरले अङ्कित गरायो । ३३८ अड्कसम्म प्रकाशित भएर दीर्घजीवी पत्रिकाको रूपमा आफूलाई उभ्यायो । 'रूपरेखा' पत्रिकाले नेपाली कथा, कविता, निबन्ध, प्रबन्ध तथा समालोचनाको विकासमा भरमग्दुर योगदान पुऱ्याएको छ ।^{१७} शुरुमा द्वैमासिकबाट प्रारम्भ भएर मासिक हुँदै सम्पादक उत्तम कुँवरको मृत्युपछि यसले अनुहार देखाउन छाड्यो ।

साहित्य र पत्रपत्रिकाको यस्तै पृष्ठभूमिमा 'रूपरेखा' निस्केको एक वर्षपछि अर्थात् वि.सं. २०१८ साल (हेमन्त र शिशिर) मा रोचक घिमिरेको सम्पादनमा 'रचना' पत्रिका प्रकाशित भयो । शुरुमा चारमहिने साहित्यिक प्रकाशनका रूपमा निस्केको 'रचना' वि.सं. २०१९ पुसदेखि तीन महिने भएर देखा पऱ्यो । पहिलो अड्कदेखि नै कुनै खास वाद या पक्षलाई प्राथमिकता नदिने उद्देश्य लिएको यसले वि.सं. २०२१ असोजदेखि आफ्नो प्रकाशनलाई दुई महिने गरायो । 'रचना' ले नेपाली साहित्यको इतिहासमा धेरै स्तरीय रचनाहरू प्रकाशित गर्दै आजसम्म पनि अनवरत रूपले अगाडि बढिरहेको छ ।

२.२. निष्कर्ष :

नेपाली भाषा तथा साहित्यको विकासमा यी माथि उल्लिखित पत्रपत्रिकाहरूको योगदान महत्त्वपूर्ण रहेको छ । पत्रपत्रिकाहरूको छेलोखेलोमा थपिन गएको 'रचना' ले नेपाली साहित्यिक क्षेत्रलाई माथि उठाउनमा निकै ठूलो भूमिका निर्वाह गरेको छ ।

^{१७} तारानाथ शर्मा : नेपाली साहित्यको इतिहास, (सहयोगी प्रकाशन, २०२७) पृ. २५४ ।

अध्याय - ३

समसामयिक स्थिति र 'रचना' पत्रिकाको प्रकाशन

३. परिचय :

प्रस्तुत शोधपत्रको यस अध्याय - ३ मा 'रचना' द्वैमासिक पत्रिकाको प्रकाशनारम्भ कस्तो परिस्थितिमा भएको थियो भन्ने कुरा देखाउँदै 'रचना' को नामकरण, उद्देश्य, चिनारी आदिको बारेमा जानकारी गराइएको छ ।

३.१ समसामयिक स्थिति र 'रचना' पत्रिकाको प्रकाशन :

भाषा तथा साहित्यको विकासको क्रममा वि.सं. २०१७ सालमा 'रूपरेखा' पत्रिका प्रकाशित भयो । 'रूपरेखा' निस्केको एक वर्षपछि अर्थात् वि.सं. २०१८ सालमा हेमन्त र शिशिर दुई ऋतुलाई गाभेर चौमासिक साहित्यिक पत्रिकाको रूपमा 'रचना' को प्रकाशनारम्भ भएको हो ।

३.१.१ समसामयिक स्थिति :

वि.सं. २००७ सालको विशाल जनक्रान्तिले नेपालमा १०४ वर्षको निरङ्कुश राणाशासनको अन्त्य गरेर देशमा प्रजातन्त्रको लहर फैल्यायो र नेपाली जनमानसमा रहेको उकुसमुकुसताको वातावरणको अन्त्य भई नेपाली जनजीवनमा नयाँ जाँगर र उत्साहको वातावरण सिर्जना गयो । यस्तो अनुकूल वातावरण पाएर प्रशस्त साहित्यिक पत्रिकाहरू जन्मिन थाले । यसको सीमा अब नेपालभित्र र बाहिर दुवैतिर पुग्न थाल्यो । यसै क्रममा नेपाल भित्रबाटै अनेकौँ नेपाली पत्रपत्रिकाहरूले जन्म लिए तर नेपालीहरूमा चरम आर्थिक विपन्नता र पाठकहरूको कमीले गर्दा ती पत्रिकाहरूले दिगो रूपमा सेवा पुऱ्याउन सकेनन् । २००७ सालदेखि २०१७ सालभित्रको अवधि पुरानोबाट अलग्गिई नवीन दिशाबोधतर्फ लागेको सङ्क्रमणकालीन समय हो ।^१

वि.सं. २०१८ सालमा 'रचना' पत्रिका शुरु हुँदा नियमित रूपमा निस्कने पत्रपत्रिकाहरूमा 'शारदा' पुरानो भइसकेको थियो भने रूपरेखा भर्खर-भर्खर शुरुवातमा हिँडिरहेको थियो । प्रगति र धरती मस्त निदाइसकेका थिए । यसका अतिरिक्त स्वास्नीमान्छे, साहित्य, नेपाली, प्रहरी आदि केही नियमित थिए भने इन्दु, बगैँचा जस्ता पत्रिका एक दुई अङ्क, चार अङ्क निकलेर बन्द भएका थिए । यस्तो स्थितिमा 'रचना' ले शुरुमै चिल्लो पातको रूप देखायो र केही गहकिला र स्तरीय अङ्कहरूले रूपरेखालाई पनि उछिनेका छन् भन्दा अन्याय नहोला ।

^१ गोविन्दराज भट्टराई : काव्यिक आन्दोलनको परिचय, (काठमाडौँ ने.रा.प्र.प्र. २०४९) पृ. १२० ।

३.१.२ 'रचना' पत्रिकाको प्रकाशन :

नेपाली साहित्य र पत्रपत्रिकाको विकासमा 'रचना' पत्रिकाको योगदान महत्त्वपूर्ण छ । 'रूपरेखा' निस्केको एक वर्षपछि अर्थात् वि.सं. २०१८ सालमा दुई ऋतु गाभेर चौमासिक साहित्यिक पत्रिकाको रूपमा रचनाको प्रकाशनारम्भ भएको हो । शुरुमा चार महिने साहित्यिक प्रकाशनका रूपमा देखा परेको 'रचना' त्रैमासिक हुँदै द्वैमासिकका रूपमा अडिएको छ ।

पत्रिकाको माध्यमबाट नेपाली साहित्यमा केही काम गर्ने रहर र आफ्ना साथीहरू भैरव अर्याल, रमेश विकल, रमेश बाँस्कोटा, डा. नवराज चालिसेसहित अन्य धेरै जनाको उत्साहजनक सहयोगबाट प्रेरित भएर नै 'रचना' का सम्पादक एवम् प्रकाशक रोचक घिमिरेले वि.सं. २०१८ साल हेमन्त र शिशिर नाम दिएर 'रचना' प्रकाशन गराएका हुन् ।

३.१.३ 'रचना' पत्रिकाको नामकरण :

साधारण अर्थमा 'रचना' भन्नाले बनाउने वा निर्माण गर्ने भन्ने बुझिन्छ । नेपाली साहित्यको क्षेत्रमा नयाँ-नयाँ रचनाहरू पस्कंदै जाने उद्देश्यले निर्मित यस पत्रिकाको नामकरण 'रचना' भनी स्वर्गीय भैरव अर्यालले जुराइदिएका हुन् । साहित्यको सेवामा हरपल समर्पित 'रचना' ले आफ्नो नाम अनुसार सधैं व्यक्तिलाई भन्दा व्यक्तिका रचनालाई बढी महत्त्व दिने गरेको छ ।

३.१.४ 'रचना' पत्रिकाको उद्देश्य :

नेपाली साहित्यिक पत्रिकाहरूमा रचना (२०१८) को स्थान विशिष्ट रहेको छ । कुनै पनि वाद वा पक्षलाई प्रश्रय नदिने उद्देश्य लिएको 'रचना' ले शुरु अङ्कदेखि नै ओभेलमा परिरहेका प्रतिभालाई प्रकाशमा ल्याउने जमर्को गर्‍यो । विशुद्ध साहित्यिक कृति र सबै पक्षका साहित्यकारलाई समान महत्त्व दिने कुरामा शुरुदेखि नै 'रचना' अडिग रह्यो ।

मूल रूपमा साहित्यको सेवा गर्ने उद्देश्यले शुरु भएको 'रचना' को अरू कुन उद्देश्य थियो भन्ने कुरा यी पङ्क्तिहरूबाट अझ स्पष्ट हुन्छ - "आज हामी नयाँ र पुराना विचार भएका दुई थरी लेखकहरू देख्छौं । यिनीहरूको विचार नमिल्नु त स्वाभाविक छँदैछ । नयैनयाँमा पनि कोही मानवतापक्षमा जोड दिने र कोही प्रगति पक्षतिर जोड दिने प्रायः दुई वर्ग छन् । तर दुवैको मूलभूत उद्देश्य जीवनोन्मुखी, अग्रगामी साहित्य रचना हुन्छ भने हाललाई यही वर्गले मात्र विकास गर्नुपर्छ भन्ने पक्षमा हामी छैनौं । विचार, शैली र व्याकरण इत्यादिमा देखिन लागेका नयाँ नयाँ प्रयोगको खिसिट्युरी गर्नु या त्यसैमा हुत्तिएर भावावेषमा पुरानोलाई गिज्याइहाल्नु पनि

मनासिब पर्ला जस्तो हामीलाई लाग्दैन । यसै दृष्टिकोण अनुसार हामी पनि यो चार महिने 'रचना' लिएर देखा परेका छौं ।”^२

यसरी सबै किसिमका कृतिहरूलाई समान महत्त्वका साथ हेरेर साहित्यिक सेवामा समर्पित हुनु नै 'रचना' को मूल उद्देश्य हो ।

३.१.५ 'रचना' पत्रिकाको चिनारी :

वि.सं. २०१८ साल हेमन्त र शिशिर ऋतुको नाम राखेर जन्मिएको 'रचना' (चिन्तन, मनन, मन्थन र अनुसन्धानप्रधान, शुरुमा चार महिने साहित्यिक प्रकाशनका रूपमा देखा परेको, पछि त्रैमासिक हुँदै द्वैमासिकका रूपमा अडिएको) पत्रिका नेपाली भाषा, साहित्य, संस्कृति र कलाको उत्थान र विकासमा सदा प्रतिबद्ध रहने पत्रिका हो । २०१८ सालदेखि आज (२०६५) सम्मको ४८ वर्षे अवस्था पार गरेको यो पत्रिका बीच-बीचका वर्षहरूमा विलाउँदै र पुनः प्रकाशित हुँदै हाल ९९ अङ्क प्रकाशित गर्न सफल भएको छ ।

रचनाको नियमितता चाहने र अनियमितताप्रति गुनासो गर्ने पाठकहरूका निमित्त सम्पादक रोचक घिमिरे यसो भन्नुहुन्छ - “..... यी हितैषीहरूको 'रचना' प्रतिको उत्सुकताले हामीलाई धेरै घच्च्याएको छ र नियमित हुने अघोर 'रहर' जागेको छ । तर रहर जाग्दैमा इच्छा पूरा हुन्छ नै भन्नु पनि दुराशा मात्र हो । नितान्त व्यक्तिगत प्रयासमा साहित्यिक पत्रिका नियमित निकाल्नु नेपालको सन्दर्भमा सके नपत्याउँदै कुरा हो ।”^३

नेपाली भाषा, साहित्य, संस्कृति र कलाको समृद्धिमा सहयोग गर्दै आएको यस पत्रिकाले भाषा साहित्यप्रेमी पाठकहरूलाई ठूलो सहयोग पुऱ्याउँदै आएको छ । समग्रमा नेपाली साहित्यका विद्यार्थीलाई निकै उपयोगी सिद्ध हुने यो पत्रिका सङ्ग्रहणीय छ ।

३.१.५.१ 'रचना' का प्रकाशित अङ्कहरू :

वि.सं. २०१८ साल हेमन्त र शिशिरमा चार महिने साहित्यिक प्रकाशनका रूपमा शुरु भई हाल द्वैमासिक रूपमा प्रकाशित हुन थालेको 'रचना' पत्रिका २०६५ मङ्सिरसम्ममा पूर्णाङ्क ९९ प्रकाशित भइसकेको छ । बीच-बीचका अनेकौं वर्षहरूमा प्रकाशनमा अनियमितता देखाएको यस पत्रिकाले वि.सं. २०६२ को वर्षमा नियमित रूपमा ६ वटा अङ्कहरू प्रकाशित गर्‍यो । वर्ष ३८ देखि पूर्णाङ्क भनेर उल्लेख गरिएको यस पत्रिकाले विभिन्न विशेषाङ्कहरू पनि प्रकाशित गरेको छ ।

^२ 'रचना' वर्ष १, अङ्क, सम्पादकीय (२०१८) पृ. ७८-७९ ।

^३ 'रचना' वर्ष १६, पूर्णाङ्क ३७, सम्पादकीय (२०३९) पृ. ५५ ।

एक वर्षमा ६ वटा अङ्कहरू प्रकाशित हुनुपर्नेमा यो पत्रिका बीच-बीचमा बिलाएर निम्नअनुसार देखा परेको छ :

वर्ष	अङ्क	साल	महिना
१५	३३	२०३६	भदौ-मङ्सिर
१६	३४	२०३८	वैशाख-जेठ
१६	३५	२०३८	पुस-माघ
१६	३६	२०३९	कात्तिक-मङ्सिर
१६	३७	२०३९	पुस-माघ
१६	३८	२०४०	वैशाख-जेठ
१६	३९	२०४०	भदौ-असोज
२३	४०	२०४०	कात्तिक-मङ्सिर
२३	४१	२०४१	भदौ-असोज
२३	४२	२०४१	कात्तिक-मङ्सिर
२३	४३	२०४१	पुस-माघ
२३	४४	२०४२	वैशाख-जेठ
२३	४५	२०४२	असार-साउन
२४	४६	२०४२	पुस-माघ
२४	४७	२०४३	कात्तिक-मङ्सिर
२४	४८	२०४४	वैशाख-जेठ
२४	४९	२०४४	भदौ-असोज
२४	५०	२०४४	कात्तिक-मङ्सिर
२४	५१	२०४५	वैशाख-जेठ
२५	५२	२०४५	भदौ-असोज
२५	५३	२०४५	कात्तिक-मङ्सिर
२५	५४	२०४५	पुस-माघ
२५	५५	२०४६	वैशाख-जेठ
२५	५६	२०४६	भदौ-असोज
२५	५७	२०४६	कात्तिक-मङ्सिर
३०	५८	२०५१	पुस-माघ
३०	५९	२०५२	वैशाख-जेठ
३०	६०	२०५२	पुस-माघ
३०	६१	२०५३	पुस-माघ
३०	६२	२०५४	कात्तिक-मङ्सिर
३८	६३	२०५४	पुस-माघ
३८	६४	२०५५	कात्तिक-मङ्सिर

૩૮	૬૫	૨૦૫૫	ફાગુન-ચૈત
૩૯	૬૬	૨૦૫૬	અસાર-સાડન
૩૯	૬૭	૨૦૫૬	કાર્તિક-મઙ્ગસિર
૩૯	૬૮	૨૦૫૬	પુસ-માઘ
૪૦	૬૯	૨૦૫૭	વૈશાખ-જેઠ
૪૦	૭૦	૨૦૫૭	અસોજ-કાર્તિક
૪૧	૭૧	૨૦૫૮	વૈશાખ-જેઠ
૪૧	૭૨	૨૦૫૮	કાર્તિક-મઙ્ગસિર
૪૧	૭૩	૨૦૫૮	ફાગુન-ચૈત
૪૨	૭૪	૨૦૫૯	વૈશાખ-જેઠ
૪૨	૭૫	૨૦૫૯	અસાર-સાડન
૪૩	૭૬	૨૦૬૦	વૈશાખ-જેઠ
૪૩	૭૭	૨૦૬૦	અસાર-સાડન
૪૩	૭૮	૨૦૬૦	પુસ-માઘ
૪૪	૭૯	૨૦૬૧	વૈશાખ-જેઠ
૪૪	૮૦	૨૦૬૧	અસાર-સાડન
૪૪	૮૧	૨૦૬૧	કાર્તિક-મઙ્ગસિર
૪૪	૮૨	૨૦૬૧	ફાગુન-ચૈત
૪૫	૮૩	૨૦૬૨	વૈશાખ-જેઠ
૪૫	૮૪	૨૦૬૨	અસાર-સાડન
૪૫	૮૫	૨૦૬૨	ભદૌ-અસોજ
૪૫	૮૬	૨૦૬૨	કાર્તિક-મઙ્ગસિર
૪૫	૮૭	૨૦૬૨	પુસ-માઘ
૪૫	૮૮	૨૦૬૨	ફાગુન-ચૈત
૪૬	૮૯	૨૦૬૩	વૈશાખ-જેઠ
૪૬	૯૦	૨૦૬૩	ભદૌ-અસોજ
૪૬	૯૧	૨૦૬૩	કાર્તિક-મઙ્ગસિર
૪૬	૯૨	૨૦૬૩	ફાગુન-ચૈત
૪૭	૯૩	૨૦૬૪	વૈશાખ-જેઠ
૪૭	૯૪	૨૦૬૪	અસાર-સાડન
૪૭	૯૫	૨૦૬૪	કાર્તિક-મઙ્ગસિર
૪૭	૯૬	૨૦૬૪	ફાગુન-ચૈત
૪૮	૯૭	૨૦૬૫	વૈશાખ-જેઠ
૪૮	૯૮	૨૦૬૫	અસાર-સાડન
૪૮	૯૯	૨૦૬૫	કાર્તિક-મઙ્ગસિર

३.१.५.२ रचनाको सम्पादन, प्रकाशन, प्रबन्धन र मुद्रण :

वि.सं २०१८ सालमा 'रचना' प्रकाशित गराउन आफ्ना साथीहरू भैरव अर्याल, रमेश विकल, रमेश बाँस्कोटा, डा. नवराज चालिसेसहित अन्य धेरै साथीहरूको उत्साहजनक सहयोग पाए तापनि यसका सम्पादक-प्रकाशक रोचक घिमिरेको निजी रहर र प्रयासको फलस्वरूप नै 'रचना' प्रकाशित भएको हो । प्रस्तुत पत्रिकाको सम्पादनमा प्रारम्भदेखि हालसम्म रोचक घिमिरेको संलग्नता अविच्छिन्न रूपमा रहेको छ । यस पत्रिकाको शुरु अङ्कदेखि वि.सं. २०५२ को पूर्णाङ्क ६० सम्म सम्पादकका रूपमा रहेका रोचक घिमिरेलाई पूर्णाङ्क ६१ देखि प्रधान सम्पादकका रूपमा देख्न सकिन्छ भने सम्पादकमा ज्ञानुवाकर पौडेलको उपस्थिति रहेको छ । त्यस्तै यस पत्रिकाको प्रबन्धनको कार्यभार सुधीर घिमिरे र प्रतीक घिमिरेले बहन गरेका छन् ।

'रचना' एउटा सामान्य व्यक्तिको प्रयासबाट प्रकाशित भएको हुँदा यसलाई त्यति धेरै आर्थिक सहयोग कतैबाट पनि पाइएको छैन । 'रचना' प्रकाशित भएको दिव्य पैतालीसौं वर्षमा यसले ने.रा.प्र.प्र. बाट रु. ६०,०००/- पायो, त्यस्तै शिक्षा मन्त्रालयबाट रु. ५,०००/- आर्थिक सहयोग पायो । हाल आएर यसका विशिष्ट सदस्यहरूबाट विशिष्ट सदस्यता शुल्क बापत रु. ५,०००/- लिन थालिएको छ । यसका अलावा अन्यत्रबाट केही सहयोग नपाइएको र प्रधान सम्पादकको व्यक्तिगत खर्चमा नै यो पत्रिका प्रकाशित भइरहेको छ ।^४

शुरुमा आफ्नै स्थायी प्रेस व्यास प्रेस टङ्गालबाट मुद्रित भई देखा परेको यो पत्रिका व्यास प्रेस विक्री भएपछि विभिन्न प्रेसहरूबाट प्रकाशित हुन थाल्यो । हाल 'रचना' लुष प्रेस नयाँ बानेश्वर काठमाडौंमा मुद्रित भई निस्कन थालेको छ । लुष प्रेसलगायत आजसम्म यस पत्रिकाले निम्नलिखित विभिन्न प्रेसहरूबाट मुद्रित भई निस्कनु परेको देखिन्छ । जसमा क्रमशः व्यास प्रेस टङ्गाल, सेवक प्रिन्टिङ्ग प्रेस ढोकाटोल काठमाडौं, इन्दु छापाखाना ललितपुर, अभिव्यक्ति छापाखाना मित्रपार्क चावहिल काठमाडौं, सङ्कटा प्रेस टेबहाल, प्रभाकरी प्रेस कालिकास्थान, नटराज प्रेस डिल्लीबजार, काठमाडौं रहेका छन् ।

रचनाका सम्पादन, प्रकाशन, व्यवस्थापन, मुद्रण र प्रबन्धनमा आफ्ना साथी, आफन्त र शुभचिन्तकहरूबाट सल्लाह, सुझाव र सहयोगहरू पाए तापनि यससम्बन्धी सम्पूर्ण कार्यभार प्रधान सम्पादक रोचक घिमिरेको दायित्वमा रहेको देखिन्छ ।

^४ प्रधान सम्पादकबाट प्राप्त जानकारीका आधारमा ।

३.१.५.३ 'रचना' का प्रकाशित विशेषाङ्कहरू :

वि.सं. २०१८ सालमा प्रकाशित 'रचना' ले आजसम्म एघारवटा विशेषाङ्क प्रकाशित गरेको छ । साहित्यिक पत्रिकामा पहिलो 'हास्यव्यङ्ग्य अङ्क' २०२० सालमा रचनाले नै निकाल्यो । २०२८ मा निस्केको 'कथा अङ्क' मा राम्रा, आकर्षक र स्तरीय कथाहरू प्रकाशित भएका छन् । २०३२ मा जगदीश घिमिरेको सिङ्गो उपन्यास 'सावित्री' छापेर 'रचना' ले उपन्यास अङ्क निकाल्यो भने सोही वर्ष 'सावित्री परिचर्चा अङ्क' पनि रचनाले प्रकाशित गर्‍यो । २०३३ मा प्रकाशित देवकोटा विशेषाङ्कले स्तरीयतामा प्रसिद्धि कमाएको छ । त्यसमा महाकवि देवकोटाका गहन र अप्राप्य कृति समेत छापिएका छन् । लक्ष्मीप्रसाद देवकोटाको कृतित्व र व्यक्तित्वको सूक्ष्म सिंहावलोकन गर्न यो विशेषाङ्क सफल छ । २०३५ मा प्रकाशित समालोचना अङ्क एक र दुईले गहन र सारगर्भित समालोचना प्रस्तुत गर्ने सफलता पाएका छन् । २०३५ मा नै प्रकाशित गाइजात्रा हास्यव्यङ्ग्य अङ्क समसामयिक हास्यव्यङ्ग्य विधाको उत्कृष्ट नमूना बनेको छ । २०३८ सालमा प्रकाशित भैरव अर्याल अङ्क १ र २ मा भैरव अर्यालका कृतित्व र व्यक्तित्वसम्बन्धी उत्कृष्ट सामग्री प्रस्तुत गरिएका छन् । नेपाली हास्यव्यङ्ग्य विधाका विख्यात सर्जक भैरव अर्यालको समग्र अध्ययन निमित्त 'रचना' का ती दुइटै विशेषाङ्क अत्यन्त महत्वपूर्ण मानिएका छन् ।^५ त्यस्तै २०५८ मा प्रकाशित संस्मरण अङ्कले रचनाको उच्चस्तरीय स्वरूपलाई प्रष्ट्याएको छ ।

३.१.५.४ 'रचना' मा प्रकाशित सामग्रीहरू :

वि.सं. २०१८ सालमा मौलिक शब्द र शैलीबाट नेपाली साहित्यलाई चम्किलो पारेर उच्च स्थानमा पुऱ्याउने अठोटका साथ प्रकाशित 'रचना' ले शुरु अङ्कदेखि नै आफ्ना केही नीतिहरूलाई अङ्गालेको थियो । जस्तो लेखक कविहरूको ठेगाना दिने, कुनै पनि लेखको बाँकी अंश पृष्ठ मा भनेर अन्त नलाने, लेख-रचनाको अन्त्यको खाली ठाउँमा कुनै सूक्ति वा टुक्रा कविता छापने, सकभर हरेक गातामा कुनै कलाकृति छापने । यस दृष्टिले 'रचना' आफ्नो पहिचान कायम गर्न सक्षम भएको अनुभव हुन्छ ।

विधागत रूपमा हेर्ने हो भने मूलतः कथाका क्षेत्रमा 'रचना' पत्रिकाले टड्कारो योगदान दिएको छ तापनि कविता, समालोचना तथा लेख-निबन्ध आदिका फाँटमा पनि 'रचना' पत्रिकाको योगदान कम उपलब्धिपूर्ण छैन । कतिपय चर्चित कविका चर्चित कविता छापने अवसर यस पत्रिकाले प्राप्त गरेको छ भने समालोचनाका क्षेत्रमा पनि देवकोटा विशेषाङ्कको प्रकाशन र कतिपय अनुसन्धानपूर्ण र स्तरीय समालोचनात्मक रचनाहरू 'रचना' पत्रिकाले प्रकाशित गरेको छ । साथै नेपाली साहित्यिक पत्रपत्रिकाको इतिहासमा सर्वप्रथम हास्यव्यङ्ग्य विशेषाङ्क प्रकाशित गरेर कीर्तिमान कायम गरेको छ । 'रचना' को अङ्क ३३ देखि ९९ सम्ममा

^५ शेषराज सिवाकोटी (सं) अक्षरको अभिवादन, (२०५५) पृ. ८७-८८ ।

जम्मा ६ वटा एकाङ्की र २ नाटक प्रकाशित भएका छन् । यसका अन्य रोचक स्थायी स्तम्भहरूमा कुराकानी, व्यक्तिबिम्ब, अन्तर्वार्ता, चिठी चपेटा, सर्वेक्षण: हिजो आज, कृति समीक्षा, सम्पादकीय आदि रहेका छन् । यी स्तम्भहरू पाठक समुदायमा अत्यन्त लोकप्रिय रहेका पाइन्छन् । सर्वेक्षण: हिजो आजमा शशि शाहको व्यङ्ग्यचित्रले पाठकलाई पेट मिची-मिची हँसाउन सफल भएको छ । समाहारमा भन्दा 'रचना' पत्रिकाले अत्यधिक कथा र कविताहरूको माध्यमबाट मानवजीवनको सरल, जटिल यात्राको वास्तविकतालाई व्यक्त गरेको छ, जसलाई यसको प्रमुख साहित्यिक उपलब्धि मान्न सकिन्छ ।

३.१.६ 'रचना' पत्रिकाको शोधपत्र :

वि.सं. २०१८ सालदेखि नेपाली साहित्यको सेवामा समर्पित यस पत्रिकाको नेपाली साहित्यको क्षेत्रमा विशेष योगदान रहेको छ । यस पत्रिकाको योगदानको सन्दर्भमा शोधार्थी सुरेन्द्रवरसिंह थापाबाट "नेपाली साहित्यमा 'रचना' पत्रिकाको योगदान" शीर्षकमा शोधपत्र, २०३६ नेपाली शिक्षण समिति त्रि.वि. कीर्तिपुर अन्तर्गत कीर्तिपुर बहुमुखी क्याम्पसबाट तयार पारिएको छ । त्यस्तै शोधार्थी इन्दुदेवी थपलियाबाट "नेपाली कथा साहित्यमा रचना पत्रिकाको योगदान" शीर्षकमा मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र संस्थान, नेपाली स्नातकोत्तर एम.ए. परीक्षा २०४७-०४९ अन्तर्गत पाठ्यांश आठौँ पत्रको प्रयोजनका निम्ति नेपाली शिक्षण समिति, पद्मकन्या बहुमुखी क्याम्पसबाट शोधपत्र तयार पारिएको छ । शोधार्थी सुरेन्द्रवरसिंह थापाको शोधपत्रमा 'रचना' पत्रिकाको अङ्क १ देखि ३२ सम्मका पूर्णाङ्कहरूलाई समेटिएकोले यस शोधपत्रमा अङ्क ३३ देखि अङ्क ९९ सम्मको शोधकार्य गरिएको छ । शोधार्थी सुरेन्द्रवरसिंह थापाको शोधपत्रमा नेपाली पत्रपत्रिकाको ऐतिहासिक विकासक्रम, 'रचना' पत्रिकाको प्रकाशन, रचना पत्रिकाको विधागत योगदानका साथै यस पत्रिकामा प्रकाशित कृतिहरूको सन्दर्भ सूची तयार पारिएको छ । यस शोधपत्रमा पनि ती कुराहरूलाई समावेश गरिएको छ तर यसमा शोधार्थी सुरेन्द्रवरसिंह थापाको शोधपत्रमा गरिएको विश्लेषणभन्दा केही फरक ढङ्गले विश्लेषण गरिएको छ । साथै यसका प्रधान सम्पादक रोचक घिमिरेको व्यक्तित्व परिचय र साहित्यिक योगदानलाई पनि छुट्टै अध्यायमा राखी चर्चा गरिएको छ । यो कार्यलाई यस शोधपत्रको विशेषताको रूपमा लिन सकिन्छ ।

समग्रमा सुरेन्द्रवरसिंह थापाको शोधपत्र र यो शोधपत्रको प्रयोजन एउटै रहेकाले केही कार्यगत भिन्नताबाहेक धेरै कुरामा समानता पाउन सकिन्छ ।

३.२ निष्कर्ष :

वि.सं. २०१८ सालमा जन्मेर निरन्तर रूपमा नेपाली साहित्य र पत्रपत्रिकाको विकासमा सेवारत 'रचना' पत्रिकामा प्रकाशित विभिन्न आकर्षक सामग्रीहरूले गर्दा 'रचना' नेपाली साहित्यमा मात्र नभई विश्व साहित्यमै अग्रपङ्क्तिमा रहन सफल भएको छ ।

अध्याय - ४

‘रचना’ पत्रिकाको विधागत योगदानको अध्ययन र विश्लेषण :

४. परिचय :

यस अध्यायमा ‘रचना’ द्वैमासिक पत्रिकामा प्रकाशित भएका सामग्रीहरू जस्तै - कविता, कथा, लेख-निबन्ध, समालोचना आदि विधाहरूको अध्ययन र विश्लेषण गरिएको छ ।

४.१ ‘रचना’ पत्रिकाको विधागत योगदानको अध्ययन र विश्लेषण :

नेपाली साहित्य तथा पत्रपत्रिकाको इतिहासमा महत्त्वपूर्ण स्थान ओगट्न सफल ‘रचना’ नितान्त व्यक्तिगत प्रयासमा प्रकाशनारम्भ भएको साहित्यिक पत्रिका हो । ४७ वर्षे लामो यात्रा पार गरी आजको अवस्थामा आइपुगेको यस साहित्यिक पत्रिकाले आफ्नो यात्राका क्रममा विभिन्न मीठा-नमीठा अनुभवहरू भोगेको छ र यो सम्पूर्ण अवधि नेपाली साहित्यका विविध विधालाई उन्नत बनाउने कार्यमा नै समर्पित रहेको छ । यस क्रममा प्रस्तुत पत्रिकाले धेरै नयाँ प्रतिभाहरूलाई प्रोत्साहित गर्दै शिखर चुमाएको छ ।

‘रचना’ पत्रिकामा समाविष्ट भएका नेपाली साहित्यका विविध विधाहरूमध्ये कविता, कथा, लेख-निबन्ध, समीक्षा-समालोचना, नाटक, एकाङ्की आदि प्रमुख रहेका छन् । यिनमा पनि क्रमशः कविता र कथाले ‘रचना’ का धेरै पृष्ठहरू ओगटेका छन् । त्यसपछि क्रमशः लेख-निबन्ध, समालोचना, समीक्षा, एकाङ्की आदि देखिएका छन् । प्रारम्भदेखि वि.सं. २०३५ को पूर्णाङ्क ३२ सम्ममा करिब १७६ वटा कविता, १०२ वटा कथा र उपन्यास, ६७ वटा लेख-निबन्ध, ४८ वटा समालोचना, ११ नाटक र एकाङ्की आदि प्रकाशित भइसकेका छन् भने २०३६ को पूर्णाङ्क ३३ देखि २०६५ को पूर्णाङ्क ९९ सम्ममा करिब ६६५ वटा कविता प्रकाशित भएका छन् भने २३८ वटा कथाहरू, २४८ वटा लेख-निबन्ध, ९१ वटा समालोचना, २ नाटक र ६ वटा एकाङ्की आदि प्रकाशित भइसकेका छन् । यतिका धेरै स्रष्टाका ती सम्पूर्ण सृष्टिलाई छुट्टाछुट्टै राखेर हेर्दा एउटा अर्को शोधपत्र तयार हुन सक्ने देखिन्छ । तसर्थ प्रस्तुत शोधपत्रमा त्यसो नगरी यस पत्रिकामा परेका प्रत्येक विधालाई समग्रमा हेर्ने प्रयास गरिएको छ ।

४.१.१ ‘रचना’ पत्रिकामा प्रकाशित कविताहरूको अध्ययन :

साहित्यका विविध विधाहरूमध्ये सबैभन्दा जेठो विधा मानिने ‘कविता’ नेपाली भाषामा प्रचलित संस्कृत तत्सम शब्द हो । शब्दका हिसाबले कविताको अर्थ कविको कर्म, भाव वा गुण भन्ने बुझिन्छ । कवि शब्दले कविता रच्ने व्यक्तिलाई बुझाउँछ ।

कविद्वारा रचित जुन वस्तु हुन्छ, त्यो कविता हो । मूलतः मानव सभ्यताले भाषिक आर्जन गर्न थालेदेखि नै लोकगीत, गाथा र गाथाचक्रका क्रमिक शृङ्खला हुँदै कविताको प्रारूप तयार भएको हो । कविताले मानवीय जीवन जगत्को भावनालाई प्रस्तुत गर्ने केन्द्रीय लक्ष्यलाई श्रुतीमधुर र लयात्मक तरीकाले वर्णन गर्दै आएको छ ।^१ कविताको उत्पत्तिकालदेखि वर्तमान अवस्थासम्मको विकास यात्रालाई दृष्टिगत गर्दा यसले आफ्नो यात्राका विभिन्न घुम्ती र मोडहरू पार गर्दै निश्चित सैद्धान्तिक अवधारणाभित्र आफूलाई स्थापित गराउँदै वर्तमान अवस्थामा आइपुगेको देखिन्छ ।

कवितामा भावनात्मक वा बौद्धिक कथ्य पद्यलयात्मक ढङ्गमा अभिव्यक्त भएको पाइन्छ । साहित्यका अन्य सबै विधाहरू गद्यलयात्मक हुने हुँदा पद्यलयात्मकता कविताको खास पहिचान हो ।^२

नेपाली भाषा संस्कृत, प्राकृत, अपभ्रंशका विभिन्न मोडहरू पार गर्दै विक्रमको एघारौँ शताब्दीतिर देखा परेको मानिन्छ । त्यसै समयदेखि नै नेपाली भाषाका लोकस्तरका गीत र गाथाहरूका माध्यमबाट नेपाली कविताको मौखिक परम्परा शुरु भएको हो । नेपाली भाषामा लेख्य वा शिष्ट कविता परम्परा पृथ्वीनारायण शाहको नव नेपाल निर्माणको वीरतापूर्ण विजय अभियानबाट शुरु भएको मानिन्छ । पृथ्वीनारायण शाहको वीरताको वर्णन विषयक सुवानन्द दासको 'वीर वन्दना' कविता (१८२६ तिर) नै नेपाली भाषामा लेखिएको प्रथम कविता मानिएको छ । वर्तमान अवस्थामा नेपाली कविताले भण्डै साढे दुई शताब्दी लामो यात्रा पार गरिसकेको छ । विभिन्न युगमोड र धाराहरूलाई छिचोलेर यसले वर्तमान आधुनिक समसामयिक युगमा प्रवेश गरेको छ ।

कविताका प्रमुख सर्जक वा स्रष्टा भनेका कवि हुन् । कविका सुन्दर कल्पनाबाट सिर्जित कविताहरूले शुरुशुरुमा पत्र-पत्रिकाकै माध्यमबाट प्रकाशनको उज्यालो पाएका हुन्छन् । कविता प्रकाशन गर्ने काममा नेपाली साहित्यलाई 'रचना' पत्रिकाले निकै ठूलो गुन लगाएको छ । ४७ वर्षे लामो यात्रा पार गरी ४८ वर्षमा प्रवेश गरेको यस पत्रिकाले करिब ८४१ वटा कविताहरू प्रकाशित गरिसकेको छ । यद्यपि प्रस्तुत सङ्ख्याभित्र गीत, गजल र मुक्तक आदिलाई पनि समावेश गरिएको छ । 'रचना' पत्रिका कविता प्रधान नभएर पनि अन्य विधाहरूले भन्दा कविताले नै बढी स्थान ओगटेका छन् । ख्यातिप्राप्त पुराना कविदेखि नवोदित कविहरूलेसम्म यसमा समान रूपले स्थान पाएका छन् ।^३

'रचना' मा छापिएका कविताहरूको स्तर ज्यादै उच्च र हृदयस्पर्शी छन् । यिनमा कतै कतै प्रयोगवादी दुरूहता पाइए तापनि प्रायः जसो कविताहरू सम्प्रेषणीय

^१ गुणाकर भुसाल (सं.) नेपाली नाटक र कविता (कीर्तिपुर, क्षितिज प्रकाशन, २०५९) पृ. ९६ ।

^२ दयाराम श्रेष्ठ र अन्य, नेपाली साहित्यको संक्षिप्त इतिहास, (काठमाडौँ, ने.रा.प्र.प्र. २०३४) पृ. १९ ।

^३ 'रचना' ४८/९९ (२०६५ अङ्कसम्म) ।

छन् । कविहरूमा गीत, गजल र मुक्तकहरूप्रतिको बढ्दो आकर्षण देखिन्छ र यिनमा कविहरूको कलम अत्यन्त तीखो बनेर आएको पाइन्छ । त्यस्तै विभिन्न विम्ब र प्रतीकहरूको माध्यमबाट समाज तथा राष्ट्रमै देखापरेका कु-प्रवृत्तिप्रति व्यङ्ग्यमूलक धारिलो प्रहार गर्नबाट पनि कविहरू पछि परेका छैनन् ।

प्रस्तुत पत्रिकाको वर्ष १५ पूर्णाङ्क ३३ देखि वर्ष ४८ पूर्णाङ्क ९९ सम्मका अङ्कहरूमा लगभग ६६५ वटा कविताहरू प्रकाशित भइसकेका छन् । यति धेरै सङ्ख्यामा कविता लेख्ने कवि कवयित्रीको नाम मात्र उल्लेख गर्दा पनि निकै लामो सूची तयार हुने हुँदा यहाँ केही प्रमुख कवि-कवयित्रीको नाम मात्र निम्नअनुसार अधि सारिएको छ, ती हुन् - दिनेश अधिकारी, भरतराज पन्त, जीवन आचार्य, नगेन्द्रराज शर्मा, मोहन बन्जाडे, हेम हमाल, दिव्य गिरी, फणीन्द्रराज खेताला, किशोर निरौला, भानुभक्त पोखरेल, कुलमणि देवकोटा, विमल कोइराला, ध्रुवकृष्ण दीप, भूपी शेरचन, सिद्धिचरण श्रेष्ठ, कृष्णभूषण बल, विनय रावल, मनु ब्राजाकी, ज्ञानुवाकर पौडेल, कृष्णभक्त श्रेष्ठ, तोयनाथ भट्टराई, कुन्दन शर्मा, मञ्जुल, रमेश तुफान, कालीप्रसाद रिजाल, मोहन कोइराला, बट्टीप्रसाद भिखारी, नरेश शाक्य, उदय विभात, अमृत ढुङ्गाना, जीतबहादुर रायमाभी, केदारमान व्यथित, जगदीश घिमिरे, दुबसु क्षेत्री, नृपेन्द्र पुरुष 'यादी', विश्वनाथ नेउपाने, ओम आचार्य, वासु शशी, राजेश्वर देवकोटा, वियोगी वुढाथोकी, गौरा पाण्डे, कुलचन्द्र कोइराला, भरतराज 'मन्थलीय', दैवज्ञराज न्यौपाने, अमोददेव भट्टराई, जैनेन्द्र जीवन, पोषण पाण्डे, राजीव दवाडी, भीम विराग, पूर्ण वैद्य, साम्ब ढकाल, क्षेत्रप्रताप अधिकारी, नारायण तिवारी, सन्ध्या पहाडी, कार्तिकेय घिमिरे, घनश्याम न्यौपाने, माधव काफ्ले, अमर त्यागी, मनुजबाबु मिश्र, वासु पासा, मुन पौडेल, श्रीपुरुष ढकाल, माणिकरत्न शाक्य, पुष्पलता विष्ट, सविना मिश्र, कृसु क्षेत्री, तेजेश्वर बाबु ग्वंग, प्रकट पगेनी 'शिव', मनु मन्जिल, सन्जिता देउजा, महानन्द ढकाल, धुस्वाँ सायमी, जेवी खत्री, जुनु क्षेत्री, राजव, रासा, सरु काली, रुद्र ज्ञवाली, मनोहरा, शैलेन्द्र साकार, कमल दीक्षित आदि ।

माथि उल्लिखित कवि-कवयित्रीहरूमा कतिपयले आफूलाई धारागत विशेषतामा स्थापित गरिसकेका छन् भने केही एक-दुई कविता लेखेर बिलाएर गएका पनि छन् । जीवनका यथार्थ भोगाइलाई टपक्क टिपेर कवितामा उतार्न तर्फ यसबेलाका कवि, कवयित्रीहरूको कलम सशक्त ढङ्गले अगाडि बढेको छ ।

राष्ट्रहित र राष्ट्रिय स्वाभिमानलाई सदैव अटल राख्नको लागि देश र जनताको हितमा काम गर्दागर्दै सहिद भएका व्यक्तिका परिवारको दीनहीन अवस्थातर्फ संकेत गर्दै लेखिएको कवि दिनेश अधिकारीको "सहिद दिवस" कविता यसरी व्यक्त भएको छ:

शहरमा-
दीपावली चलिरहेकै बेला
म तिमीलाई संभिरहेछु

माहिली !
मट्टीतेल नभएर
तिम्रो घरको टुकी नबलेको
भनत ! आज कति दिन भयो ?

(वर्ष १६, पूर्णाङ्क ३६, २०३९)

उपर्युक्त पङ्क्तिहरूमा सहिद दिवसको दिन शहर-शहरमा सहिदहरूको सम्झनामा दीपावली र मिठाई वितरणको कार्यक्रम सञ्चालन गरिन्छ तर ती सहिदका परिवारप्रति कसैको सहानुभूति रहँदैन, ती सधैं अभाव, भोकमरी र आफन्तको वियोगमा आसु पिएर जिउन बाध्य भएको अवस्थाको चित्रण गरिएको छ ।

त्यस्तै गरिबीको चित्रण गर्दै लेखिएको कवि हेम हमालको “विकास” नामक कवितामा कविले “खन खन नेपाल खन कतै पानी निस्कन्छ कि” भनी पहाड, तराई, उपत्यका सबै ठाउँमा खनेर अन्त्यमा भोकानाङ्गा नेपाली सबै अटाउने खाल्डो खन्दा विकास रसाइहाल्छ कि भनी बडो भावपूर्ण शैलीमा नेपालको विकास र गरिब नेपालीले पाएको दुःखलाई चित्रण गरेका छन् ।

मान्छेलाई जन्मदेखि मृत्युपर्यन्तसम्म पनि बाँसको कति आवश्यकता हुन्छ भन्ने कुरा दर्शाउँदै लेखिएको कवि मञ्जुलको “चन्द्रमा र बाँसभाँड” कवितामा बाँसको महत्त्व यसरी देखाइएको छ -

स्वागतद्वार बनाउन सकिन्छ,
विदाईद्वार पनि बनाउन सकिन्छ,
नानी हुर्काउने कोक्रो बनाउन सकिन्छ,
लास बोक्ने खट पनि बनाउन सकिन्छ

(वर्ष २४, पूर्णाङ्क ४८, २०४४)

मानिसका जीवनका तीतामीठा भोगाइ, अभाव, गरिबी, भोकमरीको पीडाजन्य परिस्थितिमा बाँच्नुपर्ने अवस्था र जीवनका हरेक पल-पलमा भएको बाध्यताको चित्रण गर्दै लेखिएको कवि मोहन दुखुनको “बाध्यता” कवितामा विसङ्गतिको चित्रण यसप्रकार गरिएको छ -

चामल, दाल नभएको घरमा
साग-पात उसिनेर
मात्र हावा पेटलाई भरिदिएर
जीवन धान्नुपर्ने
छाना टाल्न नसकेको घरमा
भिज्दै पनि भरीमा आश्रय लिनुपर्ने
बाध्यता :

(वर्ष २३, पूर्णाङ्क ४३, २०४१)

यस्तै यस्तै समस्या खडा गर्दै उठेको कवि कुन्दन शर्माको “जागिर” कविता समय सापेक्ष रूपमा सबै जागिरेवर्गका लागि मार्मिक बनेको छ । जागिरको नाम फेरुपर्छ भन्ने सन्देश बोकेको यो कविताले ‘जागिर’ शब्दप्रति यसरी व्यङ्ग्य गरेको छ :

पहिलो दिन
कार्यालयको ढोकामा पुगेर
आफ्नो नियुक्तिपत्र माग्दा
कसैले अगाडिको कोठा देखाइ
भने भैं लाग्यो
“जा गिर !”

.....
अब यो जागिरको नाउँ अर्कै राख्नपर्छ
नत्र मभैं भस्केकाहरूले यहाँ भोक भोकै मर्नपर्छ ।

(वर्ष २४, पूर्णाङ्क ५०, २०४४)

नेपालीहरूको पाखुराको बलको वर्णन गर्दै युवा जोश, जाँगर र उत्साहलाई अभिव्यक्त गरिएको “देश अटाउँछ पाखुरामा” कवितामा कवि किशोर निरौला यसो भन्छन् -

नेपालीको पाखुरा संसारको महाशक्ति
भन्दा ठूलो छ ।
नेपालीको पाखुरा आकाशको अनन्त
भन्दा फराकिलो छ,

.....
त्यसैले -
देशका ‘युवा’ तिम्रो देश
अटाउँछ, तिम्रै पाखुरामा ।

(वर्ष २४, पूर्णाङ्क ५१, २०४५)

मानिसको सहारा भनेको मानिस नै हो भन्ने कुरा व्यक्त गर्दै लेखिएको कवि वासु शशीको “मानिसलाई मानिस नभई हुन्न” कवितामा मान्छे र मायाबीचको अन्तरसम्बन्धलाई यसरी देखाइएको छ -

माया भनेको बिरुवा फूलेको फूल हो ।
माया भनेको फूलहरू उनिएको माला हो ।
मानिस र माया भनेको तिर्खा र तृप्ति

मानिस र माया भनेको दृष्टि र ज्योति
मलाई माया देऊ, बदलामा मैलाई लैजाऊ
तिम्रो छातीको आकाशमा चरा भैं उडाऊ

(वर्ष २५, पूर्णाङ्क ५३, २०४५)

माथिका उपर्युक्त पङ्क्तिहरूमा माया फूल हो र तिनै फूलहरू उनिएको माला पनि माया नै हो भन्दै माया र मानिसलाई तिर्खा र तृप्ति अनि दृष्टि र ज्योतिको रूपमा लिइएको छ । मानिसले सधैं मानिसबाट माया र प्रेम चाहिरहेको हुन्छ भन्ने कुरा देखाउन कवि सफल भएका छन् ।

परिवर्तनको चाहना राखेर लेखिएको कवि जैनेन्द्र जीवनको “रातो सूर्य रातै रगत” कवितामा कविले परिवर्तन यसरी गर्नुपर्छ भनेका छन् -

तिमीले भन्यौ - मक्किएका खंवाहरू ढल्नुपर्छ ।
तिमीले भन्यौ - कुहिएका दलिनहरू गल्नुपर्छ ।
तिमीले भन्यौ - हिजोलाई चिन्ने आँखा अब बदल्नुपर्छ ।
अर्पेर पाखुरीहरू आजको यो नयाँ भुइँलाई
भोलिको जीउने भाखा अब बदल्नुपर्छ ।

(वर्ष २५, पूर्णाङ्क ५६, २०४६)

यी माथिका पङ्क्तिहरूमा मक्किएर गलेका र कुहिएका खम्बा र दलिनहरू भत्केर ढल्नुपर्छ भन्दै हिजोका कुराहरू सबै बदली अब नयाँ भोलिको निर्माण गर्नुपर्ने सन्देश आम नेपाली जनतालाई दिइएको छ ।

कवि दुवसु क्षेत्रीले कसैको पनि विश्वास गर्नुहुँदैन भन्ने कुरा व्यक्त गर्दै “मनको ढोका खुल्ला नराख्नु” कवितामा यसो भन्छन् -

तिमी एकलै छ्यौ भने
कुनै भयाल ढोकाहरू नखोल्नु
एकान्तमा एकान्त नै विश्वासघाती बन्न सक्छ
भीडमा छ्यौ भने
भीड भनै ठूलो अजिगर बन्न सक्छ
अँ, कुनै हाट बजार र मेलाहरूमा
मनका ढोका खुल्ला नराख्नु

(वर्ष ३०, पूर्णाङ्क ५८, २०५१)

आजको व्यस्त मान्छेले नियम, अनुशासन, मान, मर्यादा सबै बिर्सिएर नकच्चरो बन्दै अरूलाई नचिन्ने भएको छ भन्ने कुरा देखाउन कवि भीम विराग “नेपथ्यको परिचय” कवितामा त्यस्ता मानिसलाई यसरी व्यङ्ग्य गर्दछन् -

उपियाँले मुर्दालाई त्यागदै गए जस्तै पारम्परिक सदाचारले मान्छेलाई
अथवा भनुं मान्छेले सदाचारलाई
निर्दयतापूर्वक परित्याग गरिरहेछ
नियमहरू कुल्चिएका छन् निर्ममताले
मान, मर्यादा र अनुशासन पिल्सिएका छन् ।

(वर्ष ३०, पूर्णाङ्क ६२, २०५४)

‘नजिकको तीर्थ हेला भनेभैँ’ स्वदेशमा रहेका कैयौं पुण्यप्रद तीर्थस्थलहरूको
उपेक्षा गर्दै विदेशका तीर्थहरूलाई महत्त्व दिई त्यतै जाने तीर्थालुहरूप्रति लक्षित
पण्डित कवि सोमनाथ घिमिरे ‘व्यास’ को “देवघाट महिमा” शीर्षक कवितामा कविले
देवघाटको महिमा यसरी व्यक्त गरेका छन् ।

छाडी स्वर्ग यहीं रमाइ बहुतै बस्छन् भने देवता
मान्छे हौं किन यो नसम्भन्नु हरे ! त्यागौं सबै मूर्खता
गाईको सब अङ्ग दुग्धमय हो अन्यत्र रक्तै हुने
तानेमा स्तनबाट दुग्ध भरने यो भेद को जानने ?

(वर्ष ३८, पूर्णाङ्क ६४, २०५५)

बेथिति र बेढङ्गबाट सञ्चालित राजनीति र स्वार्थी तथा भ्रष्ट नेताहरूलाई
सिस्नुपानी लाउनुपर्ने सङ्केत गर्दै लेखिएको कवि नरनाथ लुइँटेलको ‘सिस्नुपानी’
कवितामा जनताका नाममा चोर बजेट बनाउने, सिद्धान्तविहीन दलहरू आफ्नै स्वार्थले
फुट्ने, जनतालाई फोस्रा कुरा गरेर भुक्न्याउने प्रवृत्तिप्रति रोष प्रकट गर्दै व्यङ्ग्य गरेका
छन् -

सत्तामाथि तिमी चढ्ने भोट भयो भ्याङ्
भोट हाल्ने लाटा-गाँडा सधैं ल्याङ् ब्याङ्
लाज पचाई लबस्तरो बन्यौं जानाजानी
यस्तो चाला ? चङ्काउँ गाला, लाउँ सिस्नुपानी ?

(वर्ष ३८, पूर्णाङ्क ६५, २०५५)

समय र परिस्थितिअनुसार यो समाजमा बाँच्नको लागि मानिस जस्तोसुकै कार्य
गर्न पनि मजबूर हुनुपर्छ भन्दै कवि विजयध्वज थापा “मजबूर छु” कवितामा यसो
भन्छन् -

देवता भनी ढुङ्गालाई पुज्ने मजबूर छु
धर्म भनी पशुलाई रेट्ने मजबूर छु
विरालो बाँधी श्राद्ध गर्न मजबूर भए भैँ

अन्धकार यो समाजमा
भाँक्री र बोक्सीको तमासा हेर्न मजबूर छु ।

.....
बमैबम र आतङ्कले
दिनदहाडै लुक्न मजबूर छु
आफ्नो हुती नभएपछि
हत्यारालाई पनि हजूर भन्न मजबूर छु ।

(वर्ष ४३, पूर्णाङ्क ७७, २०६०)

माथिका यी पङ्क्तिहरूमा समाजमा रहेपछि ढुङ्गालाई देवता सम्भन्नुपर्ने, धर्मको नाममा पशु रेट्नुपर्ने, बिरालो बाँधी श्राद्ध गर्नुपर्ने, अनाहकमा निरीह नारीलाई बोक्सी भनी गरेको अत्याचार सहनुपर्ने, घरमा चुलो नबल्दा विदेशीको भाँडा माभ्नुपर्ने, सुकिलो लुगा लगाउने सपनामा टालोमात्र वेर्नुपर्ने अवस्थामा बाँच्नुपर्ने, फुटपाथमा निर्धक्क हिंड्दा पनि बम पड्किन्छ, कि भन्ने त्रासले लुक्दै हिड्नुपर्ने अनि हत्यारालाई पनि हजूर भन्नुपर्ने बाध्यतालाई एकदमै यथार्थ रूपमा व्यक्त गर्न कवि सफल भएका छन् ।

कवि राजेश्वर देवकोटाको 'मशानघाट' कवितामा मान्छेले एकदिन मनुपछि भन्ने सत्यलाई उद्घाटन गर्दै मृत्युपछि मान्छेको अस्तित्व समाप्त भई ऊ शवमा परिणत हुन्छ भन्ने कुरालाई देखाइएको छ -

मलामीहरूको मलिन दृष्टि शवमा परेको छ
जसले कुनै दयादृष्टिको अपेक्षा गरेको छैन ।
उसका उपर मलामीहरू पुष्पवर्षा गर्छन्
उसका गुणहरूको बखान गर्छन् ।

.....
यस पवित्र भूमिलाई कसले मशानघाट बनायो ?
एकको जीवन सकिएको देखी अनेकले जीवन पाउने यो ठाउँ हो
यस घाटको यही सन्देश हो ।
यहाँ एकको मृत्यु अनेकको ऊर्जा हुन्छ,

.....
यो मशानघाट मृत्युको थकाइ मार्ने केवल एउटा बिसौनी हो
यात्री तिमी हिडिरहू धेरै हिड्नु छ
म तिमीलाई निश्चल धरातल दिइराखौंला ।

(वर्ष ४५, पूर्णाङ्क ८४, २०६२)

यी पङ्क्तिहरूमा कविले मलामीको मलिन दृष्टि शवमा परेको तर शवले दयाको अपेक्षा नगरेको, शव उपर पुष्पवर्षा भएको, उसको गुणको बखान भएको तर यसप्रति शवको कुनै सरोकार नरहेको दर्शाउँदै आजको शवले हिजो अरू उपर यस्तै गरेको थियो र आज शवलाई यस्तो गर्नेहरू पनि भोलि शव हुन्छन् भन्दै मृत्यु अवश्यम्भावी छ र मशानघाट एकको जीवन सकिएको देखेर अनेकले जीवन पाउने ठाउँ हो भन्ने सङ्केत गरेका छन् ।

शहरमा बसोबास गर्ने मानिसका सुकिला लुगाभिन्न छाडा संस्कृति लुकेको, भोको पेट बोकेकाहरूले सभ्यताको नारा लगाएको कुराप्रति रोष प्रकट गर्दै कवि मीनकुमार श्रेष्ठ “शहर” कवितामा यसरी व्यङ्ग्य गर्दछन् -

शहरसँग कुनै औषधि छैन संवेदनाको
 शहरसँग कुनै रहर छैन सत्यताको
 शहरसँग कुनै आवाज छैन न्यायको
 अभावको आगो तापेर
 युगौंदेखि बाँचिरहेछ
 स्वार्थको गीत गाउँदै शहर

.....

घण्टाघरको घन्टीले
 नौ बजेको घन्टी हान्दा पनि
 नब्युँभने सुतुवा शहर
 कुनै दिन भिखारीहरूको
 बस्ती त हुने होइन ।

(वर्ष ४५, पूर्णाङ्क ८५, २०६२)

उपर्युक्त पङ्क्तिहरूमा शहरका बासिन्दाहरूमा अरूप्रति मायाको भावना जागृत हुँदैन, तिनीहरू प्रति न त संवेदनाको औषधि छ, न सत्यताको रहर नै अनि अन्यायका विरुद्ध बोल्ने आवाज पनि तिनीहरूमा पाउन सकिँदैन भन्दै अभावै अभावको आगो तापेर शहर युगौंदेखि स्वार्थको गीत गाउँदै हिडेको यथार्थलाई सङ्केत गरिएको छ । नाङ्गो शरीरलाई विकास सम्भने शहर, घण्टाघरको घडीले नौ बजाउँदा पनि नब्युँभने शहर भोलि भिखारीहरूको बस्ती त हुँदैन भनी कविले व्यङ्ग्य प्रहार गरेका छन् ।

देशभर चलिरहेको हत्या-हिंसा, लुट-मार, अपहरण, चन्दा, आतङ्क आदिको भयबाट त्रस्त मानवजीवनलाई सङ्केत गर्दै लेखिएको कवि बट्टी पालिखेको “एक लस्कर भरियाहरू” कविता यथार्थमा आधारित छ । कवि भरियाका माध्यमबाट आफ्ना अभिव्यक्तिहरू यसरी पोख्छन् -

एक हुल
दानवी मान्छेहरू
बुट बजादै छेउबाटै हिड्छन्
मनमा चिसो पस्छ
गाउँमा दोहोरो भिडन्त भयो रे
हल्ला
यहाँसम्म आइपुग्छ ।

.....
लुटिने, काटिने
मारिने पो हो कि ?
छातिमा गह्रौं भय बोकेर
भरियाहरू उकालो चढ्दैछन् ।

(वर्ष ४६, पूर्णाङ्क ९१, २०६३)

माथिका पङ्क्तिहरूमा आफ्ना दैनिक आवश्यकताहरू पूर्ति गर्नका लागि दिनभर भारी बोक्न विवश भरियाहरू तोकमामा शरीर अड्याएर एकछिन सुस्केरा हाल्दै थकाइ मारिरहँदा उनीहरूकै छेउबाट बुट बजादै हिड्ने दानवी मान्छेहरूबाट निकै भयभित हुँदै अब मारिने काटिने वा लुटिने के चाहिँ हुने हो भन्ने चिन्ता गर्दै उकालो चढ्छन् । यसरी वास्तविक यथार्थलाई पाठकसामु पस्कन कवि सफल भएका छन् ।

यस्तै यस्तै गरिबको पीडा व्यक्त भएको कवि कृष्ण सर्वहारीको 'सोनिया' कवितामा एक अबला नारीको अस्मिता लुटिएको कुरालाई व्यक्त गरिएको छ । श्रीमती 'सोनिया' लाई उभ्याएर कविले शोषित पीडित जनताको भावना उजागर गरेका छन् -

मुक्तिका लागि मुट्टी उचालेर
सडकमा निस्कने
मुक्त कमैयाहरू
आफ्नै अस्मिता लुटिँदा पनि
मौन छन् ।

.....
तर उसको कमैया बस्ती
पूरे मौन छ
मौन !

(वर्ष ४८, पूर्णाङ्क ९८, २०६५)

उपर्युक्त पङ्क्तिहरूमा अन्यायको मारमा पिसिंदा पनि त्यसको प्रतिकार गर्न नसकी खुर्खुरु अन्याय, अत्याचार सहन विवश, लाचार नेपाली जनताहरूलाई देखाइएको छ । एकलाई परेको अन्यायको विरोधमा अरू नउठ्ने र सबै मौन रहने प्रवृत्ति गरिब जनतामा व्याप्त रहेको यथार्थ उक्त पङ्क्तिहरूबाट भल्कन्छ ।

आजको व्यस्त समाजमा अरूलाई रुवाएर आफूमात्रै आनन्दले बाँच्न चाहने स्वार्थी र परपीडक मानिसका क्रुर चरित्रको पर्दाफास गर्दै कवि सुमन कर्माचार्य 'नमिल्दो कुरा' कवितामा यसरी व्यङ्ग्य गर्दछन् :

मान्छे विगतमा मान्छेकै ध्वंस गरेर,
मान्छेकै आत्माहरूलाई रुवाएर,
अहिले मीठो निद्रा सुत्ने इच्छा गर्छ,

.....
मान्छे महँगो घडी नाडीमा बाँधेर
समयलाई आफ्नो बसमा हिडाउन चाहन्छ,

.....
शरीर भित्रको असल मन देखाउन
महँगो सुटको जरुरत छैन,

.....
बोली र कर्मको तादात्म्य नहुन्जेल महाशय
न त मीठो निद्रा सुत्न सकिन्छ,
न त समाज बदल्न सकिन्छ,
न त असल मान्छे नै भनाउन सकिन्छ ।

(वर्ष ४८, पूर्णाङ्क ९९, २०६५)

माथिका उपर्युक्त पङ्क्तिहरूमा मान्छेले मान्छेकै आत्मालाई रुवाएर आफू मीठो निद्रा सुत्ने इच्छा व्यक्त गरेको तर ऊ राम्ररी निदाउन नसकेको अनि महँगो घडी बाँधेर समयलाई आफ्नो बसमा पार्न चाहेको तर यसमा पनि सफल नभएको भाव व्यक्त भएको छ । समयको महत्त्वलाई बुझेर नवनिर्माणका ढोकाहरू खोल्नको लागि आफूलाई बदल्ने आँट, दृढ इच्छा र कर्मशील हात चाहिने, शरीरभित्रको असल मनलाई प्रस्तुत गर्नको लागि असल व्यवहार गर्नुपर्ने, सही दिमागको परिचय बोलीले बताउनुपर्ने र दूरदर्शी हेराइको आभाष भावी योजनाको व्यवहारिकताले बोलिनुपर्ने कुरालाई देखाइएको छ । यति सबै कुरा गर्न सकिएन भने न त मीठो निद्रा सुत्न सकिन्छ, न समाजलाई बदल्न अनि न त असल मान्छे नै भनाउन सकिन्छ भन्दै

मानिसले नमिल्दो कुरापट्टि ध्यान दिन नहुने सन्देश पनि प्रस्तुत कविताले व्यक्त गरेको छ ।

समग्रतामा हेर्दा 'रचना' मा प्रकाशित कविताहरू एकभन्दा एक उच्च र ओजपूर्ण एवम् समय सान्दर्भिक देखिन्छन् । कविताहरूमा कतै परिस्कारवादी मर्यादा कायम रहेको देखिन्छ भने कतै प्रयोगवादी दुरूहताको अवशेष, अनि कतै स्वच्छन्दतावादी भावुकता र काल्पनिक उच्च उडान पनि देख्न सकिन्छ । कविताहरूको अतिरिक्त यहाँ गीत, गजल र मुक्तकले पनि प्रशस्त स्थान पाएका छन् । वर्तमान युगका युवा कविहरूको ध्यान पनि अत्यधिक मात्रामा यतै खिचिएको पाइन्छ । जीवन यात्राका विविध आरोह अवरोहहरूलाई सटीक एवम् तीक्ष्ण पारामा अभिव्यक्ति दिन सक्ने भएको हुँदा आजका पाठकहरूको आकर्षणको केन्द्र पनि तिनै मानिन्छन् ।^४

जेहोस् 'रचना' का अधिकांश कविताहरूले जनताकै पक्षमा, शान्तिकै पक्षमा आवाज उठाएका छन् र समाज सापेक्ष साहित्यको निर्माणमा ठूलो भूमिका निर्वाह गरेका देखिन्छन् । यसमा प्रकाशित सम्पूर्ण कविताहरूको विश्लेषण र उचित मूल्याङ्कनको दायित्व भविष्यमाथि छाड्दै उत्कृष्टताको नमूनाका लागि मात्र दुई चार पङ्क्तिलाई माथि उदधृत गरिएको हो ।^५

४.१.२ 'रचना' पत्रिकामा प्रकाशित कथाहरूको अध्ययन :

निश्चित प्रकारको संरचनामा निबद्ध र सीमित आयतनभरिको समय र स्थानभित्र विस्तारित विचार वा भावाभिव्यञ्जक सङ्क्षिप्त आख्यानत्मक गद्य रूपलाई 'कथा' भनिन्छ ।^६

साहित्यिक विधाको रूपमा मान्यता प्राप्त 'कथा' को आफ्नै सैद्धान्तिक ढाँचा छ । पूर्वीय तथा पाश्चात्य जगत्मा पुराना कथाको अति प्राचीन परम्परा रहेको पाइन्छ तापनि आधुनिक समीक्षाशास्त्र अनुसार यसको जुन रूपलाई विधागत स्वीकृति प्रदान गरिएको छ, त्यो १९ औं शताब्दीको पाश्चात्य जगत्कै देन हो । गद्यभाषाको किस्सा तथा पात्रविधान वा कथात्मक निबन्धको समीकरणबाट वास्तवमा आधुनिक कथाविधाको जन्म भएको हो । त्यसपछि यसको विकास जुन गतिमा द्रुततर रूपले हुँदै गयो, त्यसले सैद्धान्तिक अभिकल्प पूरै रूपायित भयो र आज यो एक अतिप्रिय तथा प्रभावकारी साहित्य-रूप भएर विश्वभरि नै जगमगाएको छ ।^७

^४ मदनकृष्ण घिमिरे : साहित्यिक पत्रकारिताको विकासमा 'अभिव्यक्ति' को योगदान - त्रि.वि. शोधपत्र (२०६४) पृ. २९ ।

^५ ऐजन पृ. ३० ।

^६ दयाराम श्रेष्ठ र अन्य, पूर्ववत् पृ. ६७ ।

^७ दयाराम श्रेष्ठ (सं) नेपाली कथा भाग ४ (ललितपुर साभा प्रकाशन, २०५७) पृ. ६ ।

जसरी साहित्यका अन्य विधाहरूले पत्र-पत्रिकाकै माध्यमबाट प्रकाशनको अवसर पाएका थिए त्यसैगरी कथा पनि 'प्रगति' (२००९) र रूपरेखा (२०१७) जस्ता पत्रिकाहरूमा नै प्रकाशित भएको थियो । कथा प्रकाशन गर्ने काममा नेपाली साहित्यलाई 'रचना' पत्रिकाले लगाएको गुण बिसिनसक्नु रहेको छ । विधागत रूपमा हेर्ने हो भने मूलतः कथाका क्षेत्रमा 'रचना' पत्रिकाले टड्कारो योगदान दिएको छ । यस पत्रिकाले वर्ष १५ पूर्णाङ्क ३३ देखि वर्ष ४८ पूर्णाङ्क ९९ सम्ममा लगभग २३८ वटा कथाहरू प्रकाशित गरिसकेको छ । नितान्त व्यक्तिगत प्रयासबाट सञ्चालित एउटा पत्रिकाले साहित्यिक साधनामा गरेको यो दीर्घकालीन तपस्या र विधागत उन्नयनमा खर्च गरेको यो परिश्रमको प्रशंसा यहाँ जति नै गरे पनि कमी हुने देखिन्छ ।

'रचना' पत्रिकाले नेपाली कथा साहित्यमा ठोस योगदान दिइसकेका ख्यातिप्राप्त प्रमुख कथाकारहरू र ठोस योगदान दिने तरखरमा लागेका नवोदित तथा साधनारत दुवैखाले कथाकारहरूलाई समान रूपले स्थान दिएको छ । 'रचना' मा आफ्ना कथाहरू प्रकाशित गराएर साहित्यिक सेवामा टेवा पुऱ्याउने प्रमुख केही कथाकारहरूमा - रमेश विकल, मोहनराज शर्मा, जगदीश घिमिरे, मनु ब्राजाकी, ध्रुव सापकोटा, भाउपन्थी, ध्रुवचन्द्र गौतम, मदनमणि दीक्षित, सीता पाण्डे, कुमार ज्ञवाली, जैनेन्द्र जीवन, कात्यायन, विद्याधर गोतामे, श्रीओम श्रेष्ठ 'रोदन', मंजुल, परशु प्रधान, नारायण तिवारी, हरीश 'कल्पित', राजव, साधना प्रतिक्षा, अच्युतरमण अधिकारी, रामविक्रम थापा, उत्तमकृष्ण मजगैयाँ, रुद्र ज्ञवाली, लीलाराज दाहाल, बदरीनाथ भट्टराई, अरूणनदी खत्री, आहत श्रेष्ठ, विश्वम्भर 'चञ्चल', इन्दुकुमार खड्का, पुष्पलता आचार्य, लुमडी आचार्य, रासा, भारती गौतम, जेबी खत्री, विष्णुप्रताप शाह, मुन पौडेल, डा. कविताराम श्रेष्ठ, इल्या भट्टराई, मोपांसा, जीतबहादुर रायमाथी, मातृका पोखरेल, कृष्ण सर्वहारी, सृजन लम्साल, नृपेन्द्र पुरुष 'यादि', कन्चन पुडासैनी, मञ्जु काँचुली, माणिकरत्न शाक्य, कुमुद अधिकारी, भारती गौतम, विश्व सिग्देल आदि रहेका छन् ।

समाजका अति सामान्य घटनालाई क्षीण कथातन्तुमा आबद्ध गरेर एउटा जीवन्त कथाको सिर्जना गर्नु कथाकारका आफ्नै विशेषता हुन् । विभिन्न क्षेत्रबाट विषयवस्तु टिपिएर लेखिएका रचनाका कथाहरू निकै रोचक र आकर्षक छन् । कथाकार श्याम दाहालको "गौरीगाई" पशु विषयक एक महत्त्वपूर्ण उपलब्धिमूलक कथा हो । यसमा एकातिर पशुवर्गलाई देखाएर छोरी जातिको भित्री व्यथालाई मार्मिक रूपबाट प्रस्तुत गरिएको छ भने अर्कोतिर अनादिकालदेखि नै सबै प्राणीहरूको रगत पसिनालाई शोषण गर्न पल्केर आफूमात्रै सुखी र आनन्दी बन्न खोज्ने मान्छेबाट गौरीगाईले पाएको पीडालाई व्यक्त गरिएको छ । स्पष्ट भाषा नभए तापनि पशुहरूमा ज्ञान र भावना हुन्छ, आफ्ना सन्ततिप्रतिको प्रेम हृदयभरि नै छत्ताछुल्ल भएको हुन्छ, भन्ने कुरालाई प्रस्तुत गराउन "गौरीगाई" कथा सफल भएको छ ।

नेपाल आमाकी सन्तान एक नारी जो एकदमै विषम परिस्थितिमा जन्मिएकी थिई र आफ्नो ज्यान पाल्नको लागि यौन पेशामा संलग्न थिई । उसले आफ्नै देशका बर्दी लगाएका व्यक्तिबाट पाएको क्रुर र पाशविक बलात्कारलाई “बर्दी” कथामा देखाइएको छ । नेपाल आमाका सन्तान भएर आफ्नै दिदी बहिनी सरहकी त्यो नारीको अस्मिता लुट्ने मानिसहरूको पाशविक चरित्रलाई उजागर गराउन सफल कथाकार जगदीश घिमिरेको “बर्दी” कथामा बर्दी एउटा शक्ति र सत्ताको प्रतीक भएर देखा परेको छ, जसको आडमा यहाँ दिनहुँ हरेक क्षेत्रमा भइरहने बलात्कारलाई कथाकारले मूर्तरूप दिएका छन् । कथाको अन्त्यमा बलात्कृतको थरले एउटा सत्यको मार्मिक उद्घाटन गरिदिएको छ ।

जीवनभर इमान्दार र कर्तव्यनिष्ठ भई आफ्नो जिम्मेवारी पूरा गर्ने र अन्याय नसहने व्यक्तिलाई आजका भ्रष्टाचारी र आडम्बरी व्यक्तिहरूले कसरी कागती निचोरे भैं निचोरेर फ्याक्छन् भन्ने कुराको यथार्थ प्रस्तुति कथाकार विजय चालिसेको “प्रश्नः अभै अनुत्तरित छ” कथामा पाइन्छ । त्यस्तै साधना प्रतिक्षाद्वारा लेखिएको “तुहिएको सपना” कथामा गरिबीको विवशताजन्य रापमा जलिरहेको एउटा सोभो अनि इमान्दार व्यक्ति जसको सपनाको भ्रूण पूर्णरूपले विकसित भई जन्मन नपाउँदै सधैं तुहिएर जाने तथ्यलाई देखाइएको छ ।

राणाकालीन समयमा हुने गरेको धनी र गरिबका बीचको अन्तरलाई कथाकार पूर्णविरामको “बाबु साहेब र घोडा” कथामा देखाइएको छ । बाबुसाहेब राणाकालीन उच्च र कुलीन व्यक्ति हुन् । त्यसबेलाको समयमा अन्य सामान्य मानिसहरूको स्थिति बाबु साहेबले चढ्ने घोडाको जति पनि थिएन । शोषकहरूद्वारा जनताहरू कसरी शोषित भइरहेका थिए भन्ने कुराको प्रष्ट उदाहरण यस कथाबाट पाउन सकिन्छ ।

मानिस सामाजिक प्राणी भएकोले बाँच्नको लागि उसलाई सहाराको खाँचो पर्ने र सहाराविहीन भएर बाँच्न नचाहने कुरालाई उद्घाटित गर्ने कथा हो कथाकार महेन्द्र चालिसेको “मृत्यु उसले चाहेकी” । कथाकी प्रमुख पात्रा पार्वती समयको अन्तरालमा आफ्ना पति र सासु वियोग सहन पुगेकीले उसले भगवानसँग आफ्नो पनि मृत्यु चाहेकी छे । समय र परिस्थितिको अन्तरालभित्र देखिने पारिवारिक विसङ्गतिको यथार्थ चित्रण गर्न पनि यो कथा सफल भएको छ ।

सानै (१० वर्षकै) उमेरमा विवाह भएर १२ वर्षमै विधुवा बन्न पुगेकी नारी जसले जीवनका कैयौँ लामा समयहरू एकलै पति वियोगी भएर बाँच्नु पर्थ्यो, उसकै जीवनका उकाली ओराली र उतार चढावलाई उजागर गराउन कथाकार अम्बिका चापागाईंको “यो पनि एउटा जीवन” कथा अत्यन्त सफल रहेको देखिन्छ ।

ठूलाबडा हाकिमहरूले सानातिना पियन कर्मचारीलाई आफ्नो कामको लागि मात्र प्रयोग गर्ने र काम सकिए पश्चात उनीहरूको वास्ता नगर्ने प्रवृत्तिलाई आत्मसाथ

गर्दै लेखिएको कथाकार भागीरथी श्रेष्ठको “भर्दै गएका सउरका पातहरू” कथा निकै मार्मिक र हृदयस्पर्शी छ ।

नेपाली कथा साहित्यका सफल र चर्चित कथाकार रमेश विकलको “यी रगतमा बाँच्नेहरू” निकै नै कारुणिक कथा हो । यस कथामा गोरे र ऊ जस्ता अन्य अबोध बालबालिकाको रगत चुसेर बाँच्न पल्केको चतुरेलाई अत्यन्त क्रुर र मानवताविरोधी पात्रको रूपमा देखाइएको छ । समाजमा चतुरेजस्ता व्यक्ति रहुञ्जेलसम्म सोभासाभा अन्य व्यक्तिले आफ्नो आयु पूरा बाँच्न पाउँदैनन् । त्यसैले त्यस्ता अपराधी व्यक्तिलाई समाजबाट हटाउनुपर्ने सन्देश यो कथाले दिएको छ । त्यस्तै कथाकार विकलकै अर्को कथा “तर्पण त उसले दिनैप्यो” मा कुकर्ममा लागेका व्यक्ति जो आफ्नो नजिकका आफन्त नै किन नहुन् उनीहरूको आपराधिक प्रवृत्तिको भण्डाफोर गरेर सजाय दिलाउनैपर्छ भन्ने सन्देशलाई अगाडि सारिएको छ ।

मानिसले जस्तो कर्म गर्छ त्यसै अनुसारको फल प्राप्त गर्दछ भन्ने कुरालाई उद्घाटन गरी लेखिएको कथाकार भीष्मराज प्रसाईको “कर्मको फल” कथामा एउटा अल्छी किसानलाई देखाई उसको अल्छीपनका कारणले ऊ दिनदिनै गरिब बन्दै गएको यथार्थ परिस्थितिलाई केलाइएको छ ।

एउटी यौवनले ढकमक्क फक्रेकी विवाहिता स्त्रीको आवश्यकता र चाहना अपुरो रहँदा भित्रभित्रै सुक्दै खोक्रिदै गएको स्थिति र मनोभावनालाई निकै कलात्मक पाराले विश्लेषण गरी लेखिएको कथाकार राम पराजुलीको “किस्नेजैसी” कथा यौन-मनोविज्ञानमा आधारित स्तरीय कथा हो । जहाँ विवाहिता स्त्रीबाट सन्तान प्राप्त गरी वंश परम्परालाई निरन्तरता दिने मागलाई परिपूर्ति गर्न इतिहासको कुनै कालखण्डमा धर्मसम्मत मानिएको पौराणिक प्रचलनलाई प्रकारान्तरमा अनुमोदन गर्न लगाइएको छ । अश्लीलताको खोट देखाउने ठाउँ कतै पनि नभएको यो एक उत्कृष्ट कथा हो ।

श्रीओम श्रेष्ठ ‘रोदन’ द्वारा लेखिएको “उसको मुस्कान” छोटो भए पनि निकै आकर्षक कथा हो । यस कथामा मानिसले अरूप्रति गर्ने व्यवहार र देखाउने व्यवहारमा एकदमै फरकपना रहेको तथ्यलाई निकै सूक्ष्मरूपमा केलाउने प्रयत्न गरिएको छ । मानिसहरू बलेकै आगो ताप्छन् भन्ने कुरालाई पनि यस कथाले देखाएको छ ।

आफूमा भएको गलत सोचका कारणले मानिसले अरूलाई मात्र दुःख र चोट पुऱ्याउने होइन कि आफैँ पनि विभिन्न मानसिक द्वन्द्वमा रुमलिनुपर्ने कुराको यथार्थ अभिव्यक्ति दिन सफल कथाको रूपमा खगनाथ अधिकारीको “श्रीमती बनाइदिनुस्” कथालाई लिन सकिन्छ ।

देशको सेवा गर्ने र सहिदको सपना साकार पार्ने सङ्कल्पका साथ विकास कार्यमा लागेको व्यक्ति देशको सेवा गर्नुको साटो आफ्नै सेवा गरेर केही वर्षको

अन्तरालमै धनी र प्रतिष्ठित व्यक्तिको रूपमा समाजसामु प्रस्तुत भएको यथार्थलाई उद्घाटन गर्न सफल रहेको छ, कथाकार रामविक्रम थापाको “पाँच वर्षको अन्तर” कथा । त्यस्तै कथाकार थापाकै अर्को कथा “गरिबको शत्रु” मा गरिबहरूको दयनीय अवस्थालाई प्रष्ट्याउँदै पुस र माघ महिनाको जाडोलाई गरिबको शत्रुको रूपमा चिनाइएको छ ।

बालबालिका भनेका काँचा माटाका डल्ला हुन् जसलाई अभिभावकहरूले आफ्नो इच्छानुसार आकार दिन सक्छन् भन्ने कुरालाई चरितार्थ गर्दै लेखिएको हरिश ‘कल्पित’ को “प्रायश्चित” कथामा आमाबाबुको उचित रेखदेख र खबरदारीको अभावमा छोराछोरी कसरी कुलतको शिकार भई ज्यान गुमाउन पुग्छन् भन्ने कुरालाई प्रस्तुत गरिएको छ, भने उनकै अर्को कथा “मोहभङ्ग” मा आफूले आफ्नै गर्भको सन्तान सरह माया-ममता खन्याएको देवर गोविन्दबाट समयको अन्तरालसँगसँगै लक्ष्मी भाउजूले पाएको अवहेलना र तिरस्कारलाई निकै मार्मिक तवरबाट देखाइएको छ ।

सभ्यताको विकाससँगसँगै मानवजीवनमा देखा परेका नकारात्मक सोच, मानिसका क्रुर र पाशविक प्रवृत्तिलाई देखाउँदै लेखिएको कथाकार डिल्लीरमण भट्टराईको “मानव र सभ्यता” कथा जसमा एक टुहुरो बालक कालेले शहरका भद्र र प्रतिष्ठित कहलिएका स्वदेशी र विदेशी समाजका मानिसहरूबाट पाएको शोषण र अत्याचारलाई चित्रण गरिएको छ ।

भगडालाई साम्य पार्नको लागि चुप बसिदिनु नै सबैभन्दा उत्तम उपाय हो भन्ने कुरालाई चरितार्थ गर्न जीतबहादुर रायमाझीको “विनापैसो रिस मार्ने औषधि” कथा अत्यन्त सफल रहेको देखिन्छ । जहाँ सासु बुहारी बीचको भगडालाई रोक्नको लागि बूढीआमाको औषधिले निकै काम गरेको छ । गाउँघरमा हुने गरेको सासु बुहारी बीचको भगडालाई यथार्थ रूपले देखाउन कथाकार यस कथामा सफल रहेका छन् ।

हाम्रो समाजमा प्रचलित छोराविना स्वर्गको ढोका खुल्दैन भन्दै स्वास्नी मान्छेलाई बच्चा जन्माउने मेशिनको रूपमा हेरिने मान्यतालाई देखाउँदै लेखिएको “एउटा नयाँ यात्रा” कथामा कथाकार मातृका पोखरेलले यस्ता मान्यतामा परिवर्तन ल्याउनुपर्ने सन्देश अघि सारेका छन् । कथाको अन्त्यमा कथाकी मूल पात्राको मुखबाट “म एउटा यात्रामा निस्केकी छु, विवेक विरुद्धको यात्रामा” भन्न लगाएर नारीहरू पनि अब जागरूक भैसके भन्ने कुरालाई दृष्टिपात गर्न खोजिएको छ ।

“बालकका आमा नमरुन् र बुढाका स्वास्नी नमरुन्” भन्ने वाक्यलाई चरितार्थ गर्न “बा” कथा सफल रहेको देखिन्छ । जहाँ बूढो भएको एक रोगी पुरुषलाई देखाउँदै आफ्नी श्रीमतीको वियोग र विछोडमा ऊ कतिसम्म एकलो र निरीह बनेको छ भन्ने यथार्थलाई देखाइएको छ । बूढेसकालको सहारा ठानिएका आफ्ना छोराबुहारीबाट उचित रेखदेख र संरक्षण नपाएको कुरालाई कथाकार पद्य देवकोटाले “बा” कथामा छर्लङ्ग देखाउन सफल भएका छन् ।

राम्रो लगाउने र मीठो खाने रहर सबैलाई हुन्छ भन्ने कुरालाई अघि सारी लेखिएको कथाकार माधवप्रसाद उपाध्याय 'सयपत्री' को "चौबन्दी" नेपाली समाजमा प्रभाव पार्न सक्षम कथा हो । जहाँ कथाकी 'म' पात्राले उर्मिला दिदीको राम्रो चौबन्दी चोलोमा आँखा गाडी अन्त्यमा त्यो चोलो हात पार्न सफल हुन्छे । मानिसले आफ्ना रहर र आवश्यकता पूरा गर्नको लागि चोरी गर्नुपर्ने बाध्यतालाई यस कथामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

कथाकार कलाधर काफ्लेको 'परेवा' समसामयिक जीवनमा आधारित कथा हो । जहाँ शान्तिका प्रतीक भनिएका परेवालाई देखाएर देशका कैयौं निर्दोष नागरिकलाई सङ्केत गरिएको छ भने गर्जमानलाई परपीडक, सन्काहा, शोषक र सामन्तको संज्ञा दिँदै त्यस्ता व्यक्तिलाई समाज र यो देशबाटै हटाउनुपर्ने सन्देश दिइएको छ ।

वर्तमान मानवजीवन हत्या, हिंसा र आतङ्कको भयबाट ग्रसित छ । यहाँ कुनबेला कसलाई के हुन्छ केही पत्तो पाइँदैन । विहान घरबाट निस्किएर हिंडेको व्यक्ति बेलुका सकुशल घर आइपुग्नु नै आजको स्थितिमा ठूलो कुरा भएको छ । कसैलाई कसैप्रति विश्वास छैन, आज मानिसलाई मानिसबाट नै डराउनुपर्ने अवस्था आएको छ । यस्तै यस्तै परिस्थितिमा लेखिएको कथाकार नरेन्द्रराज पौडेलको 'ट्राफिक जाम' कथामा अँध्यारोको समयमा बाबु र छोरा एक अर्काबाट अपरिचित रहँदा दुवैले दुवैप्रति आ-आफ्नो मनमा विभिन्न शङ्का उपशङ्का पैदा गराई अन्त्यमा एकले अर्कोमाथि सांघातिक हमला गरेको स्थितिलाई चित्रण गरिएको छ ।

यहाँ कतै महिलाले भोग्नुपर्ने विवशताजन्य परिस्थितिलाई देखाइएको छ भने कतै तिनै महिलाबाट पुरुषवर्ग उत्पीडित भइरहेका छन् । कतै भोकरोगबाट ग्रसित समाज छ त कतै आफन्त वियोगको पीडा उद्बलित भएको छ । यस्ता थुप्रै कथाहरू 'रचना' मा प्रकाशित भएका छन् जसले युगीन समाजका वास्तविकता र विडम्बनाहरूलाई मुखरित गरेका छन् ।

समग्रमा 'रचना' पत्रिकाले कथा विधामा गरेको मूल्याङ्कन अवश्य पनि भविष्यका लागि छुट्टै अनुसन्धानको विषय बनेको छ ।

४.१.३ 'रचना' पत्रिकामा प्रकाशित लेख-निबन्धहरूको अध्ययन :

अन्तरङ्ग विचार वा भावना अभिव्यक्त भएको अथवा बहिरङ्ग वर्णन र विवरण प्रस्तुत भएको समय र स्थानगत सीमाभिन्न बाँधिन बाध्य नभए पनि निश्चित प्रकारको सिलसिला तथा अनुक्रमयुक्त विषय विशेषमा केन्द्रित कलात्मक गद्यरचनालाई 'निबन्ध' भनिन्छ ।^५

^५ दयाराम श्रेष्ठ र अन्य, नेपाली साहित्यको संक्षिप्त इतिहास पूर्ववत् पृ. ११५ ।

आधुनिक नेपाली निबन्धको शुरुवात वि.सं. १९९१ को 'शारदा' पत्रिकाबाट भएको थियो । लक्ष्मीप्रसाद देवकोटा प्रथम आधुनिक निबन्धकार हुन् । 'शारदा' (१९९१) मा प्रकाशित उनको पहिलो निबन्ध 'आषाढको पन्ध्र' (१९९१) नै पहिलो आधुनिक निबन्ध हो । नेपाली साहित्यका अन्य विधाको दाँजोमा त्यति विकास हुन नसकेको निबन्धले क्रान्तिपछि व्यापकता लिन थाल्यो । यही व्यापकताको फाँटमा देखा परेका नवीन लेख-निबन्धहरूलाई 'रचना' पत्रिकाले प्रकाशित गरेको छ । यस पत्रिकाको वर्ष १५ पूर्णाङ्क ३३ देखि वर्ष ४८ पूर्णाङ्क ९९ सम्ममा लगभग २४८ वटा लेख-निबन्धहरू प्रकाशित भएका छन् । वर्णनात्मक, भावनात्मक, आत्मपरक, अनुसन्धानात्मक आदि सबै ढाँचामा लेखिएका निबन्धहरू यसमा पाइन्छन् । 'रचना' मा देखा परेका प्रमुख केही निबन्धकारहरूमा तारानाथ शर्मा, तुलसी दिवस, प्यासी, पूर्णप्रकाश नेपाल 'यात्री', वासु रिमाल 'यात्री', राजेन्द्र सुवेदी, डा. रामदयाल राकेश, ज्ञानमूर्ति, मदनमणि दीक्षित, वामदेव पहाडी, विजय चालिसे, प्रमोद प्रधान, रमेश विकल, वासुदेव शर्मा लुइँटेल, रमेश गोर्खाली, तेजेश्वरबाबु ग्वंग, अभि सुवेदी, भवानी भिक्षु, रत्नाकर देवकोटा, मनुजबाबु मिश्र, लीलासिंह कर्मा, ज्ञानेन्द्र विवश, सोमनाथ घिमिरे व्यास, चुडामणि रेग्मी, क्षेत्रप्रताप अधिकारी, मुन पौडेल, किशोर पहाडी, राममणि रिसाल, शिव रेग्मी, वासु पासा, माधव काफ्ले, विष्णु प्रभात, रघु घिमिरे, कार्तिकेय घिमिरे, खगेन्द्र संग्रौला, राजेश्वर देवकोटा, सरला चापागाईं, इल्या भट्टराई, अच्युतरमण अधिकारी, माणिकरत्न शाक्य, आनन्ददेव भट्ट, धिरज गिरी 'कल्पित', चेतनाथ धमला, राप्रउ पोखरेल, शीतल गिरी, कृष्ण प्रधान, पोष चापागाईं, नृपेन्द्र पुरुष 'यादि', वंशी श्रेष्ठ, सृजन लम्साल, कृष्ण धरावासी, श्रीओम श्रेष्ठ 'रोदन' रासा, प्रकाश सायमी, जोतारे धाईवा, ठाकुर शर्मा, नारायणी भट्टराई आदि रहेका छन् ।

निबन्धमा विषयको बन्धन नरहने हुँदा लेखकले जुनसुकै विषयलाई टिपेर पनि त्यसप्रतिको आफ्नो स्वतन्त्र आत्मानुभूति व्यक्त गर्न सक्दछ । यस्तै आत्मानुभवहरूलाई सङ्गालेर लेखिएको तारानाथ शर्माको "पातालमा बिलाउने रोग" निकै महत्त्वपूर्ण र उल्लेखनीय निबन्ध हो । यस निबन्धमा नेपाल र नेपालीप्रतिको माया-ममतालाई व्यक्त गरिएको छ । परिश्रम त्याग र लगनशीलताका कारण अमेरिकीहरू सुखी, समृद्धि बनेका र यान्त्रिक तथा वैज्ञानिक विकास चरम सीमामा पुगेको जसका कारण अरू देशहरू आकर्षित र प्रभावित भएको कुरा उल्लेख गर्दै अमेरिकालाई स्वर्गीय स्थानको रूपमा परिचित गराइएको छ । नेपालीहरू अमेरिका गएपछि नेपाललाई विर्सने प्रवृत्ति र नेपालीले नेपाललाई भुल्न नहुने सारगर्भित चिन्तन व्यक्त भएको यो निबन्ध साच्चैँ मनछुने खालको छ ।

निबन्धकार रामचन्द्र गौतमले "लण्डन र म - म र लण्डन" नामक आत्मपरक निबन्धमा शुरुमा लण्डनको बारेमा कल्पना गरेका छन् । उनको कल्पनाले पाठकहरूलाई पनि केही हदसम्म कल्पना गर्न सघाउँछ । उनको विचारमा लण्डन

शहर पहिले सारा उपनिवेशहरू माथि दिग्विजयी शासन चलाउथ्यो । उनी विश्वको छैठौँ महानगरीलाई कहिले नेपालको असनसँग दाज्ज खोज्छन् त कहिले बनारसको गल्लीसँग, कहिले विशाल भवनको कल्पनामा डुबेका छन् त कहिले टेम्सनदीको प्राकृतिक छटाको चहलपहलमा । यस्तै मीठा नमीठा तर्कनामा वेलग्रेडमा तीनमहिना बिताएका लेखक वि.सं. २०३८ सालमा पेरिसबाट लण्डन जान्छन् । त्यहाँ उनलाई फ्रेन्च पुलिसले दिएको दुःख र उनले अंग्रेजीमा बोल्दा पुलिसले अंग्रेजीमै किन अंग्रेजी बोल्छस् भनी हप्काएको स्मरण पनि गरेका छन् । त्यस्तै पानी जहाजको बारेमा एउटा नेपालीले गर्नुपर्ने विश्लेषण लेखकले गरेका छन् । ४००/५०० जना अटाउने ठूलो जहाजले ७० मिनेटमा नै पूरा गरेको समुद्री यात्रालाई अन्य साना जहाजहरूले ३ घण्टा लगाउने तथ्य प्रस्तुत गरेका छन् । त्यस्तै लेखकले लण्डनमा प्रथम रात नै बडो मुस्किलले बिताएको प्रसङ्ग पनि उल्लेख गरिएको प्रस्तुत निबन्धमा उनले पश्चिमी भेगको संस्कृतिसँगसँगै आफ्नो व्यक्तिगत विचारधारालाई बढावा दिएका छन् ।

हरिराज भट्टराईले “देवकोटा: निम्नवर्गीय जनजीवनसँग” भन्ने लेखमा निम्नवर्गीय जनजीवनप्रति देवकोटाको बढी ममता छ भन्ने कुरालाई प्रस्ट्याएका छन् । देवकोटाले आफ्ना विभिन्न रचनाहरूमा निम्नवर्गीय जनजीवनलाई महत्त्व दिएका छन् । ‘हातका मैला सुनका थैला के गर्नु धनले’ भन्ने देवकोटाको मुनामदनबाट पनि उनी निम्नवर्गलाई बढी प्राथमिकता दिन्थे भन्ने कुरा बुझिन्छ । तर लेखक भट्टराई निम्नवर्गका पात्रहरूले न धन थुपार्न सक्छन् न त जवानी नै आफूखुशी बिताउन सक्छन् भन्दै ‘मुनामदन’ को मदनको परिवार दुर्घटित भएर समाप्त हुनुको पछ्याडि धन नै मुख्य कारक बनेको छ भन्ने तथ्य प्रस्तुत गर्छन् । यसरी देवकोटाले आफ्ना हरेक कृतिमा निम्न वर्गलाई नै अधि सारेका छन् भन्ने धारणा लेखकको छ ।

निबन्धकार वासुदेव शर्मा लुइँटेलले वि.सं. २००७ साल अगाडि देशमा परिवर्तन गरी प्रजातन्त्र ल्याउन उन्मुख देशका युवावर्गले आम जनमानसमा दिएको क्रान्तिको सन्देशहरूलाई बडो मार्मिक ढङ्गले “देखे देखे जस्तो लाग्छ” निबन्धमा प्रस्तुत गरेका छन् । तत्कालीन राणाहरूको शासनकालमा असन गणेशस्थानमा पूर्व फर्केर पुराण भन्ने पण्डित मुरलीधरले पुराण भन्दा नयाँ कुराहरूलाई व्यवहार मिलाएर भन्दथे । उनी सबै मिलेर काम गरेमा आनन्दसँग बाँच्न सकिन्छ भन्ने सन्देश दिन्थे भने शुक्रराज शास्त्रीले गीताका कुरा गरेर मान्छे एकत्रित गर्दथे । जब-जब राणाहरूले यस्ता युवाहरूलाई पक्रन खोज्थे तब-तब यिनीहरूलाई सुरक्षित तवरबाट भगाइन्थ्यो । अन्त्यमा शोभाभगवती भाचाखुसी बगरमा गङ्गालालको लास उभ्याइएको थियो र सँगै दशरथ चन्दको पनि । त्यस्तैमा सत्यमोहन जोशी जस्तो मान्छेले त्यो फोटो खिचेको कुरालाई यसमा प्रस्ट्याइएको छ । निबन्धकार लुइँटेललाई अहिले पनि गङ्गालाललाई देखे जस्तो लाग्छ भन्दै सहिदप्रतिको सद्भावलाई पूर्ण रूपले अभिव्यक्त गरेका छन् ।

लेखक, साहित्यकार विजय चालिसेले “साहित्य शिरोमणि श्रीमान् क” लेखमा नेपालका स्वनामधन्य साहित्यकारको बारेमा लेखेका छन् । जसमा साहित्य विक्री हुनु पर्दैन, छाप्न पनि आफ्नो खर्च चाहिँदैन, लेख्ने वित्तिकै यसो दिमाग घुमायो, अनेक सरकारी कार्यालय, विभिन्न सङ्घ संस्था चहायो अनि उनैलाई बल गरेर आफ्नो किताप विकायो । पाठकको हातमा उक्त कृति पुगोस् वा नपुगोस् त्यस्ता संस्थाबाट नगद ल्यायो अनि पुस्तक वितरण कम्पनीलाई आधा रकम बुझाएर त्यतैबाट फेरि पुरस्कार थाप्नसमेत लेखकहरू पछि पर्दैनन् भन्दै लेखक चालिसेले नेपालका स्वनामधन्य साहित्यकार र त्यस्तालाई सघाएर हात हातै नचाई उनैको नाम प्रख्यात गराउन कम्मर कस्ने सरकारी र अर्धसरकारी संस्थाहरूको बदमासीले यस्तो विकृति मौलाएको कुरा छर्लङ्ग पारेका छन् ।

आफूले आफैँलाई चिन्नु सबभन्दा ठूलो कुरो हो भनेर मानिसहरू भन्ने गर्दछन् तर पनि आजसम्म म यस्तो, म उस्तो, फलानु खानदानको भन्नुबाहेक आफूले आफैँलाई चिने भन्ने व्यक्ति खडा भएको छैन । आफूले आफैँलाई चिन्नु सजिलो पनि छैन । आफूले आफैँलाई चिन्नु एक अर्थपूर्ण अनर्थ हो । मानिस अरूको अगाडि म यस्तो, उस्तो हुँ भन्दछ तर आफू एकलै बसेको बेला वा आफ्नै अगाडि भने म यस्तो हुँ भन्न नसकी म को हुँ ? भन्ने विचार उसका मनमा आउँछ । श्रीमतीको अगाडि धाक लगाउन खप्पिस मान्छे आफूभन्दा ठूलाका अगाडि अक्सर भुक्दछ । यस्तै यस्तै भावना व्यक्त भएको “कार्पेट भुण्ड्याइएको आकाश र मेरो सात घुम्ती” मा लेखक अभि सुवेदीले आफूलाई अरूले कसरी हेर्छन् र कुन रूपमा सोच्छन् भन्ने कुरा भन्न सकिदैन भन्दै वसन्तपुर घुम्दा हलो, वाई-वाई भन्ने र कुखुरी बेच्नेहरू पछि लागेका कुरा बडो रोचक ढङ्गले प्रस्तुत गरेका छन् । उनीद्वारा व्यक्त “म आफू आफू हुन चाहन्छु कतै हराउन चाहन्न” भन्ने भावना मुखरित भएको लेख ज्यादै प्रभावकारी छ ।

गाउँ, पहाडका जङ्गलमा पाइने डाले घाँसको महत्व र शहरमा रहने गाईवस्तुले भने हरियो नपाएर कागज खानुपर्ने बाध्यता दर्शाएको “डाले घाँसको अभावमा पवित्र ग्रन्थ भक्षण” निबन्धमा निबन्धकार गोविन्दराज भट्टराईले डाले घाँस पाइने स्थानको वर्णन गर्दै सयौँ वर्ष पुराना रुखहरूबाट डाले घाँस काट्न सकिन्छ भन्ने कुरा उल्लेख गरेका छन् । डाले घाँस काट्न जाँदाको रोमाञ्चक क्षण र कहिलेकाहीं आउने हावाहुरीले ज्यान पनि खतरामा पर्ने कुरा सँगसँगै शहर डुलेका काकाले विभिन्न रोचक घटनाहरू भनेको कुरा पनि निबन्धकारले व्यक्त गरेका छन् । त्यस्ता घटनाहरूमध्ये एउटामा - “एकदिन मन्दिर छेउमै एउटा साँढे आयो । पवित्र ग्रन्थ पाठ गरिरहेका पुजारी साँढे देखेर भागे । साँढेले त्यहाँ चढाएको फूल आयो, पात खायो, पर्सादी खायो र अन्त्यमा पाठ गर्ने पवित्र ग्रन्थहरू थिए ती पनि चबाएर निल्यो” भन्दै शहरमा घाँसको अभावमा गाईवस्तु, साँढेजस्ता जनावरले कागज र ती कागजमा लेखिएका पवित्र ग्रन्थहरू नै खान्छन् भन्ने देखाउँदै डाले घाँसको संरक्षण गर्नतिर दिशा निर्देश

गरिएको छ । यदि डाले घाँस खानुपर्ने जनावरले घाँस खान पाएन भने मानवसभ्यता नै सिद्धिन बेर नलाग्ने हुँदा सबैजना यसको संरक्षणतिर लाग्नुपर्ने कुरा प्रस्तुत निबन्धको सन्देश हो ।

निबन्धकार सृजन लम्सालले साहित्यकारहरूको व्याख्या गर्दा अथवा उनीहरूलाई चिनाउँदा यो फलाना ठाउँको, यो मोफसलको भनेर साहित्यकार-साहित्यकारका बीचमा विभेद गरेको कुरा चित्त बुझेन भनी आफ्नै नियात्रा सङ्ग्रह 'आँगनदेखि सागरसम्म' को विमोचन समारोहमा भएको अन्तर्क्रियालाई समेटी व्यङ्ग्यात्मक निबन्ध "मोफसल मोह" लेखेका छन् । जसमा साहित्यकार सबै क्षेत्रको सम्पत्ति हो चाहे मोफसलको चाहे काठमाडौँको भन्दै बढी चर्चा पाउने साहित्यकारहरू राजधानी बाहिरकै हुन्छन् र अन्त्यमा भने राजधानीकै बासिन्दा हुन खोजेर कान्तिपुरे साहित्यकार बन्न खोज्दछन् भन्ने विश्लेषण गरिएको छ । त्यस्तै कसैलाई भने राजधानी मन नपर्ने तथ्य पनि अधि सारिएको छ । यसका अनेक कारणहरूमा - राजधानीमा टिक्न कसैको चाकरी गर्नुपर्ने, कुनै स्तरीय पत्रिकामा आफ्ना लेख-रचना विनाभनसुन नछापिने, राजधानी बस्ने मोह जागेपछि कालान्तरमा अमेरिका बसाइको सपना देखिन सक्ने, यसले नेपालीपन नै बिर्साउने जस्ता कुराहरू पर्छन् । गरिबी र अभाव सबै ठाउँको उस्तै भएपनि राजधानीका मध्यमवर्गीयहरूले आफ्नो गरिबीलाई एकदमै गोप्य राख्छन् । उनीहरू भित्र गुन्द्रुक खाएर बाहिर सिन्काले दाँत कोट्याउँदै मासु खाएको अभिनय गर्दछन्, भटमास खाएर सुपारी टोकेको धाक लगाउँछन् तर उनीहरू जान्दैनन् गुन्द्रुक हाम्रै मौलिक तरकारी हो र भटमास एकदमै तागतिलो चीज हो भनेर । यो प्रभाव नवधनाढ्यहरूका उच्चस्तरको जीवनशैलीको नक्कल गर्न खोज्नुले गर्दा भएको हो । राजधानीको वातावरण विषाक्त छ, नुहाउने पानी छैन, सास फेर्ने शुद्ध हावा छैन तैपनि किन सबै मानिस काठमाडौँप्रति मोहित हुन्छन् भन्ने प्रश्नसँगै निबन्धकार मोफसलमै बाँच्न रमाउने कुरा व्यक्त गर्छन् ।

"बोर्डिङ्ग पढेको मेरो छोरो !" नामक एक आश्चर्यमिश्रित लेखमा लेखक चुडामणि खनालले छोरोलाई बोर्डिङ्ग स्कूलमा भर्ना गरिदिएपछि छोरोका बाबु र आमा दुवै मख्ख पर्ने तर छोरो भने खाली घोकन्ते पढाइमा मात्र तल्लीन हुँदै आफ्नो संस्कृतिलाई बिर्सेर पश्चिमी संस्कृतिमा मिसिने भाव व्यक्त गरेका छन् । बोर्डिङ्ग पढेको छोरो लामा लामा कपाल पाल्दै, कानमा मुन्त्री लगाएर बाबुसँग हात मिलाउन आइपुग्छ, त्यस्तै छोरोले हिसाबमा धेरै नम्बर ल्याएको छ भन्ने सुनेका बाबुले छोरोको जाँच गर्न खोज्दा साधारण प्रश्नको उत्तर दिन नसकेको र संसारको सबभन्दा अग्लो हिमचुचुरोको नाम नेपालीमा भन्न नसक्नुले बाबुले छोरोलाई बोर्डिङ्गमा पढाएकोमा पश्चाताप गरेको यो लेख ज्यादै समसामयिक छ भने बोर्डिङ्ग पढ्ने केटाकेटीलाई देवनागरी लिपि र अन्य बाहिरी ज्ञानको बारेमा पनि जानकारी गराउनुपर्ने सन्देश दिइएको छ ।

लेखक ज्ञानेन्द्र विवशले आफ्नो लेख 'बिहेको स्वर्ण उत्सव' मा दुई छोरा दुई छोरीका पिता तथा आठ नातिनातिनीका बाजे भइसकेका कलाकार उत्तम नेपाली आफ्नो ७१ वर्षे जीवनकालमा पनि १७ वर्षे तन्नेरीको जस्तो जोश र जाँगर देखाउँछन् भन्ने कुरा उल्लेख गरेका छन् । वि.सं. २०१४ सालमा लखनउमा पढिरहेका उत्तम र ललितपुर चम्पापुरकी मन्दिरा श्रेष्ठबीच भएको विवाहले अहिले ५० वर्ष नाघेको र यी वर्षहरूमा पति र पत्नीबीच कुनै नराम्रो सम्बन्ध भन्ने कहिल्यै पनि नभएको तथ्य प्रस्तुत भएको छ । उहाँको पहिचान भनेकै कला हो भन्दै कलाकार उत्तमको विवाहको स्वर्ण उत्सव र उहाँको कलाकारिताको परिचयमा लेखिएको यो लेख साँच्चै नै उहाँप्रतिको सादर प्रेम हो ।

यी माथि उल्लेख गरिएका र यसका अतिरिक्त अन्य आत्मपरक, भावपरक, वर्णनात्मक, विवरणात्मक, जीवनीपरक निबन्धहरू र साहित्यिक, संस्कृति र कला सम्बन्धी लेखिएका लेखहरू प्रकाशित गराएर 'रचना' ले यस क्षेत्रमा गहन योगदान पुऱ्याउनुको साथै पाठकहरूलाई पर्याप्त बौद्धिक खुराक प्रदान गराउँदै भाषिक तथा साहित्यिक विकासमा पनि अहम् भूमिका निभाएको छ । जेहोस् यसमा प्रकाशित लेख-निबन्धहरूले साहित्यिक क्षेत्रमा आफ्नै किसिमको मौलिक योगदान पुऱ्याउन सफल भएका छन् ।

४.१.४ 'रचना' पत्रिकामा प्रकाशित समीक्षा-समालोचनाहरूको अध्ययन :

समालोचना भन्नाले सामान्य अर्थमा चारैतिर नियाल्नु वा राम्ररी हेर्नु भन्ने बुझिन्छ । साहित्यमा कुनै काव्य कृति वा साहित्यिक रचनाको विश्लेषण र मूल्याङ्कन गर्दै त्यसका विविध पक्षको सूक्ष्मतर विवेचना गर्नु भन्ने अर्थमा बुझिन्छ । सिर्जना शक्ति, आस्वादन शक्ति र परीक्षण शक्तिको संयुक्त प्रयासबाट साहित्यको विकास हुन्छ भन्ने मान्यतालाई स्वीकार्ने हो भने यी मध्ये तेस्रो शक्ति परीक्षण नै समालोचनाको बीज विन्दु हो । साहित्यको विकासमा निरीक्षण र परीक्षणको निकै महत्व रहेको छ । संस्कृतमा आलोचकलाई भावक मानिन्छ र समालोचकलाई प्रतिभाकै उब्जनी मानिन्छ । यस परिप्रेक्ष्यमा हिन्दीका राज शेखरको समालोचना सम्बन्धित परिभाषा निकै नै सान्दर्भिक छ : "भावक अथवा आलोचकलाई काम लाग्ने प्रतिभालाई भावयित्री भनिन्छ, भावयित्री प्रतिभाले कविका श्रम र अभिप्रायको भावना गर्दछ, पर्यावलोचन गर्दछ अर्थात् यसद्वारा नै कविको काव्य व्यापाररूपी वृक्ष हरियो-भरिलो हुन्छ, अन्यथा कल्पवृक्ष सर्लङ्गै सुकिहाल्छ ।"^९

साहित्यका विविध विधाहरूलाई नाप-तौल एवम् व्याख्या विश्लेषण र मूल्याङ्कन गर्ने 'समालोचना' स्वयम् पनि साहित्यको एक प्रमुख विधा हो । 'रचना' को पूर्णाङ्क ३३

^९ भानुभक्त पोख्रेल, सिद्धान्त र साहित्य, (विराटनगर, श्याम पुस्तक भण्डार २०४०) पृ. २५५ ।

देखि पूर्णाङ्क ९९ सम्ममा लगभग ९१ वटा समालोचनाहरू प्रकाशित भएका छन् । 'रचना' मा प्रकाशित कविता, कथा र लेख-निबन्धभन्दा समालोचनाको सङ्ख्यामा केही कमी भेटिन्छ । वस्तुतः गहन बौद्धिक चिन्तन एवम् तार्किकताविहीन कोरा कल्पना र सतही ज्ञानका आधारमा लेखिएका समालोचनात्मक लेखहरूले पृष्ठ भर्नुको साटो थोरै तर गहन रचनाहरू दिएर पाठकहरूको बौद्धिक विकास गर्नु र साहित्यिक अभिवृद्धिमा ठोस योगदान पुऱ्याउनु नै 'रचना' को मुख्य अभिप्राय रहेको हुँदा यहाँ प्रकाशित समालोचनात्मक लेखहरूको समष्टि सङ्ख्या मात्र कम हुन गएको मान्न सकिन्छ । समालोचनाकै फाँटलाई हरियाली तुल्याउन निरन्तर प्रयासरत 'रचना' ले वर्ष १५ पूर्णाङ्क ३२ लाई समालोचनाङ्क - एक र वर्ष १५ पूर्णाङ्क ३३ लाई समालोचनाङ्क - दुई भनी समालोचना विशेषाङ्कको रूपमा प्रकाशित गरिसकेको छ । 'रचना' का पूर्णाङ्क ३३ देखि पूर्णाङ्क ९९ सम्मका अङ्कहरूमा देखिएका प्रमुख समालोचकहरूको नाम लिनुपर्दा - हंसपुरे सुवेदी, जगन्नाथ शर्मा त्रिपाठी, अभि सुवेदी, यदुनाथ खनाल, मोहनराज शर्मा, हेमाङ्गराज अधिकारी, पूर्णप्रकाश नेपाल 'यात्री', ईश्वर बराल, भानुभक्त पोखरेल, अनिरुद्ध तिमसिना, रमेश गोर्खाली, शिव रेग्मी, राजेन्द्र सुवेदी, भरतराज 'मन्थलीय', वंशी श्रेष्ठ, पुष्कर लोहनी, कपिल अज्ञात, बालकृष्ण पौडेल, मुन पौडेल, उपेन्द्र गौतम, रोमिरे, विजय सुब्बा, राप्रउ पोखरेल, भूषण ढुङ्गेल, विष्णु प्रभात, युवराज मैनाली, अविनाश श्रेष्ठ, भारती गौतम, रघु घिमिरे, लुमडी आचार्य, कपिल अज्ञात, ज्ञानु पाण्डे, सुषमा आचार्य, माधव काफ्ले, सीताराम उप्रेती, कृष्णचन्द्रसिंह प्रधान आदिलाई नै अधि सार्नुपर्ने हुन्छ । यहाँ प्रकाशित समालोचकीय लेखहरूलाई हेर्दा प्रायः व्यक्ति र कृतिकै सेरोफेरोमा केन्द्रित देखिन्छन् ।

“रमेश विकलका केही कथा” मा समालोचक ईश्वर बरालले खुलेर समीक्षात्मक प्रस्तुति दिएका छन् । उनका अनुसार रमेश विकल नयाँ परिवर्तनका प्रतिनिधि व्याख्याकार हुन् । उनका कथाहरू सधैं नयाँ बाटोतिर अग्रसर भएका पाइन्छन् । मूलतः विकल रोमान्सीय प्रवृत्तिका कथाकार मानिन्छन् । यसको ज्वलन्त उदाहरणको रूपमा 'बिहानपखको बत्ती' कथालाई लिन सकिन्छ, जसमा एउटा रोगग्रस्त पति र एउटी नवयौवना पत्नीको मानसिकता समेटिएको छ । अर्को कथा 'कान्छी भाउजू' मा पनि एघार वर्षीय भानिजलाई प्रतीक मानेर रोमान्सीय तत्त्व छरपष्ट भएका छन् । कथाकार विकलको अर्को विशेषता पात्र-पात्रालाई यथार्थस्तरमा उभ्याउनु पनि हो । उनको चिनारी गराउने कथा 'भञ्ज्याङको चौतारी' मा पूर्वदाम्पत्य जीवनका सुन्दर झलकहरू बिछोडग्रस्त वर्तमान जीवनसित ठोक्किएर नराम्रोसित घाइते भएको घटनाको यथार्थ वर्णन छ । यसरी कथाकार रमेश विकल सफल कथाकारको पङ्क्तिमा उच्च स्थानमा आसिन भएका व्यक्तित्व मानिन्छन् ।

“कवि, कविता र पाठक” यी तीनको समीक्षणको विषयमा वंशी श्रेष्ठले खोज्नुभएको यथार्थ चित्रण निकै दह्रो छ । किनकि कवि र कविताको चर्चाको लागि

अब पृष्ठभूमिको व्याख्या गरिनु आवश्यक भएको छ । कवितामा वर्णित धर्म, राजनीति, आर्थिक, सामाजिक आदि विषयगत वर्णनको आधारमा कविता पढ्दा सचेत पाठकले कविताको उद्देश्य बुझ्न सकेमा मात्र कविको उद्देश्य सफल भएको मान्नुपर्दछ । तर कवि जस्तै पाठक हुनुपर्छ भन्ने चाहिँ होइन । कविको कर्म सजिलो थिएन र छैन पनि । कविको जीवन दोहोरो हुन्छ, एउटा वास्तविक र अर्को काल्पनिक । वास्तविक जीवनमा ऊ बाँच्छ र काल्पनिक जीवनमा कविता लेख्न थाल्दछ । जीवन र जगत् कविताको विषयवस्तुमा आउँछ तर कविता नै जीवन होइन, कविताले जीवन चिनाउँछ, सचेत तुल्याउँछ र सत्यता स्वीकार गर्नमा सहायता दिन्छ । यसरी कवि, कविता र पाठकबीचको सम्बन्धको विषयमा गरिएको समालोचना सटीक देखिन्छ ।

“कलात्मक यथार्थको प्रस्तुति : ‘अनिदो रात र बत्तीका पुतलीहरू’ मा गणेश भण्डारीले “धेरै लेखेर र युगौंसम्म लेखेर पनि धेरैजना प्रसिद्धि पाउन र सफल हुन सक्दैनन् भने थोरै लेखेर थोरै समयमा पनि कति जना सफल हुन्छन् र नाम पनि कमाउँछन् ।” भन्दै साहित्यिक क्षेत्रमा सफलता हात पार्नको लागि धेरै लेखेर मात्र नहुने तथ्य अघि सारेका छन् । कथाकार पुष्करशमशेरले जीवनभरमा जम्मा पाँचओटा मात्र कथा लेखेर पनि कथाकारहरूको पङ्क्तिमा उनको नाम विशिष्ट स्थानमा रहेको छ । त्यस्तै कविता भनेको कोमल र रसैरसले भरिएको हुनुपर्छ । कवितामा रुचि राख्ने पाठकले कविता बुझ्नलाई मस्तिष्कलाई भार दिनुपर्छ भने के काम ? गिदीलाई बढी भार दिने कविता किन पढ्ने ? आदि प्रसङ्गले भरिएका भण्डारीको समालोचना धेरै राम्रो छ र यसको अन्त्यतिर लेखिएको “बिउ छरिन्छ, सद्मी छरिन्छ, मल छरिन्छ, तर बिस्कन छरिँदैन । बिस्कन त चराचुरूङ्गी वा पशुहरूले आएर छरिदेलान् भनेर जोगाउन रुडिन्छ । बिस्कन त फिंजाइन्छ, सुकाइन्छ । यो संस्कृति हो । भाषाले संस्कृति बोकेको हुन्छ ।” भनी गरिएको संस्कृतिको व्याख्या प्रभावपरक छ ।

“बी.पी. को साहित्य सिर्जना : पृष्ठभूमि र मौलिकता” मा समालोचक विष्णुकुमार भट्टराईले विश्वेश्वरप्रसाद कोइरालाका सम्बन्धमा धेरै जायज कुराहरूलाई समावेश गरेका छन् । नेपाली साहित्याकाशमा ओभेल परेका एक जाज्वल्यमान नक्षत्रलाई वरिपरिको कुहिरो र हुस्सु हटाएर हेर्ने प्रयास नभएको स्थितिको बोध गर्दै समालोचक भट्टराईले व्यक्ति एक व्यक्तित्व अनेकका धनी बी.पी. कोइरालालाई पाठकसामु ल्याउने चेष्टा गरेका छन् । कोइराला राजनीतिमा एक संयमित, प्रजातान्त्रिक, समाजवादी नेता र साहित्यमा अत्यन्त स्वेच्छाचारी, अराजक विचारक थिए । उनको वि.सं. १९८८ को ‘भैया दाइ’ कथा नेपाली कथा साहित्यको इतिहासमा प्रथम मनोविश्लेषणात्मक पूर्णाङ्गी कथा हो । कोइरालाका कथाहरू किशोरावस्थाको उपज थियो भने उपन्यास प्रौढावस्थाको उपज थियो । उनले आफ्ना सबै उपन्यासहरू जेलजीवनकै क्रममा लेखेका हुन् । कोइराला यसरी आफ्नो जेलजीवनमा मात्र लेखिएका उपन्यासहरूले गर्दा नेपाली साहित्याकाशमा प्रदीप्त नक्षत्रको रूपमा चिनिएका छन् ।

यसरी विश्वेश्वरप्रसाद कोइरालाको साहित्यिक महत्त्वको कुरा व्यक्त भएको उपर्युक्त समालोचनात्मक लेखहरूले पाठकहरूमा प्रभाव पार्न सफल रहेको छ ।

रघु घिमिरेले उत्तमकृष्ण मजगैयाँका “शिष्ट हास्यव्यङ्ग्य कविता संगालो” को विषयमा गर्नुभएको समालोचनात्मक टिप्पणीमा मजगैयाँले एघार वर्षको उमेरदेखि नै कविताहरू लेख्न थालेको कुरा उल्लेख गरिएको छ । वि.सं. २०२० सालदेखि कविता विधामा लागेका मजगैयाँले वि.सं. २०५४ सालमा एकैपल्ट पाँचवटा पुस्तकहरू पाठक समक्ष ल्याए । उनका कविता आकारका हिसाबले साना भए पनि निकै गहिरा छन् भन्ने कुरा उनका हास्यव्यङ्ग्य कविताबाट भल्कन्छ । यस्तै व्यङ्ग्य कविताहरूमध्ये एक कविता यस्तो छ -

तालु खुइलिएकै छैन
चस्मा चाहिएकै छैन
आँखा गडेकै छैनन्
तौल घटेकै छैन
तिमी कसरी कवि
तिमी कवि होइनौ ।

कवि मजगैयाँका अनेक कविताहरूले पाठकहरूमा राम्रै प्रभाव जमाएका छन् तै पनि ‘मिट्दा मिट्दै मिट्न सकेनन्’ जस्ता वाक्यांशलाई ‘मेटिँदा मेटिँदै मेटिन सकेनन्’ भन्ने किसिमबाट राखिएको भए कविता अझ बढी संवेद्य हुन्थ्यो होला भन्ने कुरा पनि घिमिरेले यस लेखमा व्यक्त गरेका छन् ।

“लोककथाका निर्माण तत्त्वहरू” को बारेमा लक्ष्मी पौडेलले लेखेको समीक्षात्मक लेखमा लोककथा शब्द लोक प्रचलित कथाका लागि प्रयुक्त हुन्छ, जुन मौखिक परम्पराद्वारा एक पुस्ताबाट अर्को पुस्तामा सर्दछ । मानवसभ्यतासँगै जन्मेको लोककथाको विकास मानवविकाससँगै भएको पाइन्छ । लोककथाका निर्माण तत्त्वलाई पौडेलले निम्नलिखित तरिकाले देखाएकी छिन् -

लोकमानस :- लोकमानस लोककथाको मात्र नभएर लोक साहित्यकै सर्जक तत्त्व हो । लोकमानस एउटा यस्तो तत्त्व हो जसले सामान्य जनमस्तिष्कको समान भावधारालाई द्योतन गरेको हुन्छ । भारतीय विद्वान सत्येन्द्रका अनुसार “लोकचिन्तनका विभिन्न स्तरलाई लोकमानसले अभिव्यक्त गरेको हुन्छ ।” लोकमानसमा विविध युगीन लोकसंस्कृतिका अवशेषहरू कुनै न कुनै रूपमा लोककथामा विद्यमान रहेको हुन्छन् ।

कथामानक रूप :- लोककथाको वैज्ञानिक अध्ययनका लागि कथामानक रूपलाई एक आवश्यक तत्त्व मानिन्छ । लोककथा एक देशबाट अर्को देशमा स्थानीय आवश्यकताअनुसार पात्र र स्थान बदलेर विभिन्न नाममा प्रचलित हुन्छ । कथामानक

रूपका सम्बन्धमा विभिन्न मत मतान्तर पाइए पनि यसको अध्ययनको आफ्नै महत्त्व रहेको छ ।

अभिप्राय :- अभिप्रायलाई विद्वानहरूले घटना, प्ररूढी, रूढतन्तु आदि नाम दिइएको पाइन्छ । अभिप्राय लोककथाको प्रमुख लक्षण हो । यो कथाको लघुत्तम तत्त्व हो, जो परम्परामा स्थिर रूपमा रहने शक्ति राख्दछ ।

यसरी लोककथाका निमित्त आवश्यक पर्ने अङ्गहरूको चर्चा भएको यो समालोचनात्मक लेख स्तरीय खालको छ ।

मुन पौडेलको 'लाउकेवाद' मा एउटा विचित्रको प्राणीमध्ये लाउके पनि एक हो भन्ने कुरा स्पष्ट छ । हुनत लाउके मान्छेकै प्रजाति भए पनि यसको बानी, चरित्र र व्यवहार धेरै नै फरक हुन्छ । सच्चरित्रता, इमान्दारिता, नैतिकता जस्ता गुणसंग यसको परिचय नै हुँदैन । लाउके सतहमा हिँड्दैन, यो हावामा उड्ने प्राणी हो । लाउके आफन्तहरूबाट स्वचालित हुन्छ । जसरी कठपुतली विनाज्यान बाँच्दछ त्यस्तै लाउके पनि कठपुतली जस्तै हो । यो बकमफुसे र अनाधिकारको अधिकारले बटारिएको हुन्छ । यो आदेशको दास हुन्छ, मालिकको आदेश लाउकेको लागि भगवान्को वरदानसरह हुन्छ । कुनै यस्तो ठाउँ छैन जहाँ लाउकेहरू नहुन्, कार्यालय, घर, अन्य जनसम्पर्कका ठाउँ जहाँतहाँ यिनको उपस्थिति रहन्छ । कुनै उच्चपदस्थ व्यक्तिलाई भेट्न यिनै लाउकेको शरण पर्नुपर्दछ । लाउकेवाद विशुद्ध दहीच्युरेको वाद हो, चम्चाहरूको वाद हो, चाकरीहरूको वाद हो । यसरी महामारीको रूपमा फैलिएको लाउकेवादबाट पूर्णतः सतर्क रहनुपर्दछ भन्ने मूल सन्देश उपर्युक्त समीक्षात्मक लेखबाट प्राप्त भएको छ ।

कथाकार नगेन्द्रराज शर्माले लेख्नुभएको "एकान्तका आफन्तहरू" भन्ने कथा सङ्ग्रहबाट छानिएको एउटा कथा 'मैचा' माथि समीक्षा गरेका छन् समीक्षक शङ्कर शाहले । तीन भागमा विभक्त भएको यो कथामा एकमा अनेक पृष्ठभूमिहरू बेरिएका छन् । अंग्रेजी, फ्रान्सेली र रसियाली कथाहरूभन्दा कम नभएको यो कथा महान् साहित्यकार अन्तोन चेखोभका कथाको आकारमा गणना गर्न मिल्ने खालको छ । पूरा जीवन नै शहरमा बिताएकी एक बूढीले रोग लागेर मरेको सिनुमा लोभ गर्छे । मरेको खानुहुँदैन भन्दा मैले त यस्तै मरेको बाहेक अरू मासु खाएकी छैन भन्दछे । यसरी निम्न वर्गकी अछुत भनिने मैचाको भ्रै दयनीय स्थिति आजका दिनसम्म पनि धेरैले व्यहोरिरहेको कुरा व्यक्त भएको यो कथा निकै मार्मिक छ र यस कथामाथिको समीक्षात्मक लेखलाई पनि उच्चस्तरको लेख मान्नुपर्दछ ।

यी र यस्तै अरू-अरू विषयहरूमाथि गरिएको समालोचनात्मक लेखहरूले 'रचना' पत्रिकालाई अझ माथि उठ्न र आफ्नो स्तर वृद्धि गर्न भरपुर मद्दत मिलेको छ ।

४.१.५ 'रचना' पत्रिकामा प्रकाशित नाटक-एकाङ्कीहरूको अध्ययन :

'रचना' ले साहित्यको दृश्य विधालाई पनि स्थान दिएको छ तर जसरी अन्य विविध विधाहरू यसमा मौलाएका छन् त्यो सौभाग्य भने दृश्य विधालाई प्राप्त छैन । प्रस्तुत पत्रिकामा अहिलेसम्म अर्थात् पूर्णाङ्क १ देखि ९९ सम्ममा लगभग १९ वटा नाटक र एकाङ्की प्रकाशित भएका छन् जसमा पूर्णाङ्क ३३ देखि पूर्णाङ्क ९९ सम्ममा जम्मा २ नाटक र ६ एकाङ्की प्रकाशित भएका छन् । यतिका धेरै अङ्कहरूमा नाटक र एकाङ्कीको उपर्युक्त सङ्ख्या अत्यन्त न्यून देखिन आउँछ तर सानो आकार प्रकारमा प्रकाशित 'रचना' ले थोरैमा भए पनि प्रकट गरेको उक्त सदासयतालाई कदापि नकार्न भने सकिँदैन । निश्चय पनि 'रचना' मा अरू विधाको तुलनामा पछिल्ला अङ्कहरूमा नाटक-एकाङ्कीको स्थान ज्यादै न्यून भएको देखिन्छ । तैपनि उक्त विधालाई नवीन दिशातिर डोच्याउन गरिएको प्रस्तुत पत्रिकाको प्रयासलाई प्रशंसा नै गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

'रचना' पूर्णाङ्क ३३ देखि पूर्णाङ्क ९९ सम्ममा जम्मा दुईजना नाटककारका दुइटा नाटक देखा परेका छन् । ती नाटककार र तिनका नाटकहरू क्रमशः भैरव अर्याल र श्यामदास वैष्णव क्रमशः 'कविको सपना' र 'तीन उरन्ठ्याउला' रहेका छन् । नाटककार भैरव अर्यालको 'कविको सपना' नाटक पूर्णाङ्क ३४ को 'भैरव कृति खण्ड' मा प्रकाशित भएको छ । यस नाटकका सबै पत्रहरू फेला नपरेकाले नाटक अधुरै प्रकाशित भएको छ । त्यस्तै नाटककार श्यामदास वैष्णवद्वारा लिखित 'तीन उरन्ठ्याउला' लोककथामा आधारित एक हास्य नाटक हो । यसमा पुन्टे, चङ्खे र च्यान्टे नामक तीन उरन्ठ्याउला युवकलाई देखाउँदै नसोची नसम्भी देखाइएका चुरीफुरीको परिणाम हानीकारक सिद्ध हुन्छ भन्ने कुरालाई प्रस्तुत गर्न खोजिएको छ ।

त्यस्तै 'रचना' को अङ्क ३३ देखि ९९ सम्ममा देखा परेका ६ जना एकाङ्कीकारहरूमा क्रमशः अशेष मल्ल, शिव अधिकारी, गोविन्द गिरी 'प्रेरणा', मुन पौडेल, राजव र रमेश विकल क्रमशः अतिरिक्त आकाश, शिशुको शङ्का, आदिम युद्ध, सफलताको पछाडि, मेरो पुच्छर मसँगै हुने र परीक्षा केन्द्रः माने एकजाम हल रहेका छन् ।

आफ्नै सामु आफ्नी श्रीमतीको अस्मिता लुट्न खोज्ने अपराधीहरूको हत्या गरी जेल परेको एक कैदीको कथालाई लिएर लेखिएको एकाङ्कीकार अशेष मल्लको "अतिरिक्त आकाश" एकाङ्कीले पाठकहरूमा बेग्लै किसिमको प्रभाव छोड्न सफल भएको छ । चाहे ठूलो ओहदामा रहेका व्यक्ति नै किन नहुन् अपराध गरेपछि सबैले सजाय पाउनुपर्छ भन्ने कुराको सङ्केत प्रस्तुत एकाङ्कीबाट पाइन्छ ।

एकाङ्कीकार मुन पौडेलको "सफलताको पछाडि" एकाङ्कीमा आजको शिक्षाक्षेत्रमा भएको विकृतिमाथि व्यङ्ग्य प्रहार गरिएको छ भने रमेश विकलको "परीक्षा केन्द्रः माने एकजाम हल" मा पनि शिक्षाकै प्रसङ्ग देखाउँदै आजका देशका कर्णधार युवायुवतीहरू नकारात्मक दिशातिर उन्मुख भइरहेको भाव व्यक्त भएको छ ।

यस्तै र अन्य अन्य विषयवस्तुमा आधारित यी एकाङ्गीहरूले 'रचना' लाई माथि उठाउन मद्दत गरेको छ ।

४.१.६ 'रचना' पत्रिकामा प्रकाशित विश्व साहित्यहरूको अध्ययन :

'रचना' पत्रिकाको केही अङ्कहरूमा विश्व साहित्य नामक स्तम्भ रही आएको छ, जसअन्तर्गत विश्वका विभिन्न महान् साहित्यकारका लेख रचनाहरूलाई नेपाली अनुवादकहरूद्वारा अनुवाद गरी 'रचना' मा स्थान दिइएको छ । यस स्तम्भले विश्वका साहित्यकारहरूलाई पाठकसामु परिचित गराउन सघाउ पुऱ्याएको छ । 'रचना' को थोरै अङ्कहरूमा मात्र पाउन सकिने यो स्तम्भ ज्यादै रोचक र उपलब्धिमूलक रहेको छ ।

'रचना' अङ्क ३३ देखि अङ्क ९९ सम्ममा जम्मा चारजना विश्व साहित्यकारका पाँचवटा लेखहरूको अध्ययन गर्न पाइन्छ । ती साहित्यकार र तिनीहरूका लेखहरू क्रमशः डेन कार्निज र उनको "त्यो कवि जसले एउटी बालिका विहे गरेथ्यो" र "महिलाका नाममा प्रसिद्ध पुरुष लेखक", एमिलि डिकिन्सन र उनको "हाम्रो ओठमा काइ नपरेसम्म", मोपांसा र उनको "प्रेतात्मा", सगर नासत्य र उनको "नोबेल पुरस्कार र जोसेफ ब्रोडस्की" रहेका छन् । यी साहित्यकारका लेखहरूलाई अनुवाद गर्ने अनुवादकहरूमा रामबहादुर पहाडी र ध्रुवकृष्ण दीप रहेका छन् ।

साहित्यकार डेन कार्निजको "त्यो कवि जसले एउटी बालिका विहे गरेथ्यो" मा अमेरिकी साहित्याकाशका महापण्डित एडगार एलान पोले छब्बीस वर्षको उमेरमा तेह्र वर्षीया भर्जिनिया क्लेमसँग विवाह गरेको प्रसङ्गसँगै उनीहरूको गरिबी र अन्त्यमा क्लेमको कारुणिक मृत्यु र पो आफ्नै प्रेयसी क्लेमको सम्भनामा स्थिर रहेको कुरालाई अत्यन्त मार्मिक रूपले चित्रण गरिएको छ । कवि-लेखकहरूले आफ्नो जीवनकाल दरिद्रतामा नै बिताउनुपर्ने यथार्थ प्रस्तुत लेखबाट प्राप्त हुन्छ । त्यस्तै कार्निजकै अर्को लेख "महिलाको नाममा प्रसिद्ध पुरुष लेखक" मा लेविस क्यारोल भन्ने काल्पनिक स्त्रीको नामबाट आफ्नो कथा "एलीस अचम्मको संसारमा" प्रकाशित गराएका चार्ल्स हड्सन उक्त कथाकै माध्यमबाट विश्वविख्यात साहित्यकार बन्न सफल भएको कुरालाई छर्लङ्ग पारिएको छ ।

साहित्यकार मोपांसाको "प्रेतात्मा" शीर्षक लेखमा ओनोर नामक एक महामूर्ख र लोभी किसानलाई देखाइएको छ, जसलाई आफ्नी आमा मरेकोमा कुनै चिन्ता छैन तर आमाको हेरचाह गर्न राखेकी रापेत आमाले एक फ्राँक बढी लिएकोमा धेरै नै चिन्ता लागेको छ । त्यस्तै यसमा मान्छेको मृत्युपछि गरिने संस्कारहरूलाई पनि देखाइएको छ ।

सानै र थोरै भए पनि 'रचना' ले विश्व साहित्यमा पुऱ्याएको योगदानको कदर नगरी रहन सकिँदैन ।

४.२ 'रचना' का स्थायी स्तम्भहरू :

४.२.१ संस्मरण/अन्तर्वार्ता/व्यक्तिबिम्ब :

४.२.१.१ संस्मरण :

साहित्यको गद्य विधाका विभिन्न रूपहरूमध्ये एउटा उपविधाको रूपमा संस्मरणलाई लिइन्छ । यसमा लेखकको यथार्थ जीवनसँग सम्बद्ध भावुकताको अभिव्यक्ति हुन्छ । 'रचना' पत्रिकाले 'संस्मरण' नामक स्तम्भ राखेर नेपाली साहित्यमा नाम चलेका प्रसिद्ध लेखक, कवि, कथाकार, समालोचक आदिका अभिव्यक्तिलाई स्थान दिएको छ । 'रचना' का थोरै पूर्णाङ्कहरूमा मात्र देखा परेको यो स्तम्भ महत्त्वपूर्ण रूपमा रहेको छ । पूर्णाङ्क ३३ देखि पूर्णाङ्क ९९ सम्ममा जम्मा १३ जना लेखक (संस्मरणकार) का लगभग १९ वटा संस्मरणहरू देखा परेका छन् । 'रचना' को पूर्णाङ्क ७१ संस्मरण अङ्कको रूपमै प्रकाशित भएको छ । 'रचना' का जति अङ्कहरूमा संस्मरण पाइन्छ, ती सबै एकदमै महत्त्वपूर्ण छन् । विभिन्न अङ्कहरूमा संस्मरण लेख्ने नाम चलेका लेखकहरू हुन् - वासुदेव शर्मा लुईटेल, कृष्णप्रसाद पराजुली, मनुजबाबु मिश्र, सोमनाथ घिमिरे व्यास, रमेश विकल, सुस्मिता नेपाल, राजेश्वर देवकोटा आदि ।

४.२.१.२ अन्तर्वार्ता :

अन्तर्वार्ता पनि साहित्यको गद्य विधाअन्तर्गत पर्ने एउटा रोचक र महत्त्वपूर्ण विषय हो, जसमा साहित्यिक स्रष्टाहरू र तिनका तत्सम्बन्धी मौखिक अवधारणाहरूलाई शाब्दिक रूपमा जस्ताको तस्तै पाठकसमक्ष पुर्याउने जस्तो महत्त्वपूर्ण काम हुन्छ । खासगरी साहित्यिक चिन्तकहरूका लागि यो विशेष अभिरुचिको विषय हुने गर्दछ । जसबाट सम्बन्धित साहित्यकार र उसका साहित्य सम्बन्धी धारणाहरूसँग परिचित हुने अवसर प्राप्त हुन्छ । 'रचना' पत्रिकाले साहित्यका अन्य विविध विधाहरू जस्तै अन्तर्वार्ताको विकासमा पनि यथासम्भव योगदान पुर्याउँदै आएको छ । यद्यपि प्रस्तुत पत्रिकाले अन्तर्वार्ता प्रकाशनमा त्यति नियमितता ल्याउन सकिरहेको देखिँदैन । 'रचना' को पूर्णाङ्क ३३ देखि पूर्णाङ्क ९९ सम्मको अवधिभित्र चार जना अन्तर्वार्ताकारहरूको तेईस (२३) जना साहित्यकारहरूसँग साक्षात्कार भएको छ । यी चारजना अन्तर्वार्ताकारहरूमध्ये बारम्बार देखिँइरहने अन्तर्वार्ताकार 'रचना' कै सम्पादक ज्ञानुवाकर पौडेल हुन् । जसद्वारा "कुराकानी सँग" नामक छुट्टै स्तम्भअन्तर्गत विभिन्न साहित्यकारहरूको परिचय पाठकसमक्ष गराउने स्तुत्य प्रयास भएको छ । ज्ञानुवाकर पौडेलसहितका अन्य वार्ताकारहरूमा भाउपन्थी, प्रमोद प्रधान र जयदेव भट्टराई रहेका छन् । लोभलाग्दो शैली र प्रस्तुतीकरणको नवीनताले गर्दा हरेक अन्तर्वार्ताहरू जीवन्त बन्न गएका छन् । वार्ताकारको प्रश्न गर्ने शैली र उत्तर टिप्ने तरिका अत्यन्त आकर्षक देखिन्छ । जेहोस् व्यक्ति प्रतिभाको कदर गर्दै उनीहरूको

साहित्यिक छविलाई चिनाउने क्रममा आएका रोचक एवम् गम्भीर वार्तालापहरूले साहित्यको गद्य विधालाई उन्नत बनाउने कार्यमा थप भूमिका खेलेका छन् ।

४.२.१.३ व्यक्तिबिम्ब :

‘रचना’ पत्रिकाका केही पूर्णाङ्कहरूमा मात्र देखा परेको व्यक्तिबिम्ब नामक स्तम्भले ओभेलमा परेका साहित्यसेवीहरूलाई प्रकाशमा ल्याएको छ । यस स्तम्भले प्रस्तुत पत्रिकामा नयाँ आकर्षण थपेको छ । ‘रचना’ को पूर्णाङ्क ३३ देखि ९९ सम्ममा साहित्यसेवी ध्रुवचन्द्र गौतमको मात्र एकल अनुहार देख्न पाइने यो स्तम्भमा उनले क्रमशः मदन रेग्मी, द्वारिका श्रेष्ठ, भूपी शेरचन, भैरवनाथ चालिसे, रत्नशमशेर थापा र पारिजात गरी ६ जनाको व्यक्तिबिम्बलाई पाठक सामु राखिदिएका छन् । ‘रचना’ पत्रिकाको क्षेत्रमा ध्रुवचन्द्र गौतमबाट भएको यो प्रयास निकै नै उपलब्धिमूलक सावित भएको छ ।

४.२.२ कृति समीक्षा :

‘रचना’ को प्रारम्भदेखि नै ‘कृति समीक्षा’ नामक एउटा स्थायी स्तम्भ रही आएको छ । यो विशेषतः पुस्तक परिचयमा केन्द्रित स्तम्भ हो । विभिन्न साहित्यकारहरूद्वारा सिर्जित नवीन तथा उत्कृष्ट सिर्जनाहरूको परिचय दिने क्रममा प्रबुद्ध लेखकहरूबाट तिनको भित्री मर्म खोतली त्यहाँ भेटिएका राम्रा नराम्रा पक्षहरूलाई संक्षिप्तमै भए पनि खरो एवं दह्रो किसिमबाट पाठक सामु राखिदिने जस्तो महत्त्वपूर्ण कार्य ‘रचना’ ले शुरुदेखि नै गर्दै आएको देखिन्छ । यहाँ प्रकाशित विभिन्न पुस्तकहरूका विविध समीक्षात्मक टिप्पणीहरूले पाठक वर्गलाई त्यसको आन्तरिक उपादेयता पहिल्याई उपयुक्त पुस्तकहरूको छनौट गरी अध्ययन गर्नमा ठूलो सघाउ पुऱ्याएका देखिन्छन् । कतिपय पाठकहरूले कथा, कविता, उपन्यास आदि विधाका पुस्तकहरू खरिद गर्दा सम्बन्धित पुस्तकबाट प्राप्त हुन सक्ने प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष लाभ हानीबाट अनभिज्ञ रही नाम चलेको लेखक, पुस्तकको शीर्षक अनि आवरण कलाबाट आकर्षित भई अनर्थमा पैसा बर्बाद गरेको पाइन्छ, जसबाट कुनै राम्रो उपलब्धि हासिल गर्नुभन्दा समय र रुपियाँको मात्र नोक्सानी हुने गरेको देखिन्छ । यद्यपि ‘रचना’ मा रहेका टिप्पणीकृत पुस्तकहरू नेपाली साहित्यको सीमित भण्डारका लागि अत्यन्त मूल्यवान् सामग्री सावित हुने देखिन्छन् । त्यस्ता कृतिहरूबाट पाठकहरूले अपेक्षित लाभ हासिल गर्न तिनमाथि गरिएका समीक्षात्मक टिप्पणीहरूले पर्याप्त सघाएका छन् ।

‘रचना’ ले पूर्णाङ्क ३३ देखि पूर्णाङ्क ९९ सम्ममा करिब २६२ पुस्तकहरूमाथि गरिएको लगभग ४९ जना समीक्षकहरूका अत्यन्त सारपूर्ण समीक्षाहरू प्रकाशित गरेको छ । उपर्युक्त समीक्षकहरूमध्ये प्रस्तुत स्तम्भमा बारम्बार देखापर्ने केही प्रमुख

समीक्षकहरू हुन् - महेन, कमलासन, कन्दर्प, माधव घिमिरे, रघु घिमिरे, कौतुक, सुधाकर शर्मा, ज्ञानुवाकर पौडेल, श्रीकान्त, रोमिरे, कार्तिकेय, माधव काफ्ले, वालमुकुन्द कार्की, गुणराज काफ्ले, अरूण नदी खत्री आदि । यसका अतिरिक्त अन्य नाम चलेका समीक्षकहरू ठाकुरप्रसाद, पुष्कर लोहनी, याजीब, किशोर निरौला, रखाली, शिव रेग्मी, पुरुषोत्तम सापकोटा, राप्रउ पोखरेल, गोपिकृष्ण ढुङ्गाना, पथिक, जेबी खत्री, घनश्याम पुडासैनी, शक्ति लम्साल, राधा कँडेल आदिद्वारा गरिएका विभिन्न पुस्तकका सारगर्भित टिप्पणीहरू पनि 'रचना' मा प्रकाशित भएका छन् ।

समालोचकीय मर्यादाभिन्न रहेर गरिएका ती विभिन्न समीक्षाहरूले साहित्यको गद्य विधालाई माथि उठाउनुका साथै लेखक तथा पाठकहरूलाई समाज सापेक्ष साहित्यको सिर्जना गर्न र उपर्युक्त कृतिको अध्ययनद्वारा आफ्नो बौद्धिकताको सीमा विस्तार गर्ने प्रेरणा दिएका छन् । यस दृष्टिले पनि ती समीक्षात्मक लेखहरूको अतिरिक्त मूल्य देखिन आएको छ ।

४.२.३ चिठी चपेटा/पाठक प्रतिक्रिया :

साहित्यिक पत्रिका प्रकाशन गर्नु मात्र ठूलो कुरा नभई अद्योपान्त स्तरीय र जनअभिरुचिमूलक सामग्रीहरूद्वारा भाषिक तथा साहित्यिक उत्थान एवम् सामाजिक जनचेतना अभिवृद्धि गराउनमा सहयोग पुऱ्याउनु नै महत्त्वपूर्ण र प्रमुख कुरा हो । एउटा प्रकाशकलाई आफ्नो पत्रिकाले समाजमा के कस्तो लाभ-हानी पुऱ्याएको छ ? अथवा प्रकाशित सामग्रीहरूको स्तर कस्तो छ ? अद्योपान्त पठनीय र गहकिलो कसरी बनाउन सकिएला ? भन्ने कुराको जानकारीका लागि सम्बन्धित पत्रिकाप्रति पाठकले बनाएको धारणा वा विचारहरू बुझ्नु आवश्यक हुन आउँछ । जबसम्म सम्बन्धित पत्रिकाप्रति पाठकको प्रतिक्रिया बुझिँदैन तबसम्म सो पत्रिका सार्वभौम, सार्वकालिक र जनप्रिय हुन सक्दैन । यिनै कुराहरूलाई दृष्टिगत गरी 'रचना' ले प्रकाशनको प्रारम्भिक चरणदेखि नै पाठकहरूबाट आवश्यक सुझाव र प्रतिक्रियाहरूको अपेक्षा गर्दै आएको देखिन्छ । प्रकाशनको शुरुमा 'सरसल्लाह' शीर्षकमा पाठक प्रतिक्रिया बटुलेको यस पत्रिकाले पछिल्ला वर्षहरूमा 'चिठी चपेटा' शीर्षक राखी पाठकहरूका राय, सल्लाह, सुझावहरू प्रस्तुत गर्ने गरेको छ ।

'रचना' ले पूर्णाङ्क ३३ देखि पूर्णाङ्क ९९ सम्ममा करिब ६६ वटा पाठक प्रतिक्रियाहरू बटुलेको छ । यस पत्रिकाले स्थायी स्तम्भको रूपमा 'चिठी चपेटा' को स्थापना गरी पाठकहरूलाई विनापक्षपात स्थान दिँदै आएको छ । 'रचना' का अन्य साहित्यिक सामग्रीहरू जस्तै 'चिठी चपेटा' अन्तर्गतका विभिन्न सरसल्लाह, सुझाव, टीका टिप्पणीहरू पनि उत्तिकै रोचक एवम् पठनीय रहेका छन् । कुनै अङ्क पढिसकेपछि आफूलाई त्यसबाट परेको समष्टि प्रभाव अनि त्यसभित्रका राम्रा नराम्रा पक्षहरूलाई औँल्याइदिई पाठकहरूले यस पत्रिकाप्रति आफ्नो पूर्ण सद्भावना व्यक्त गरेका छन् ।

त्यसैगरी 'रचना' ले पनि पाठकहरूको सदाशयतालाई शिरोधार्य गरी आफूलाई सकेसम्म जीवन्त तुल्याउन सक्रिय रहेको छ ।

४.२.४ सर्वेक्षण: हिजो आज/व्यङ्ग्यचित्र :

४८ वर्षे लामो इतिहास बोकेको 'रचना' को हरेक लेख-रचनाहरू एकसेएक महत्वपूर्ण रहेका छन् । यस पत्रिकाको स्थायी स्तम्भको रूपमा रहेको 'सर्वेक्षण: हिजो आज' स्तम्भ निर्भिक, निष्पक्ष, सामयिक र पाठकको चाहना बमोजिमको छ । 'रचना' का विभिन्न अङ्कहरूमा 'सर्वेक्षण : हिजो आज' लेखेर पाठकको मन जित्न सफल लेखकहरूमा रवि वशिष्ठ, इन्दुशेखर, गौराचन, श्याम गोतामे, कोषराज न्यौपाने आदि रहेका छन् । यस स्तम्भकै रूपमा रहेको "शशि शाहको तुलिका" मा शशि शाहद्वारा देखाइएका विभिन्न व्यङ्ग्यात्मक चित्रहरूले पाठकहरूलाई पेट मिची-मिची हँसाउन सफल भएको छ । यसरी विभिन्न प्रसङ्गका व्यङ्ग्य चित्रहरू राखी पाठकहरूलाई भरपुर मनोरञ्जन दिन सक्नु 'रचना' को आफ्नो छुट्टै मौलिक विशेषता हो ।

४.२.५ हाम्रो कुरा/सम्पादकीय :

सम्पादकीय कुनै पनि पत्रिकाको त्यो स्तम्भ हो, जसमा सम्पादकले सम्बन्धित पत्रिकासँग सम्बद्ध तथा अन्य समसामयिक वस्तुस्थितिप्रति आफ्ना विचार र धारणाहरू प्रस्तुत गरेको हुन्छ । त्यसैले अन्य सामग्रीहरू भन्दा यसको छुट्टै वैशिष्ट्य हुने गरेको पाइन्छ ।

'रचना' का विविध रोचक स्तम्भहरूमध्ये सम्पादकीय पनि एक हो । सम्पादकीयमा यस पत्रिकाका प्रधान सम्पादकले 'हाम्रो कुरा' शीर्षकमा आफ्ना धारणाहरू व्यक्त गरेका छन् । नितान्त एकलो व्यक्तिको अथक प्रयासमा पनि ४७ वर्षे लामो यात्रा पार गरिसकेको रचनाका सम्पादकीयमा विभिन्न समसामयिक कुराहरूलाई उठाइएको हुन्छ । रचनाको पूर्णाङ्क ३३ देखि पूर्णाङ्क ९९ सम्मका केही महत्वपूर्ण सम्पादकीयहरूमा - रचनाको रहस्य, नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान पहिले र अहिले, नेपाली साहित्य र भाषाका कुरा, अलिखित र मदन पुरस्कार, अस्तित्वको सङ्कटमा साहित्यिक पत्रकारिता, आजको साहित्य : आजको साहित्यकार, महाकविको सम्झना, आजको राजनीतिक विकृति र स्रष्टाहरूको कर्तव्य, आलोचनाको वृत्तमा प्रज्ञा प्रतिष्ठान, गहन ज्ञान र कौतुकी कल्पनाको चास्नी : 'स्वप्नलोक', मुलुक बचाउन अब स्रष्टाहरू नै जुमुराउनु पर्ने, शारदाका सम्पादकीय विचारहरू, राजधानी मोफसलको विवाद र मनु मञ्जिलहरू, साहित्यिक पत्रिका सहयोगमा पारदर्शिताको अभाव, 'रचना' र प्रताडित साहित्यिक पत्रकारिता, उपराष्ट्रपतिको बलमिच्याई आदि रहेका छन् । प्रस्तुत पत्रिकाको पूर्णाङ्क ३३ देखि पूर्णाङ्क ९९ सम्ममा पूर्णाङ्क ३३ मा बाहेक अन्य सबै पूर्णाङ्कहरूमा लामा छोटो सम्पादकीयहरू प्रकाशित भएका छन् । सम्पादकीय लेख्दा

‘हाम्रो कुरा’ मूल शीर्षक राखी अन्य उपशीर्षकहरू दिइएका छन् । जे होस्, यस पत्रिकामा प्रकाशित सम्पादकीय लेखहरू अत्यन्त सारगर्भित र मर्मस्पर्शी रहेका छन् । यी विभिन्न लेखहरूमा स्वस्थ साहित्यिक पत्रकारितातर्फको चिन्तन, राष्ट्र र राष्ट्रियताप्रतिको बोध एवम् यात्राको क्रममा ‘रचना’ ले भोगनुपरेका विभिन्न परिस्थितिहरू मुखरित भएका छन् ।

४.३ निष्कर्ष :

‘रचना’ मा प्रकाशित मुख्य-मुख्य साहित्यिक विधाहरू यिनै हुन् । समष्टिमा हेर्दा ‘रचना’ पत्रिकाले गरेको विधागत उन्नयनले नेपाली भाषा साहित्य, संस्कृति र कला क्षेत्रको समृद्धिमा अग्रस्थान ओगटेको छ । साथै यसको स्तरीयता र विविध आकर्षक स्तम्भहरूले पाठकवर्गको मन मस्तिष्कमा आफ्नो छुट्टै अस्तित्व कायम गराउन सफल रहेको देखिन्छ ।

अध्याय - ५

‘रचना’ साहित्यिक पत्रिकाका पूर्णाङ्क ३३ देखि पूर्णाङ्क ९९ सम्मका प्रकाशित सामग्रीहरूको अध्ययन र विश्लेषण

५. परिचय :

यस अध्यायमा ‘रचना’ साहित्यिक पत्रिकाको पूर्णाङ्क ३३ देखि ९९ अङ्क सम्मका विवरणलाई यथायोग्य किसिमले प्रकाश पारिएको छ :

५.१ ‘रचना’ साहित्यिक पत्रिकाका पूर्णाङ्क ३३ देखि पूर्णाङ्क ९९ सम्मका प्रकाशित सामग्रीहरूको अध्ययन र विश्लेषण :

साहित्यिक पत्रकारिताको विकासमा आफ्नो अमूल्य योगदान दिदै आएको ‘रचना’ पूर्णतः साहित्यिक पत्रिका हो । यस पत्रिकाले आफ्नो स्थापनाका शुरुका वर्षदेखि नै साहित्यका विविध विधाहरूमा आफूलाई फैल्याउँदै आएको छ । ‘रचना’ को पूर्णाङ्क ३३ देखि पूर्णाङ्क ९९ सम्म अर्थात् वि.सं. २०३६ देखि आज २०६५ सम्मको २९ वर्षे समयावधिलाई निम्नलिखित कालखण्डमा विभाजन गरी अध्ययन गरिएको छ ।

५.१.१ ‘रचना’ को पूर्णाङ्क ३३-३५ (वि.सं. २०३६-२०३८) मा प्रकाशित विशेषाङ्कहरूको अध्ययन :

द्वैमासिक साहित्यिक पत्रिका ‘रचना’ ले आजसम्मको समयावधिमा ११ वटा विशेषाङ्कहरू प्रकाशित गरिसकेको छ । जसमध्ये वि.सं. २०३६ साल भदौ-मङ्सिरमा दुई अङ्क समेटेर संयुक्ताङ्कका रूपमा ‘समालोचनाङ्क-दुई’ नामक विशेषाङ्क प्रकाशित गरेको छ । जसमा विभिन्न नाम चलेका प्रतिष्ठित समालोचकहरूका गहन र सारगर्भित समालोचनाहरू समेटिएका छन् । ती समालोचक र समालोचनाहरूमा - हंसपुरे सुवेदी- ‘कवि शक्ति वल्लभ अर्याल’, जगन्नाथ शर्मा त्रिपाठी - ‘लक्षणा परिचय’, अभि सुवेदी र यदुनाथ खनाल - ‘समालोचना - परिचर्चा’ मोहनराज शर्मा - ‘नेपाली व्याकरणको परम्परित समास विधान र नेपालीको आफ्नो समास विधान’, हेमाङ्गराज अधिकारी - ‘नेपाली शिक्षण: दोस्रो भाषाका सन्दर्भमा’, सिबराज आचार्य- ‘नेपालि-सब्द-परिचयको परिच्छया (१)’, पूर्णप्रकाश नेपाल ‘यात्री’ - ‘नेपाली भाषाको वर्तमान स्थिति’, ईश्वर वराल - ‘रमेश विकलका केही कथा’ रहेका छन् । ‘रचना’ मा प्रकाशित यी समालोचनाहरूले नेपाली समालोचनाको फाँटलाई अझ उन्नत र समृद्धशाली बनाउनमा निकै ठूलो योगदान पुऱ्याएको छ ।

वि.सं. २०३८ वैशाख-जेठमा ‘भैरव अर्याल अङ्क - १, ‘भैरव कृति खण्ड’ नामक विशेषाङ्कको रूपमा पूर्णाङ्क ३४ प्रकाशित भएको छ । यस अङ्कमा स्वर्गीय भैरव अर्यालका पूरा अपूरा केही लेख-रचनाहरूको बारेमा जानकारी गराइएको छ । यसमा

अर्यालले आफ्नो मृत्युअघि एउटा किताबको गाताको चौथो पृष्ठमा लेख्नुभएको 'टाढा-टाढा' शीर्षक कविता, वि.सं. २०१८ सालको विजयादशमीको शुभकामना दिँदै लेखिएको 'शुभकामना' कविता, अरू थुप्रै फुटकर कविता र 'तिम्रो गीत' शीर्षकको गीत प्रकाशित भएका छन् । त्यस्तै अर्यालका विभिन्न पत्रहरू जस्तै - जसलाई जरूरत पर्छ, गोरखापत्र संस्थानलाई लेखिएको राजीनामा पत्र, यो एक पत्र तिम्रीलाई, साथीलाई केही पत्र आदिलाई पनि यस अङ्कमा समेटिएको छ भने 'विविधाङ्गी जीवनका बेठङ्गी कथाकार लक्ष्मीप्रसाद देवकोटा' शीर्षक अर्यालको समालोचनात्मक लेखलाई पनि यसै अङ्कमा राखिएको छ । यस अङ्कमा प्रकाशित अर्यालका यी र यस्तै अरू अरू लेख-रचनाहरूबाट तत्कालीन समयमा उनको मानसिक अवस्थाको झलक पाउन सकिन्छ ।

त्यस्तै वि.सं. २०३८ पुस-माघमा 'भैरव अर्याल अङ्क-दुई 'भैरव स्मृति खण्ड' का रूपमा पूर्णाङ्क ३५ प्रकाशित भएको छ । जसमा विभिन्न लेखक-साहित्यकारले स्वर्गीय अर्यालको सम्झनास्वरूप विभिन्न लेख-रचनाहरू प्रकाशित गराएका छन् । यस अङ्कको आवरण पृष्ठमै अर्यालको 'जुनकिरीलाई' शीर्षक कविता उनकै हस्ताक्षरमा राखिएको छ । जसमा अर्यालले 'अपरिचित' उपनामसमेत राखेका छन् । यस कवितामा जुनकिरीका माध्यमबाट अर्यालले नेपाली जनतालाई अब जागरूक हुनुपर्ने कुरातर्फ सङ्केत गरेका छन् । यस अङ्कमा प्रकाशित लेख रचनाहरूमा - स्वर्गीय अर्यालकै लेख 'कुकुर स्वर्ग हुँदा', दाताराम शर्माको 'भैरव अर्यालको अन्तिम व्यङ्ग्य', कृष्णचन्द्रसिंह प्रधानको 'शाश्वत व्यङ्ग्यकारको स्मृतिमा', रमेश विकलको 'युग चेतनाले गरेको यो हत्या', हरिभक्त कटुवालको 'अभिवादन', रामकुमार पाण्डेको 'ढिकुरोमाथि पिण्ड', श्याम गौतामेको 'भैरव अर्याल: "उद्धार समितिको कारले कुल्चिएर स्वर्ग भएको कुकुर", ऋषभदेव शर्मा रेग्मीको 'प्रतिभाशाली युवक कवि भैरव अर्याल', साम्बभक्त शर्मा सुवेदी 'मुरारि' को 'भैरवप्रति श्रद्धाञ्जलि', घटराज भट्टराईको 'व्यक्तित्व र कृतित्वका सन्दर्भमा भैरव अर्याल', शिवप्रसाद सत्याल 'पीठ' को 'भैरव अर्यालको मृत्यु पत्रपत्रिकाहरूको दृष्टिमा', जगदीश घिमिरेको 'कुकर्मचारी', तेजेश्वर बाबु ग्वंगः को 'अभिनन्दन पत्र यमराजको पाहुनालाई', केशवराज पिंडालीको 'नेपाली साहित्याकाशको उज्ज्वल नक्षत्र' श्रीधर खनालको 'मेरो यौन परिवर्तन भएको छैन', वालमुकुन्ददेव पाण्डेको 'भैरवः पुराना केही सम्झना', प्रमोद प्रधानको 'भैरव अर्यालः मेरो हास्यदेवता', वासुदेव त्रिपाठीको 'भैरव अर्यालको साहित्यिक व्यक्तित्वको अन्तर्विकास र अन्तर्विघटनको प्रक्रिया', क्षेत्रप्रताप अधिकारीको 'प्रिय भैरव, सम्झना', रत्नदास प्रकाशको 'श्री भैरव अर्याल एक सम्झना', कुमारबहादुर जोशीको 'हास्यव्यङ्ग्य र हास्यव्यङ्ग्यकार भैरवको 'जयभुँडी', कुमारधर शर्मा ज्ञानीको 'नाम मात्रको चिनापर्ची केही शब्दको फजुल खर्ची', राजेन्द्र सुवेदीको 'कतिका भैरव कतिका दाइ मेरा त तीन न तेहका सौम्य', देवी शर्माको 'श्रीमती शोभा अर्यालसँग केही क्षण', रोचक घिमिरेको 'भैरवसँगको सत्र वर्ष', वासुदेव शर्मा लुईटेलको 'बहुलाउनुभन्दा मर्नु जाति', शक्ति

लम्सालको 'सम्भौता गर्दै बाँच्नुका विरुद्धको यो मृत्यु', रहेका छन् । यी लेखहरूमा स्वर्गीय अर्याललाई जीवन्त रूपमा प्रस्तुत गराइएको छ, जसले गर्दा सम्पूर्ण पाठकको मनमा एक पटक फेरि उनको उपस्थितिको बोध हुन्छ ।

यसरी विभिन्न विशेषाङ्कहरू प्रकाशित गराएर 'रचना' ले नेपाली पत्रपत्रिकाको इतिहासमा आफ्नो छुट्टै विशिष्ट पहिचान बनाउन सफल भएको छ ।

५.१.२ वि.सं. २०३९ देखि २०४८ सालसम्मका 'रचना' मा प्रकाशित लेख-रचनाहरूको विवरणात्मक अध्ययन :

नितान्त व्यक्तिगत रहर र प्रयासबाट प्रकाशित भएको 'रचना' पत्रिका एक वर्षमा ६ वटा अङ्कहरू प्रकाशित हुनुपर्नेमा बीच-बीचमा बिलाउँदै र पुनः प्रकाशित हुँदै आएको छ । वि.सं. २०३९ देखि २०४८ सम्मको 'रचना' को यात्रालाई हेर्ने हो भने पनि यो पत्रिका बीचका २०४७ र २०४८ का वर्षमा प्रकाशित भएको पाइँदैन । त्यसैले यस कालखण्डमा 'रचना' का वि.सं. २०३९ देखि वि.सं. २०४६ सम्मका सामग्रीहरूको विवरण प्रस्तुत गरिएको छ । वि.सं. २०३९-२०४६ सम्मको आठ वर्षे समयावधिमा 'रचना' मा थुप्रै कविता, कथा, लेख-निबन्ध, समीक्षा आदि प्रकाशित भएका छन्, जसका माध्यमबाट युगीन समाजका वर्तमान विसङ्गतिजन्य पीडा र व्यथाहरूलाई मार्मिक तवरले देखाइएको छ । यस अवधिमा प्रकाशित 'रचना' का हरेक अङ्कहरूले छुट्टै विशेषता बोकेर स्तरीयतालाई चुमेका छन् । यो आठ वर्षको समयमा रचनाका बाईस (२२) वटा अङ्कहरू प्रकाशित भएका छन् । जसमा १४४ वटा कविता, ६३ वटा कथा, ४२ वटा लेख-निबन्ध, १६ वटा समीक्षा-समालोचना आदि रहेका छन् । ती सामग्रीहरूको विवरण तालिका यसप्रकार रहेको छ :

१. कविता :

कवि	कविता	वर्ष/पूर्णाङ्क	साल	पृष्ठ
दिनेश अधिकारी	सहिद दिवस	२६/३६	२०३९	३२
अविनाश श्रेष्ठ	यी अजम्बरी इच्छाहरू	" "	"	३३
वासु वराल	अटोग्राफ	" "	"	४१
श्याम दाहाल	मुटुभरि माया बोकी	" "	"	४७
भरतराज पन्त	केही हुइग्राहरू	" "	"	४८
जीवन आचार्य	लेऊ, च्याउ र खिया	१६/३७	२०३९	१२
उपेन्द्र श्रेष्ठ	बिनाछन्दको म धून	" "	"	२२

रमेश तुफान	प्रदीप	" "	"	२९
नगेन्द्रराज शर्मा	अमूर्त चित्र	" "	"	३२
महेश प्रसाई	मन हिंडिरहेको शब्दमा	" "	"	३७
मोहन बन्जाडे	क्षतिपूर्ति	१६/३८	२०४०	२४
गिरिराज आचार्य	चार मसिना कविता	" "	"	२६
अविनाश श्रेष्ठ	अप्रत्यक्ष/उज्यालोमा	" "	"	२७
धीरेन्द्र	आउँछ बिहान	" "	"	४२
जीवन आचार्य	तपाईं पनि कविता लेख्नु हुन्छ ?	" "	"	५२
हेम हमाल	विकास	१६/३९	२०४०	५
उपेन्द्र श्रेष्ठ	म श्वेत भैरव	" "	"	१३
दिव्य गिरी	गजल	" "	"	१९
रामकुमार पाण्डे	बेचन लगाएकी कान्छीप्रति	" "	"	३०
निर्मल अधिकारी	उ अट्टहास हाँसिरहेछ	२३/४०	२०४०	३०
पशुपति पराजुली	एक टुक्रा कविता	" "	"	३२
फणीन्द्रराज खेताला	यस्तो पनि हुन्छ	" "	"	३७
किशोर निरौला	जीवन	" "	"	४०
सोमनाथ घिमिरे व्यास	देवकोटालाई शुभकामना	" "	"	४५
भानुभक्त पोखरेल	केटी बन्ने धुन	२३/४१	२०४१	५
ध्रुव दीप	एउटा मीठो राष्ट्रिय पीडा	" "	"	६
अविनाश श्रेष्ठ	नायिका	" "	"	७
गोविन्द वर्तमान	हाँगासँग वतास	" "	"	८
अनुक्रमराज	समय	" "	"	१०
जीतबहादुर रायमाझी	नेपाली जनता	" "	"	१२
नरेश चापागाउँ	जिन्दगी गयो	" "	"	१३
रमेशकुमार प्रधान	कविता लेखुँकि	" "	"	१५

कुलमणि देवकोटा	पर्जन्य वन्दना	२३/४२	२०४१	५
विमल कोइराला	मेरो समुन्द्र ! किन तिम्रो छेउमा पनि म तिर्खाएकै हुन्छु	" "	"	१३
नैना नेपाल	तुवाँलो	" "	"	१९
गौसव	मानव विहीन विश्व शान्ति	" "	"	४४
कृष्ण प्रसाइ	प्रवाह	" "	"	४५
अविनाश श्रेष्ठ	हजार-हजार आँखा	२३/४३	२०४१	५
ध्रुवकृष्ण दीप	चानचुन कविता	" "	"	६
मोहन दुखुन	वाध्यता	" "	"	७
नयन	मेरी आमा	" "	"	८
दामोदर ढकाल	भन्दथे पीर व्यथा भोग्ने एकलैछु म	" "	"	९
शैलेन्दु प्रकाश नेपाल	मेरो जन्मदिन	" "	"	११
भूपी शेरचन	जब रात पर्छ	२३/४४	२०४२	५
सिद्धिचरण श्रेष्ठ	कवि लीलाध्वज प्रति	२३/४५	२०४२	३
कुलमणि देवकोटा	अभ्यास सिकाऊ हे अरहन्त !	" "	"	५
कृष्णभूषण बल	भुक्किन्छौं कि हामीहरू ?	" "	"	७
केदारनाथ शर्मा	जिन्दगी जस्तो जागीर जस्तो	" "	"	८
विनय रावल	प्रकाशको प्रतिक्षा	" "	"	९
दिनेश त्रिपाठी	आकाश	" "	"	१०
कृष्णभक्त श्रेष्ठ	मागल गाउने मलामीहरू	२४/४६	२०४२	३
मञ्जुल	आकाश	" "	"	५
मनु ब्राजाकी	उतैतिर भाग्दो रहेछु	" "	"	७
ज्ञानुवाकर पौडेल	ढाट्नुभो तपाईंले	" "	"	८

क्लाउस डिट्ख	निरीक्षण	" "	"	९
कविराज पोखरेल	जिन्दगी नै पीडा दुख्ख	" "	"	५
कृष्णभक्त श्रेष्ठ	गुनासो: स्वदेशभित्रकै उपनिवेशका वासिन्दाको	२४/४७	२०४३	३
दिनेश अधिकारी	अस्तित्वको खोजी	" "	"	५
कुमुद देवकोटा	पीटर बाबुसाहेव बस् अब त बस् !!	" "	"	७
तोयनाथ भट्टराई	समीक्षा आफ्नै मृत्युको	" "	"	९
श्रीलाल नेपाली	सुरक्षाका दुर्गहरू	" "	"	११
ध्रुवकृष्ण दीप	तीन हल्लारे कविता	" "	"	१२
जीवनाथ धमला	सिरानमा एउटा निसासिएको प्रश्न भुण्डिएको छ	" "	"	१३
कुन्दन शर्मा	कुन्दनका दुई कविता (१) रंगभेद (२) कुम्भकर्ण र सुतेको लङ्गा	२४/४८	२०४४	१
पदम क्षेत्री	राग यमन	" "	"	२
मञ्जुल	चन्द्रमा र बाँसभाँड	" "	"	३
अविनाश श्रेष्ठ	मदेखि मसम्म	" "	"	४
ध्रुवकृष्ण दीप	केही कविता (१) वकम्फुसे कविता (२) नाङ्गे कविता (३) कीर्तिमान् कविता	" "	"	६
रमेश तुफान	रमेश तुफान नाम हुनुलाई	" "	"	७
राजन थापा	तिमी पढ्न चाहन्छौ भने	" "	"	९
दिनेश त्रिपाठी	मरुभूमि आकाश	" "	"	११

उदय विभात	मन तिमी अहिले नै हतास नहुनु	" "	"	१२
अमृत ढुङ्गाना	मेरी सानी निर्भरी	" "	"	१३
इन्द्रकुमार श्रेष्ठ 'सरित'	गजल	" "	"	१५
विजया शर्मा	डढेलो	" "	"	४३
नवराज कार्की	कविको आँखा	२४/४९	२०४४	३
कालीप्रसाद रिजाल	दुई गजल	" "	"	५
मोहन कोइराला	मिनी-कार	" "	"	६
फणीन्द्रराज खेताला	अस्तित्व जीवित राख्न	" "	"	७
कुन्दन शर्मा	चार कविता (१) जागिर (२) लाटोबुङ्गेको कथा (३) सोमशर्माका सन्तान (४) राष्ट्र सम्मेलनहरू	२४/५०	२०४४	३
विनय रावल	मान्छे हुनुको बोध	" "	"	६
वद्रीप्रसाद भिखारी	म आफ्नै लागि कविता लेख्छु	" "	"	७
नरेश शाक्य	विडम्बना	" "	"	८
मञ्जुल	रुख अनि पात	२४/५१	२०४५	३
उपेन्द्र श्रेष्ठ	तुहिणको आकांक्षा	" "	"	५
जीत ब. रायमाझी	धर्ती सेवक	" "	"	७
किशोरा निरौला	देश अटाउँछ पाखुरामा	" "	"	१०
अमरेन्द्र आजाद	अन्तर्द्वन्द्व	" "	"	११
केदारमान व्यथित	भूकम्प: मेरा प्रतिक्रियाहरू	२५/५२	२०४५	३
जगदीश घिमिरे	भुइँचालो - २०४५	" "	"	५
दुवसु क्षेत्री	भूकम्प - २०४५	" "	"	८

नृपेन्द्र पुरुष “यादी”	आफैं भएर जाने	” ”	”	१०
कुन्दन शर्मा	गुनासो	” ”	”	११
विश्वनाथ नेउपाने	एउटा मानिस मरेको छ र एउटा भोज छ	” ”	”	१३
ऋषिराम न्यौपाने	तर्क	” ”	”	१४
ध्रुवकृष्ण दीप	आधारभूत कविता	” ”	”	१५
ओम आचार्य	तिमीहरू सबै मेरो जीवनका प्राण हौ	” ”	”	१७
वासु शशी	मानिसलाई मानिस नभई हुन्न	२५/५३	२०४५	३
राजेश्वर देवकोटा	विपन्न	” ”	”	४
ज्ञानुवाकर पौडेल	ताराहरू देखिन छाडे	” ”	”	५
वियोगी वुढाथोकी	नेल्सन मण्डेला	” ”	”	६
अच्युत खनाल	कस्तो जिन्दगी	” ”	”	७
सुशील कोइराला	प्रसव वेदना	” ”	”	८
गौरा पाण्डे	जिउने सहारा	” ”	”	८
कुलचन्द्र कोइराला	दुःख वन्दना	२५/५४	२०४६	३
भरतराज ‘मन्थलीय’	छाड्न कर लागेको स्वर्ग	” ”	”	५
दैवज्ञराज न्यौपाने	सम्भूँ कहाँ बसी	” ”	”	७
विश्वनाथ न्यौपाने	रङ्गको गन्ध	” ”	”	८
विनय रावल	मेरो शहरका मानिसहरू	” ”	”	१०
अमोददेव भट्टराई	स्वदेशको माया	२५/५५	२०४६	३
इन्द्रकुमार श्रेष्ठ ‘सरित्’	मन ! अचेल मलाई के भएको छ ?	” ”	”	४
गोकुल अधिकारी	यस पल्टको नयाँ वर्ष	” ”	”	६
मथुरा के.सी.	हार मानेर नहुने बाँचिदिनुपर्ने	” ”	”	८

अच्युत खनाल	धर्ती होला हराभरा	" "	"	९
आनन्दराम पौडेल	उसले जागीर खाएको हो भने	" "	"	१०
पुष्कर माथेमा	गजल	" "	"	११
निर्मला शर्मा	गुलाफ र म	" "	"	१२
कृष्णभक्त श्रेष्ठ	तोक्मा	२५/५६	२०४६	३
जैनेन्द्र जीवन	रातो सूर्य रातै रगत	" "	"	७
पोषण पाण्डे	तृष्णा-परिक्रमा	" "	"	९
तोयनाथ भट्टराई	जिन्दगीको बोलपत्र	" "	"	११
गौरा पाण्डे	व्यथाको बिउ	" "	"	१३
मोहन दुवाल	चार टुक्रा मुक्तक (१) रचना (२) सन्त्रास (३) विश्वास (४) आकृति	" "	"	१४
राजीव दबाडी	दुई रुपियाँको आत्मा	" "	"	१५
ऋषिराम न्यौपाने	सन्देश	२५/५७	२०४६	३
भानुभक्त पोखरेल	मुक्तक पञ्चामृत (१) विरोध (२) शोषण (३) नैतिकता (४) परोपकार (५) फुर्सद (६) साहित्यसाधना	" "	"	४
कविराज पोखरेल	अभावका तडपनहरू	" "	"	५
अच्युत खनाल	प्रचुरता भित्रको रिक्तता	" "	"	६
चारु खरेल	म स्तब्ध भएँ	" "	"	७
सुभद्रा प्रसाई	विवशता	" "	"	८

२. कथा :

कथाकार	कथा	वर्ष/पूर्णाङ्क	साल	पृष्ठ
मोहनराज शर्मा	टाइपिष्ट केटी	१६/३६	२०३९	२४
श्याम दाहाल	गौरी गाई	" "	"	१६
सीता पाण्डे	सम्बन्ध	" "	"	३०
जगदीश घिमिरे	बर्दी	१६/३८	२०४०	२५
भाउपन्थी	इच्छापत्र	" "	"	२९
वासु बराल	हाकिमकी स्वास्नी	" "	"	३३
रामप्रसाद श्रेष्ठ	हार	" "	"	४३
ध्रुव मधिकर्मी	जिन्दगी जस्तो	१६/३९	२०४०	२५
सीता पाण्डे	चिस्सिदै गएका आस्थाहरू	" "	"	३४
शान्ता श्रेष्ठ	निष्कर्ष रुन्छ	" "	"	३८
विजय चालिसे	प्रश्न: अभै अनुत्तरित छ !	२३/४०	२०४०	३३
पूर्णविराम	बाबु साहेब र घोडा	" "	"	४१
मनु ब्राजाकी	उज्वल भविष्यको सडक वारि	२३/४१	२०४१	१७
रमेश तुफान	मैले चुप लागिदिनु नै बेस !	" "	"	२२
मञ्जु पन्त	ठूल दिदीको आहत मुहार !	" "	"	२६
महेन्द्र चालिसे	मृत्यु उसले चाहेकी	" "	"	३०
ध्रुव सापकोटा	सरिताको संकेत	२३/४२	२०४१	८
भाउपन्थी	जीवनी	" "	"	१५
सनत रेग्मी	निर्णय	" "	"	२०
अम्बिका चापागाईं	यो पनि एउटा जीवन	" "	"	३९
वासु बराल	कलुषित भावना	२३/४३	२०४१	१२
मुकुन्दराज आचार्य	होटेल धर्मशाला संसार	" "	"	१५
रमेश विकल	प्रेतको छाया	२३/४४	२०४२	१०

ध्रुवचन्द्र गौतम	संरक्षक	" "	"	२५
भाउपन्थी	माथि-तल/तल-माथि	" "	"	३५
बासु बराल	मासु पसल	२३/४५	२०४२	११
मधुवन पौडेल	बिहेको तन्द्रा	" "	"	१८
सनत रेग्मी	सम्झौता	" "	"	२२
मदनमणि दीक्षित	विदेशिएको	२४/४६	२०४२	१०
मनु ब्राजाकी	तपाईंको नाम के हो ? सोध्न सकिन्छ भने	२४/४७	२०४३	१५
विद्याधर गोतामे	गुफा मानव	" "	"	१९
निर्मोही व्यास	तुवाँलो लागेको आकाश	" "	"	२५
विश्वनाथ नेउपाने	आस्था	२४/४८	२०४४	१६
सीता पाण्डे	घुर धुस्सा र चीसो बस्ती	" "	"	१९
मोहन बन्जाडे	पर्यावरण	" "	"	२३
जगदीश घिमिरे	औकात	२४/४९	२०४४	९
कुमार ज्ञवाली	निर्दयी मुटु	" "	"	११
भागीरथी श्रेष्ठ	भर्दै गएका सउरका पातहरू	" "	"	१४
जैनेन्द्र जीवन	धारा प्रवाह	" "	"	१९
मनु ब्राजाकी	निष्करण मध्यान्ह	२४/५०	२०४४	९
शम्भुप्रसाद ज्ञवाली	जीते	" "	"	१३
श्याम दाहाल	पौरुषको पछ्याइमा	" "	"	१६
विनोद तिमिल्सिना	विकृति	" "	"	२०
कात्यायन	हिजडा	" "	"	२२
ध्रुव सापकोटा	आत्मा	२४/५१	२०४५	१३
राजकुमार थापा	समाधान	" "	"	१७
तेजप्रकाश श्रेष्ठ	मूल्य र मान्यताको जीवन	" "	"	२१

श्याम दाहाल	काले	२५/५२	२०४५	१९
मधुवन पौडेल	फ्रान्ज् लुबनर	" "	"	२८
रमेश विकल	यी रगतमा बाँच्नेहरू	२५/५३	२०४५	९
कुमार ज्ञवाली	सपनाको धाप	२५/५४	२०४५	११
विद्याधर गोतामे	यति-भेला	" "	"	१६
मधुवन पौडेल	उसका पुर्खाहरू	२५/५५	२०४६	१३
ओम आचार्य	अनि रातभरी	" "	"	१७
हरिहर पौड्याल	एक निश्वास	" "	"	२०
रमेश रेग्मी	आइडिया	" "	"	२५
डा. भीष्म प्रसाई	प्रतिबिम्ब	" "	"	२८
ध्रुव सापकोटा	त्यतातिर	२५/५६	२०४६	१६
विवश पोखरेल	जी.एम. साहेब र गुप्तदूत	" "	"	२१
लोकेन्द्र शाह	यो कथा होइन	" "	"	२७
मुकुन्द आचार्य	थान्दारको ज्वाई	२५/५७	२०४६	१०
रवि राहु	आधा अँध्यारो/उज्यालो आत्मीयता	" "	"	१४
कपिल लामिछाने	भ्रमित	" "	"	१७

३. लेख-निबन्ध :

लेखक-निबन्धकार	लेख-निबन्ध	वर्ष/पूर्णाङ्क	साल	पृष्ठ
तारानाथ शर्मा	पातालमा विलाउने रोग	१६/३६	२०३९	५
जगत क्षेत्री	सन्दर्भ हास्य व्यङ्ग्य साहित्य	" "	"	२९
देवीचन्द्र श्रेष्ठ	न्यालु बूढीको आसीक	" "	"	३४
राजव	विद्युत चालित चुनाव यन्त्र	" "	"	४२
तुलसी दिवस	लेखन कलामा मौलिकताको प्रश्न	" "	"	४९

प्यासी	एक लीलाका दुई क्रम	१६/३७	२०३९	५
रामचन्द्र गौतम	लण्डन र म - म र लण्डन	" "	"	४३
पूर्णप्रकाश नेपाल 'यात्री'	ज्वालाक्षेत्र परिदर्शन	१६/३८	२०४०	५
वासु रिमाल 'यात्री'	देवकोटा: आत्मबल	२३/४०	२०४०	२६
राजेन्द्र सुवेदी	हामी भण्डेको/हाम्रो वर्तमान/भण्डै महात्म्य	२३/४१	२०४१	३४
रामदयाल राकेश	नेपालको आधुनिक मैथिली साहित्य	" "	"	३७
अच्युतप्रसाद चालिसे	बुझो	" "	"	४४
डा. हरिराज भट्टराई	देवकोटा: निम्न वर्गीय जनजीवनसँग	२३/४२	२०४१	२६
ज्ञानमूर्ति	यारोस्लाभ साइफर्ट र नोबेल पुरस्कार	" "	"	३१
मदनमणि दीक्षित	अखवारको काखमा हुर्किएको म पत्रकार	२३/४४	२९४२	३७
राजेन्द्र सुवेदी	अब मेरो क्यासेट बन्द हुन्छ	" "	"	४१
आनन्ददेव भट्ट	'सगरमाथा नाङ्गै देखिन्छ' र कवि विक्रम सुब्बा	२३/४५	२०४२	२७
वामदेव पहाडी	गुलाफ-काँढा स्मृति प्रजातन्त्र: मेरा खुपी	" "	"	४१
विजय चालिसे	गुरु गम्भीर केम्ब्रिज र वर्तमानका केही पीडा '	२४/४६	२०४२	४५
रामेश्वर वराल	संवत्	" "	"	५१
ज्ञानमूर्ति	क्लद सेमोन र नोबेल पुरस्कार	" "	"	५४
प्रमोद प्रधान	बङ्गाली उपन्यासकार विमल मित्रसँग सात दिन	२४/४७	२०४३	४०

डा. धीरेन्द्र	लोक गीत एक चिनारी	" "	"	४४
मुकुन्द आचार्य	नेपालमा अर्का वाल्मीकि जन्मनेछन्	२४/४८	२०४४	४५
वामदेव पहाडी	साहित्यिक काल विभाजनको परम्परा	" "	"	४९
रमेश विकल	हाम्रो बाल साहित्य	२४/४९	२०४४	३४
वासुदेव लुइँटेल	आहार निद्रा भय मैथुनञ्च	" "	"	६१
वासुदेव शर्मा लुइँटेल	देखे देखे जस्तो लाग्छ	२४/५०	२०४४	३८
दिनेश सत्याल	चिहान घारीमा	" "	"	४१
रमेश गोर्खाली	आकार दिन खोज्दा	" "	"	४९
तेजेश्वर बाबु ग्वंग	राश लीला	२४/५१	२०४५	२५
विजय चालिसे	साहित्य शिरोमणि श्रीमान् क	" "	"	३०
श्रीकृष्ण गौतम	आपो अस्मान् मातर : नदी प्रसंग	" "	"	३४
वासुदेव शर्मा लुइँटेल	मेरो रोग पनि	" "	"	३८
डा. रामदयाल राकेश	'चरैवेति' को चियो-चर्चा	२५/५२	२०४५	४१
रमेश भट्टराई	ब्यूँभन लागेको क्षणहरू	२५/५३	२०४५	२३
अभि सुवेदी	कार्पेट भुण्डयाएको आकाश र मेरो सात घुम्ती	२५/५४	२०४५	२१
जयदेव भट्टराई	ब्यंग्य फाँटका प्रतिभा वासुदेव लुइँटेल	" "	"	३२
वासुदेव लुइँटेल	टाउको छैन !	२५/५५	२०४६	३४
वासुदेव लुइँटेल	भाद्गाउँगत चिट्ठी	२५/५६	२०४६	२९
राजेन्द्र सुवेदी	यसपालिको दशैँमा : जौन हजूर आफ्नो घर क्याबिन बसैमा	" "	"	३२
भरत कुमार भट्टराई	व्यङ्ग्यको सैद्धान्तिक सन्दर्भ	" "	"	३९

४. समीक्षा-समालोचना :

समीक्षक-समालोचक	समीक्षा-समालोचना	वर्ष/पूर्णाङ्क	साल	पृष्ठ
भानुभक्त पोखरेल	कविता मधुपाकका दृष्टिले लेखनाथ र माधव घिमिरे	१६/३९	२०४०	६
अनिरुद्ध तिमसिना	कविताको कालजयी व्यापकतामा छन्दको विराट् व्यक्तित्व	२३/४०	२०४०	५
रमेश गोर्खाली	डा. गौतमको कथा 'बाघ'	२३/४५	२०४२	३७
केशव उपाध्याय	मेरो आविष्कार : एक पर्यवेक्षण	२४/४६	२०४२	२२
डा. हरिराज भट्टराई	पाताल प्रवास : एक दृष्टि	" "	"	३३
रमेश गोर्खाली	सार्थक उपलब्धिको युगारंभ 'आऊ हामी सूर्य व्यूताऔ' बाट	२४/४७	२०४३	३१
शिव रेग्मी	मोतीराम भट्टको खेसा चिठी	" "	"	३८
केशव उपाध्याय	नाटक र नाटकीय तत्व : एक विवेचना	२४/४८	२०४४	३०
कृष्ण गौतम	द्वैत चेतनाका कवि तुलसी दिवस र उनका कविता	२४/४९	२०४४	२५
राजेन्द्र सुवेदी	संक्षिप्त सर्वेक्षण 'त्रिविध' भिन्नका कथाको	२४/५१	२०४५	३९
रघु घिमिरे	सम्भनाका पाइला : चेतनादायी गीतियात्रा	" "	"	४७
विश्वनाथ भट्टराई	"सौरी" का कविको प्रातिभ उदात्तता	२५/५३	२०४५	२७
डा. रामदयाल राकेश	'बन्धकी खुशीहरू' मा डुबुल्की मार्दा	" "	"	३३
भरतराज 'मन्थलीय'	भुइँचालोका कविता प्रति मनको लेखा जोखा	" "	"	४४

डा. तुलसी भट्टराई	'कठघरामा उभिएर' स्वतन्त्रता खोज्ने कवि विष्णुविभु	२५/५५	२०४६	२९
वंशी श्रेष्ठ	कवि, कविता र पाठक	२५/५६	२०४६	४७

५. नाटक र एकाङ्की :

५.१ नाटक :

नाटककार	नाटक	वर्ष/पूर्णाङ्क	साल	पृष्ठ
श्यामदास वैष्णव	तीन उरन्ठयाउला	२५/५३	२०४५	३६

५.२ एकाङ्की :

एकाङ्कीकार	एकाङ्की	वर्ष/पूर्णाङ्क	साल	पृष्ठ
अशेष मल्ल	अतिरिक्त आकाश	१६/३९	२०४०	१५
शिव अधिकारी	शिशुको शंका	२३/४०	२०४०	३८
गोविन्द गिरी 'प्रेरणा'	आदिम युद्ध	२३/४३	२०४१	२०

६. संस्मरण, अन्तर्वार्ता, व्यक्तिचित्र :

६.१ संस्मरण :

		वर्ष/पूर्णाङ्क	साल	पृष्ठ
वासुदेव शर्मा लुइँटेल	पं. चक्रपाणिको निधारको टीका !	२४/४६	२०४२	३९
कृष्णप्रसाद पराजुली	सम्भ्रनाको लहरमा भैरव अर्यालको अनुहार	२५/५२	२०४५	३४
मनुजबाबु मिश्र	यात्रीको यात्रा मेरो बिजात्रा	२५/५७	२०४६	१९

६.२ अन्तर्वार्ता :

		वर्ष/पूर्णाङ्क	साल	पृष्ठ
प्रमोद प्रधान	मान्छेलाई ईश्वर र पशु बनाउनेका विरोधी कवि शैलेन्द्र साकार	१६/३९	२०४०	२०
ज्ञानुवाकर पौडेल	कुराकानी मनु ब्राजाकीसँग	२३/४५	२०४२	४९
ज्ञानुवाकर पौडेल	कुराकानी: जैनेन्द्र जीवनसँग	२४/४७	२०४३	४८
ज्ञानुवाकर पौडेल	कुराकानी: कालीप्रसाद रिजालसँग	२४/४८	२०४४	५७
ज्ञानुवाकर पौडेल	कुराकानी: जगदीश घिमिरेसँग	२४/४९	२०४४	४९
ज्ञानुवाकर पौडेल	कुराकानी: शङ्कर कोइरालासँग	२४/५०	२०४४	५२
जयदेव भट्टराई	कौतुहलमा केलाइएका श्यामदास वैष्णव	२५/५२	२०४५	६३
ज्ञानुवाकर पौडेल	कुराकानी: राजेश्वर देवकोटासँग	" "	"	५७
ज्ञानुवाकर पौडेल	कुराकानी: उपेन्द्र श्रेष्ठसँग	२५/५४	२०४५	३८
ज्ञानुवाकर पौडेल	कुराकानी: जगदीश समशेर राणासँग	२५/५५	२०४६	४९
ज्ञानुवाकर पौडेल	कुराकानी: जगदीश समशेर राणासँग	२५/५६	२०४६	५६
ज्ञानुवाकर पौडेल	कुराकानी: जगदीश समशेर राणासँग	२५/५७	२०४६	२५

६.३ व्यक्तिचित्र/व्यक्तिबिम्ब :

		वर्ष/पूर्णाङ्क	साल	पृष्ठ
ध्रुवचन्द्र गौतम	मदन रेग्मी	१६/३७	२०३९	२४
ध्रुवचन्द्र गौतम	द्वारिका श्रेष्ठ	१६/३८	२०४०	५४
ध्रुवचन्द्र गौतम	भूपी शेरचन	२३/४१	२०४१	४८
ध्रुवचन्द्र गौतम	भैरवनाथ चालिसे	२३/४२	२०४१	३५
ध्रुवचन्द्र गौतम	रत्नसमशेर थापा	२३/४५	२०४२	५३
ध्रुवचन्द्र गौतम	पारिजात	२३/४६	२०४२	५६

७. विश्व साहित्य :

लेखक	लेख	वर्ष/पूर्णाङ्क	साल	पृष्ठ
डेन कार्निज अनु: रामबहादुर पहाडी	त्यो कवि जसले एउटी बालिका बिहे गरेथ्यो	२३/४१	२०४१	४१
एमिलि डिकिन्सन अनु: ध्रुवकृष्ण दीप	हाम्रो ओठमा काइ नपरेसम्म	२३/४२	२०४१	३०
डेन कार्निज अनु: रामबहादुर पहाडी	महिलाको नाममा प्रसिद्ध पुरुष लेखक	२३/४३	२०४१	२९
मोपांसा, अनु: राम ब. पहाडी	प्रेतात्मा	२४/५०	२०४४	३०
सगर नासत्य	नोबेल पुरस्कार र जोसेफ ब्रोडस्की	२४/५१	२०४५	५२

८. पुस्तक समीक्षा (कृति समीक्षा) :

लेखक	लेख	वर्ष/पूर्णाङ्क	साल	पृष्ठ
ज्ञानमूर्ति	सां-ग्रिला, पारिजात, दीपिका	१६/३६	२०३९	९८
याजीव	दमनराज तुलाधर (जीवनी)	१६/३७	२०३९	३४
महेन	आफैले रेटेको आत्मा (उपन्यास)	" "	"	३६

कमलासन	सप्तरङ्ग (आठ एकाङ्कीहरूको संगालो)	१६/३८	२०४०	४७
महेन	डोटेली लोक सस्कृति र साहित्य	" "	"	५०
किशोर निरौला	दमना-नाटक अङ्क	१६/३९	२०४०	४०
नीलकण्ठ	हाम्रो समाज	२३/४०	२०४०	५४
महेन	सर्दार भक्ति थापा (ऐतिहासिक नाटक)	२३/४१	२०४१	५४
कमलासन	कविता-चर्चा	" "	"	५४
हरि कार्दलो	दश लाख हिरोशिमातिर ?	" "	"	५६
कमलासन	अविरल बग्दछ इन्द्रावती (उपन्यास)	२३/४२	२०४१	४९
बृकोदर	बर्लिन डायरीका पाना	" "	"	५३
महेन	सूर्य उदाएपछि	२३/४३	२०४१	३४
कमलासन	प्रतिनिधिकथा/कुराकानी/जयदेश, जय नेपाल	२३/४४	२०४२	५४
कमलासन	जेमन्त/यमा, ग्यास	२३/४५	२०४२	५७
	च्याम्बरको मृत्यु	" "	"	५८
कमलासन	मेरो चित्र-मेरो छाया	२४/४६	२०४२	६३
कन्दर्प	असजिलो खुशीहरू	" "	"	६४
कमलासन	वेदना बोल्छ, माझ किरात, गाउँको कथा भन्छु है त, आँखा	२४/४७	२०४३	५४
कन्दर्प	कवि गोकुल जोशी बारे	" "	"	५६
कमलासन	कथाकोण, केही कविता केही गीत, डोबहरू (उपन्यास)	२४/४८	२०४४	६३
माधव घिमिरे	देश प्रदेशको भ्रमण केही संस्मरण	" "	"	६५
कमलासन	निमित्त नायक, बाट, नेपाली भाषा एवं साहित्यको संक्षिप्त विकासक्रम, भुक्तमान चालिसा	२४/४९	२०४४	५०

कमलासन	म्यडलुङ्ग हाट, कल्पना कुसुम	२४/५०	२०४४	६९
रघु घिमिरे	बालचन्द्र शर्मा	" "	"	७०
कुसुम	विश्वविमोहनका केही कविताहरू	" "	"	७२
कमलासन	फर्केर हेर्दा, पानीको संकल्प, साइन डाई	२४/५१	२०४५	५४
कौतुक	पूर्वाद्ध र तरलवाद	" "	"	५७
रघु घिमिरे	भाषाको माया	२५/५२	२०४५	४९
रघु घिमिरे	नेपाली सङ्गीत-संस्कृति	" "	"	५१
कमलासन	बासुदेव भट्टराई-स्मृति ग्रन्थ	" "	"	५२
कमलासन	सोक्पा	" "	"	५४
सुविमल	नयनराज पाण्डेका दुई उपन्यास	" "	"	५४
कौतुक	स्वर्गीय हीरादेवीको खोज	२५/५३	२०४५	५६
कमलासन	हिन्दू सामाजिक संगठन	" "	"	५८
कमलासन	सामाचार संचालन तथा सम्पादन	" "	"	५९
कमलासन	सिपाहीको चिट्ठीबाट	" "	"	६०
कमलासन	आजको मान्छेको कविता	" "	"	६१
सुधाकर शर्मा	फणीन्द्र नेपालका कविता	२५/५४	२०४५	४४
" "	आवाजको खोजी	" "	"	४५
" "	अँध्यारो भन् अँध्यारो	" "	"	४६
" "	बसुन्धरा	" "	"	४७
" "	प्रारम्भ	" "	"	४८
" "	भावान्जली	" "	"	४९
रघु	अप्रिलको बैलायत	२५/५५	२०४६	५२
रघु	घाम पानीको छाप बिडो (दो ?)	" "	"	५३
सुधाकर शर्मा	निभेको दियो	" "	"	५४
सुधाकर शर्मा	विशु दाई	" "	"	५५
सुधाकर शर्मा	उत्खनन	" "	"	५७

सुधीर घिमिरे	साहित्य फाँटमा 'समष्टि'को योगदान	" "	"	५८
सुधाकर शर्मा	धर्मकुमारी शिक्षा	२५/५	२०४६	६४
" "	भृकुटी खण्ड-काव्य	" "	"	६५
" "	पूर्व क्षितिज	" "	"	६६
" "	यी शब्दहरू : यी हरफहरू	" "	"	६७
सुधाकर शर्मा	एक पैसा	२५/५७	२०४६	३२
" "	जगतको सृष्टि र सञ्चालन प्रक्रिया	" "	"	३३
" "	मेरा अस्वीकृत मान्यताहरू	" "	"	३५
" "	सिर्जनाका फूलहरू	" "	"	३४

९. चिठी चपेटा/पाठक प्रतिक्रिया :

लेखक	लेख	वर्ष/पूर्णाङ्क	साल	पृष्ठ
जितेन्द्र बस्न्यात	हृदय छुने सामग्री	१६/३६	२०३९	९३
नन्दनहरि उपाध्याय	ज्यूँदाका मात्र मलामी हुँदा रहेनछन् !	" "	"	९४
भरतराज पन्त	अनिर्वचनीय अनुभव !	" "	"	९५
नृपेन्द्र पुरुष 'यादि'	भैरवको व्यक्तित्व अव्यक्त नै रहयो	" "	"	९५
घटराज भट्टराई	'रचना' का दुई अङ्कमा भैरव अमर छन्	" "	"	९७
गिरिराज आचार्य	दिवसको प्रतिवादसँग सहमत छु	१६/३७	२०३९	५३
किशोर निरौला	अभ्र प्रखर भएर यो आओस् !	" "	"	५३
अविनाश श्रेष्ठ	'रचना' का कविताको स्तर उच्च र हृदयस्पर्शी	१६/३९	२०४०	६५
भारद्वाज शर्मा	'सर्वेक्षण हिजो आज' सारै प्रभाविलो !	" "	"	६६
दिलीप चापागाईं	'बर्दी' सुन्दर र प्रभावशाली	१६/३९	२०४०	४

संगीता उपाध्याय	'रचना' पनि दुष्प्रवृत्तिको शिकार ?	२३/४०	२०४०	४
एस्पी कोइराला 'शङ्कर'		२३/४३	२०४१	३५
आनन्दराम आचार्य 'अभागी'		" "	"	३५
अनुराधा शर्मा	'रचना' लाई निराधार आरोप ?	२३/४४	२०४२	५९
नैकापे काका	जन्ती र मलामी	" "	"	६०
सुनाखरी	बाहिर थोत्रिएको कुरा काठमाडौं पुगेपछि नयाँ हुन्छ !	२३/४५	२०४२	६०
चक्रपाणी बराल	स्तरीयता नै यसको परिचय	" "	"	६१
श्रीमती ईश्वरी भट्टराई	लेखनाथ प्रदर्शनी	२४/४७	२०४३	५८
वासुदेव शर्मा लुईटेल	मेरो मनको कुरो	" "	"	५८
पुण्यप्रभा दुङ्गना	लेखनाथ प्रदर्शनी बारे पाठकहरूको मन्तव्य	" "	"	५९
डमरु बल्लभ	लेखनाथ प्रदर्शनी बारे मेरो मन्तव्य	" "	"	५९
वासुदेव लुईटेल	संस्थागत चिठी	२५/५२	२०४५	४७
वासुदेव लुईटेल	अड्डागत चिठी	२५/५३	२०४५	५१
वासुदेव लुईटेल	व्यक्तिगत चिठी	२५/५४	२०४५	२७
कुलचन्द्र कोइराला	लुईटेलज्यूलाई चिठी	२५/५५	२०४६	६२
लीलासिंह कर्मा	समय आउँदा 'रचना' मोटाउने !	" "	"	६४
नकुल सिलवाल	स्तरीय साहित्यिक पत्रिका पीतोन्मुख हुँदा दुःख लाग्यो	" "	"	६५
पूर्णप्रसाद ब्राहमण	ब्राहमणको चिठी: बाउंटे बाजेलाई	२५/५६	२०४६	६९
लक्ष्मी बजगाई 'सिर्जन'	सम्पादकीय धर्म र नैतिकता नजान्ने सम्पादक	" "	"	७०
लक्ष्मण भट्टराई		२५/५७	२०४६	४०
मुन पौडेल		" "	"	४१

१०. हाम्रो कुरा/सम्पादकीय :

		वर्ष/पूर्णाङ्क	साल	पृष्ठ
रोचक घिमिरे	मदन पुरस्कार, भैरव - वासुदेव छात्रवृत्ति साम्बभक्त शर्मा सुवेदी 'मुरारि' विश्वेश्वर प्रसाद कोइराला उत्तम कुँवर	१६/३६	२०३९	१०३
" "	'रचना' को रहर	१६/३७	२०३९	५५
" "	नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान पहिले र अहिले	१६/३८	२०४०	६८
" "	कवि भानुभक्त र उनको आदिकवित्व	१६/३९	२०४०	४६
" "	नेपाली साहित्य र भाषाका कुरा	२३/४०	२०४०	५३
" "	'अलिखित' र मदन पुरस्कार	२३/४१	२०४१	६७
" "	अस्तित्वको संकटमा साहित्यिक पत्रकारिता	२३/४२	२०४१	६०
" "	माघका साहित्यकार	२३/४३	२०४१	३९
" "	रुमल्लिएको बादल र शुभकामना	२३/४४	२०४२	६१
रोचक घिमिरे	हाम्रो मर्ममा गरिएको यो प्रहार !	२३/४५	२०४२	६२
" "	श्रद्धाका दुई अँजुली !	२४/४६	२०४२	७०
" "	वोली सेयिनका र नोबेल पुरस्कार	२४/४७	२०४३	६३
" "	नयाँ संवत्सर: हाम्रो अकर्मण्यता	२४/४८	२०४४	७३
" "	मदन पुरस्कार : समुचित चयन	२४/४९	२०४४	६५
" "	आजको समसामयिक कथा	२४/५०	२०४४	७४

रोचक घिमिरे	कवि, लेखक र शिक्षा मन्त्रालय	२४/५१	२०४५	६७
" "	राष्ट्रिय स्तरको पुस्तकालयको खाँचो	२४/५१	२०४५	६७
" "	जगदम्बा श्री पुरस्कार	२५/५२	२०४५	७२
" "	आजको साहित्य : आजको साहित्यकार	२५/५३	२०४५	६३
" "	विकारको वाढीलाई रोकौं	२५/५४	२०४५	५८
" "	प्रज्ञा प्रतिष्ठानको नयाँ बनोट	२५/५५	२०४६	६९
" "	वाङ्मयिक फाँटमा अपूरणीय खति !	२५/५५	२०४६	७०
" "	दौलतविक्रम विष्टलाई मदन पुरस्कार	२५/५६	२०४६	७६
" "	जगदम्बा श्रीद्वारा सम्मानित नारायण गोपाल	२५/५६	२०४६	७७
" "	महाकविको सम्झना !	२५/५७	२०४६	४३

११. सर्वेक्षण हिजो आज :

लेखक	लेख	वर्ष/पूर्णाङ्क	साल	पृष्ठ
रवि वशिष्ट	सर्वेक्षण हिजो आज	१६/३६	२०३९	८९
" "	" " "	१६/३७	२०३९	३९
" "	" " "	१६/३८	२०४०	५९
" "	" " "	१६/३९	२०४०	४१
" "	" " "	२३/४०	२०४०	४९
इन्दुशेखर	" " "	२३/४१	२०४१	६०
"	" " "	२३/४२	२०४१	४६
"	" " "	२३/४३	२०४१	३१
"	" " "	२३/४४	२०४२	५०
"	" " "	२४/४६	२०४२	६७
"	" " "	२४/४७	२०४३	६०

इन्दुशेखर	"	"	"	२४/४८	२०४४	६०
"	"	"	"	२४/४९	२०४४	५५
"	"	"	"	२४/५०	२०४४	६२
"	"	"	"	२४/५२	२०४५	५८
"	"	"	"	२५/५२	२०४५	६८
"	"	"	"	२५/५३	२०४५	५३
"	"	"	"	२५/५४	२०४५	५९
गौराचन	"	"	"	२५/५५	२०४६	५९
"	"	"	"	२५/५६	२०४६	७२
"	"	"	"	२५/५७	२०४६	३७

१२. विविध :

लेखक	लेख	वर्ष/पूर्णाङ्क	साल	पृष्ठ
	उद्योग व्यापार/जनकपुर चुरोट कारखाना	२३/४२	२०४९	५५

५.१.३ वि.सं. २०४९ देखि २०५८ सम्मका 'रचना' मा प्रकाशित लेख-रचनाहरूको विवरणात्मक अध्ययन :

वि.सं. २०४९-२०५८ सम्मको अवधिमा रचना वि.सं. २०४९ र २०५० का वर्षमा प्रकाशित भएको पाइँदैन । त्यसैले यस कालखण्डमा पनि 'रचना' को वि.सं. २०५१-२०५८ सम्मको आठ वर्षे समय र सो समयमा प्रकाशित विभिन्न सामग्रीहरूको विवरणात्मक अध्ययनलाई प्रकाश पारिएको छ । वि.सं. २०५१ देखि २०५८ सम्मको समयमा 'रचना' का १६ (सोह्र) वटा अङ्कहरू प्रकाशित भएका छन् । जसमा १५४ वटा कविता, ६९ वटा कथा, ६५ वटा लेख-निबन्ध, १९ वटा समीक्षा-समालोचना आदि प्रकाशित भएका छन् । नेपाली साहित्यको विकास गर्दै लेखक-कविहरूको अभिवृद्धि गर्नमा महत्त्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गरेको 'रचना' पत्रिकाको यस आठ वर्षे अवधिमा प्रकाशित विभिन्न अङ्कहरूका लेख-रचनाहरू वास्तवमै ज्ञानवर्द्धक र शिक्षास्प्रद रही आएका छन् । वि.सं. २०५१-२०५८ सम्ममा 'रचना' मा प्रकाशित लेख-रचनाहरूको विवरण यसप्रकार रहेको छ :

१. कविता :

कवि	कविता	वर्ष/पूर्णाङ्क	साल	पृष्ठ
भीम विराग	मरुभूमिको यो पिपासा	३०/५८	२०५१	३
दुबसु क्षेत्री	मनको ढोका खुल्ला नराख्नु	" "	"	५
भीष्म उप्रेती	रङ्गहरू र जीवन	" "	"	७
रमेश क्षितिज	दुर्गम गोरेटोको मर्म	" "	"	९
प्रतीक घिमिरे	नानीहरूको कापी र सीसाकलम	" "	"	११
इशान गौतम	रोग	" "	"	१३
गोविन्दराज 'विनोदी'	गजल	" "	"	१४
पूर्ण वैद्य	पूर्ण वैद्यका पाँच कविता (१) परिचय (२) एउटा आकार पाउन (३) पानी रङ्गलाई अभिव्यक्ति दिन्छ । (४) टिलपिल भएको पानी जहाँतहीं पोखिन सक्छ (५) विम्ब/प्रतिविम्ब	३०/५९	२०५२	३
मंजुल	रुख	" "	"	९
भरतराज पन्त	बोको-टाउके दक्ष	" "	"	१०
कृष्ण प्रधान	पीडाको आनन्द	" "	"	१२
तीर्थ श्रेष्ठ	गजल	" "	"	१४
ईश्वरी मैयाँ श्रेष्ठ	मेरी आमा	" "	"	१५
साम्ब ढकाल	सहिद तिम्रो नाम जिन्दावाद	" "	"	१६

भानुभक्त पोखरेल	सृष्टिरसको जीवनराग	३०/६०	२०५२	३
वासुपासा	दुई टुक्रा	" "	"	५
भीम विराग	खण्डित नियति	" "	"	६
सविना मिश्र	गीत	" "	"	७
क्षेत्रप्रताप अधिकारी	यो क्षण	" "	"	८
राजव	कविहरू गाउँको कविता ल्याउँछन् सहरमा	" "	"	१०
कृष्ण जोशी	रङ्गहीन तस्वीर र कलाकार बाँचिरहेछौं हामी	" "	"	१३
विवश पोखरेल	चिठी	" "	"	१५
नारायण तिवारी	सहिदकी पत्नी	" "	"	१७
लक्ष्मीदेव घिमिरे	पार्थ र पृथ्वी	" "	"	१९
सन्ध्या पहाडी	यन्त्रगृहबाट एक चित्कार	" "	"	२०
भरतराज पन्त	आव्हान भानुको	३०/६१	२०५३	१३
कृष्णभक्त श्रेष्ठ	को कता को कता हुँदोरहेछ	" "	"	१५
लीलासिंह कर्मा	दुई कविता (१) साउनको बादल (२) विरही मन	" "	"	१७
महेश प्रसाई	पथिकहरूले छरेको उज्यालो	" "	"	१८
ताकासी आरिमा	समुद्री हुस्सुमा कोबे	" "	"	२२
कार्तिकेय घिमिरे	कथा एउटा जीवनको	" "	"	२४
रन्जु मार्ग	कसले खुसी देला ?	" "	"	११
पुष्पा अधिकारी	आगो बनाम देवकोटा	" "	"	१६
सोमनाथ घिमिरे व्यास	वसन्त कोइली जीवात्मा परमात्मा	३०/६२	२०५४	५

क्षेत्रप्रताप अधिकारी	हामी	" "	"	११
भीम विराग	नेपथ्यको परिचय	" "	"	२९
कृष्णभक्त श्रेष्ठ	पदचाप	" "	"	३१
महेश रेग्मी	इतिहास निकास खोज्छ	" "	"	५२
रामविक्रम थापा	समवेदना	" "	"	५६
दिव्य गिरी	गजल	" "	"	६
घनश्याम न्योपाने 'परिश्रमी'	गजल	" "	"	१०
माधव काफ्ले	गजल	" "	"	१४
सनत कुमार	गजल	" "	"	२५
राजेश्वर रेग्मी	गजल	" "	"	३३
रमेश खकुरेल	केही अनुहारहरू	३८/६३	२०५४	१७
हृदय लेकाली	मुक्तक	" "	"	१८
अमर त्यागी	गजल	" "	"	२१
शङ्कर शाह	निर्भरी	" "	"	२६
भीमराना 'जिज्ञासु'	योजना	" "	"	३०
मनुजबाबु मिश्र	अँजेरूको मृत्यु	" "	"	३१
साधना प्रतिक्षा	प्रेम पत्र	" "	"	४२
कृष्णप्रसाद बस्याल	गजल	" "	"	४४
पुण्य गौतम 'विश्वास'	गजल	" "	"	४६
सोमनाथ घिमिरे व्यास	पुण्यप्रद देवघाट	" "	"	४७
कार्तिकेय घिमिरे	विस्फोटको प्रतीक्षामा छ मेरो देश	" "	"	५०
लक्ष्मीदेव घिमिरे	हिंङ्दा हिंङ्दै	" "	"	५५
वासु पासा	दुई कविता (१) तलाउ (२) कोक्याँटो	" "	"	६६

सोमनाथ घिमिरे व्यास	देवघाट महिमा	३८/६४	२०५५	५
कृष्ण जोशी	दुर्घटनाको अर्को संस्करण	" "	"	२४
राजव	दुई कविता (१) काठमाडौंका शहरिया बागमती (२) सहिदहरूको गर्धनमा	" "	"	५६
एस. बी. शाह	सपनाले व्यूँभाएको सपना	" "	"	६३
व्याकुल पाठक	गजल	" "	"	८
विवश पोखरेल	गजल	" "	"	४४
अमर त्यागी	गजल	" "	"	४७
मुन पौडेल	गजल	" "	"	६४
इन्द्रा अधिकारी	गजल	" "	"	६६
पं. बुद्धिसागर पराजुली	प्रत्यङ्मुख दर्शन	३८/६५	२०५५	५
पद्म गौतम	नानीहरूको कविता	" "	"	६
रमेश खकुरेल	किन रुन मन लाग्छ आज	" "	"	१०
भीम विराग	छयाके अनुहारको परिचय	" "	"	१९
महेश प्रसाई	कुनै टोपीको प्रारम्भ	" "	"	४६
शङ्कर शाह	पूर्णेको जून	" "	"	५२
नरनाथ लुइँटेल	सिस्नुपानी	" "	"	६८
श्रेष्ठ प्रिया 'पत्थर'	गजल	" "	"	३१
डा. युवराज भट्टराई 'दीपज्योति'	गजल	" "	"	३४
मुन पौडेल	गजल	" "	"	५१
अमर त्यागी	गजल	" "	"	६९
जयराम शर्मा	विचरो सविधान	३९/६६	२०५६	१८

कार्तिकेय घिमिरे	शब्दहरूको देश	" "	" "	२४
राजेन्द्र परदेशी	उत्तराधिकार	" "	" "	२७
विष्णु कुमार प्रसाईं	देश दुख्छ	" "	" "	३७
मुकुन्द पाठक 'सेवक'	खै कहाँ छ मेरो जिन्दगी ?	" "	" "	३६
पाम भट्टे	संसदभिन्न	" "	" "	४४
मन्दिरा दाहाल	वेवारिस यी फूलहरू	" "	" "	४५
राममान तृषित	तीन मुक्तक	" "	" "	५३
हरिशरण थापा	विन्ती	" "	" "	५४
लक्ष्मीदेव घिमिरे	ज्योति जलाऊ निम्न नदिएर	" "	" "	५५
शङ्कर शाह	गजल	" "	" "	२३
सविना मिश्र	गजल	" "	" "	२६
श्रीपुरुष ढकाल	गीत	" "	" "	५५
उपेन्द्र श्रेष्ठ	यत्तिखेर	३९/६७	२०५६	५
मधुवन पौडेल	मुक्तकहरू (मेरी निरुपमा)	" "	" "	१७
मोहन दुवाल	तीन मुक्तक मान्छेकै अनुभूति-१ मान्छेकै अनुभूति-२ मान्छेकै अनुभूति-३	" "	" "	२०
पुण्य कार्की	गाउँका सरल मनहरू	" "	" "	२६
उत्तमकृष्ण मजगैयाँ	विकास दान दे !	" "	" "	४०
प्रमोद स्नेही	श्रापित छ लाली गुराँस	" "	" "	४१
माधवी अधिकारी	कसलाई दोष दिउँ ?	" "	" "	५५
मणिकरत्न शाक्य	चोर आयो	" "	" "	५०
सुमित्रा प्रवृत्ति	मेरो गीत	" "	" "	६९
लक्ष्मीदेव घिमिरे	एकान्तमा बस्दा	" "	" "	७२

अमर त्यागी	गजल	" "	"	६
श्याम दाहाल	मुटुभरि माया बोकी	" "	"	२५
प्रकट पगेनी 'शिव'	गीत	" "	"	३१
निरकुमार तिमुर	गजल	" "	"	४२
देवान किराती	गजल	" "	"	७०
मनोज न्यौपाने	गजल	" "	"	७१
गोपाल पराजुली	मेरो विचारमा प्रवेश	३९/६८	२०५६	१५
विभोर बराल	व्यथै शहीद भएछु	" "	"	५२
उमेश गौरी गाउँले	मेरो कथा	" "	"	१४
पुष्पलता विष्ट	आँखाका नानीमा	" "	"	६५
लक्ष्मीराज शर्मा पौडेल	विरह-वीणा	" "	"	१६
जयराम शर्मा लुइँटेल	सल्लाहकार	" "	"	७१
श्रीपुरुष ढकाल	गीत	" "	"	२०
राजेश्वर रेग्मी	गजल	" "	"	२८
भावेश भुमरी	गीत	" "	"	३०
राजेन्द्र पौडेल	गजल	" "	"	३२
कृसु क्षेत्री	गजल	" "	"	६०
अमर त्यागी	गजल	" "	"	७२
नारायण ढकाल	तिम्रो प्रजातन्त्रको नागरिक शास्त्र	४०/६९	२०५७	५
भीम विराग	उत्सवको मृत्यु सङ्गीत	" "	"	८
एस.बी. शाह	देशको गन्तव्य	" "	"	२३
ठाकुर शर्मा	प्रकृति	" "	"	३७
पेशल आचार्य	भोक	" "	"	४४
सुकोमल	छैन कुनै जादू छडी	" "	"	४८

कृष्ण उफान	गजल	" "	"	४५
अमर त्यागी	गजल	" "	"	४७
सेतराज संगम	गजल	" "	"	७४
नवराज के.सी.	गीत	" "	"	७६
सुमित्रा प्रवृत्ति	गीत	" "	"	७६
विष्णु ओली	रसिली बाला	" "	"	७६
माधव घिमिरे	आविर्भाव	४०/७०	२०५७	५
राजेश्वर देवकोटा	म आज सत्तरी लागें	" "	"	१७
पुष्पलता विष्ट	मेरो भगवान्	" "	"	१८
भरतराज पन्त	कालरात्रि	" "	"	२२
तेजेश्वर बाबु ग्वंग	पाइला जिन्दगानी	" "	"	२९
साम्ब ढकाल	शब्द स्वयं निःशुल्क हुँदोरहेछ	" "	"	३६
आर. एम. डङ्गोल	रोगी चित्र	" "	"	३४
लुशराज	नेपाल चालिसा	" "	"	४१
चेतनाथ धमला	बादलहरूको शिकारी	" "	"	४६
अमोध काफ्ले	गजल	" "	"	१६
भरत भारद्वाज	गजल	" "	"	४२
राजेन्द्र पौडेल	गजल	" "	"	४७
भीमराना जिज्ञासु	तीन मुक्तक	" "	"	६१
डा. युवराज भट्टराई	गजल	" "	"	६९
मनोज न्यौपाने	दुई मुक्तक	" "	"	७०

२. कथा :

कथाकार	कथा	वर्ष/पूर्णाङ्क	साल	पृष्ठ
रमेश विकल	तर्पण त उसले दिनै पय्यो	३०/५८	२०५१	१५
ध्रुवचन्द्र गौतम	आवाज रहित	" "	"	२५
विश्वनाथ नेउपाने	कैदी	" "	"	३२
बाबुराम लामिछाने	दरिद्रता	" "	"	३७
जगदीश घिमिरे	मामपा.....	३०/५९	२०५२	१७
ध्रुव सापकोटा	नमार्नोस् !	" "	"	२२
श्रीओम श्रेष्ठ 'रोदन'	उसको मुस्कान	" "	"	२८
केशव दुवाडी	विच्छेदित प्रेमलता	" "	"	२९
भाउपन्थी	स्वप्नत्रस्त	३०/६०	२०५२	२३
मनु ब्राजाकी	श्रीमान्	" "	"	३७
मदनमणि दीक्षित	सपनाको संसार	२०/६१	२०५३	३
कुमार ज्ञवाली	आमा	" "	"	६
जीवनराज आचार्य	रित्तो मान्छे	" "	"	१२
मंजुल	उसको निधारको योनी	" "	"	५८
खगनाथ अधिकारी	श्रीमती बनाइदिनुस्	३०/६२	२०५४	३४
परशु प्रधान	पासपोर्ट	" "	"	३९
नारायण तिवारी	दुई लघु कथा (१) नास्तिक (२) अस्मिता	" "	"	४५
रामविक्रम थापा	पाँच वर्षको अन्तर	३८/६३	२०५४	४३
रेखा कौशल रेग्मी	योग्यता	" "	"	४५
मदनमणि दीक्षित	शुभ्रा	" "	"	५२
मनु ब्राजाकी	भविष्यहीन भविष्यवक्ता	३८/६४	२०५५	९

कुमार ज्ञवाली	रामनिवास	" "	"	१५
नारायण तिवारी	भीर	" "	"	२८
साधना प्रतीक्षा	तुहिएको सपना	" "	"	४२
कार्तिकेय घिमिरे	आस्थाको मृत्यु	" "	"	६५
नवराज पथिक	शहीद पुत्र	३८/६५	२०५५	३२
हरीश 'कल्पित'	प्रायश्चित्त	" "	"	५५
भाउपन्थी	जय/पराजय	३९/६६	२०५६	५
मुन पौडल	कुकुर प्रवृत्ति	" "	"	१९
नवराज रिजाल	जीवन पथ	" "	"	२५
रामविक्रम थापा	गरीबको शत्रु	" "	"	५०
राजव	चार लघु कथा (१) सफाइबाट सफाइसम्म (२) म मन्त्री हुँ (३) हिसाब, हिसाब, हिसाब (४) खतराको स्थान	३९/६७	२०५६	१८
दामोदर घिमिरे	यशोधरा	" "	"	२४
शङ्कर शाह	चङ्गा	" "	"	३२
हरिश कल्पित	मोहभङ्ग	" "	"	३४
राम पराजुली	अमिल्दो मान्छे	" "	"	५७
साधना प्रतीक्षा	वर्तमानको नियति	" "	"	६९
भाउपन्थी	बञ्चरो बोकेको केटो	३९/६८	२०५६	५
मदनमणि दीक्षित	सयकडा दश रगतको भ्याट	" "	"	१७
रमेश विकल	आफ्नै धर्तीलाई छुन खोज्दा	४०/६९	२०५७	११
डा. भीष्मराज प्रसाई	गुलाफको फूल	" "	"	२०
माधव काफ्ले	त्यो रात	" "	"	२४

अच्युतरमण अधिकारी	मन्त्रीपदको रहस्य	" "	"	४३
रमेशमोहन अधिकारी	चक्का जाम	" "	"	४६
रामविक्रम थापा	चमत्कारी कवि	" "	"	५९
उत्तमकृष्ण मजगैया	गणेशकी आमा	४०/७०	२०५७	३०
नारायण तिवारी	श्रद्धाको सुगन्ध	" "	"	३५
पोष चापागाई	आप्यदाह	" "	"	३७
डिल्लीरमण भट्टराई	मानव र सभ्यता	" "	"	४८
रुद्र ज्ञवाली	निर्वासन	" "	"	७१
लीलाराज दाहाल	छोरो रोयो होला	" "	"	८४
भाउपन्थी	सत्तार्पण	४१/७२	२०५८	५
डा. भीष्मराज प्रसाई	कर्मको फल	" "	"	३४
कार्तिकेय	फूलमती र बाढी	" "	"	४४
बदरीनाथ भट्टराई	कान्छी	४१/७३	२०५८	३
टंक भट्टराई	हात्तीरामे	" "	"	६
अरूणबहादुर खत्री 'नदी'	एकोहोरो प्रेम	" "	"	९

३. लेख-निबन्ध :

लेखक/निबन्धकार	लेख-निबन्ध	वर्ष/पूर्णाङ्क	साल	पृष्ठ
भवानी भिक्षु	यो हविगति	३०/५८	२०५१	३८
मदनमणि दीक्षित	राजनीतिमा आउने पृष्ठभूमि	" "	"	४३
रत्नाकर देवकोटा	कर्णाली लोक संस्कृतिमा आशिकाको स्थान	" "	"	५८
रामचन्द्र गौतम	स्मृतिपटलमा उर्लिएको मेरो जन्मस्थली	" "	"	६१
मनुजबाबु मिश्र	एउटा बेकुफको बेकुफी	३०/५९	२०५२	३२

तेजेश्वरबाबु 'ग्वंग'	नृसिंह अवतार	" "	"	३८
लीला सिंह कर्मा	हाम्रो लोककथामाथि एक दृष्टि	" "	"	४३
माधवप्रसाद पोखरेल	मेरो मान्छे	३०/६०	२०५२	४१
युवराज नयाँघरे	कहाँ छ संवेदनाको पदचाप?	" "	"	४७
रविलाल अधिकारी	हास्यव्यंग्यकार भैरव र उनको हास्यव्यङ्ग्य चेतना	" "	"	५४
मनुजबाबु मिश्र	हाय ! मेरो आधुनिकता	३०/६१	२०५३	२६
ज्ञानेन्द्र विवश	अनुभूति यात्रा भोगाइको	" "	"	३१
सिरानचोके लुइँटेल वासुदेव	छुटफुटको कुरो !	" "	"	३४
सोमनाथ घिमिरे व्यास	शङ्खेकी आमा सुन बनाउँछे	" "	"	३६
चुडामणि रेग्मी	प्राज्ञिक आनन्द	३०/६२	२०५४	७
लीलासिंह कर्मा	मान्छे बन्नै सकिएन	" "	"	१५
रमेश गोर्खाली	पृथ्वीवादको मर्म	" "	"	२६
राजव	'फू' कफ्यूर र 'सू'	" "	"	५४
कृष्णप्रसाद पराजुली	लोकगीतको स्वरूप र यसका तत्व	३८/६३	२०५४	५
क्षेत्रप्रताप अधिकारी	पूर्वको सार्त्रे: आबे कोबो	" "	"	१९
मुन पौडेल	एक दिनको कुरा	" "	"	२२
भानुभक्त पोखरेल	आफ्नै 'काव्य चौगेडी' मा आफैँ कसी लाउँदा	" "	"	३१
किशोर पहाडी	२०५३ श्रावण ३० गते बिहीवार	" "	"	६०
लीलासिंह कर्मा	गौरवमय अतीत र दुःखमय वर्तमान	३८/६४	२०५५	१९
माधव काफ्ले	फारसी भाषाका भीष्म पितामह महाकवि फिरदौसी	" "	"	३२

चूडामणि रेग्मी	मेरो पन्चर भएको 'म !'	" "	"	४५
तेजेश्वर बाबु ग्वंग	लुकुमा: द्यो पूजा संस्कार	" "	"	४८
शङ्कर शाह	क्रान्तिकारी कविताको प्रस्तुति	" "	"	५८
कमल दीक्षित	होला रचनामा यो कथा ?	३८/६५	२०५५	७
राममणि रिसाल	यदा-कदा	" "	"	११
शिव रेग्मी	फणीन्द्रराज खेतालाको साहित्यिक यात्रा	" "	"	१६
रमेश गोर्खाली	आधा मायाको परिभाषा	" "	"	३५
वासु पासा	पाप कहाँबाट कराउँछ ?	" "	"	४८
मदनमणि दीक्षित	संस्था र दाता तथा पुरस्कारहरू	३९/६६	२०५६	१३
चूडामणि रेग्मी	'रचना' मा भाषिक चर्चा	" "	"	१६
माधव काफ्ले	गरिमामय शब्द: भाँचिएको संरचना	" "	"	२८
मनुजबाबु मिश्र	अन्त्य कि शुरु	३९/६७	२०५६	१२
विष्णु प्रभात	खाओवाद जिन्दावाद	" "	"	२१
रमेश गोर्खाली	नीलगिरीका छायाकार	" "	"	२७
रघु घिमिरे	नेपाली कथालाई जुहीका माला	" "	"	३७
मुन पौडेल	सहस्राब्दीको सफलताको कला पुच्छर निमोठ्ने र हल्लाउने कला	३९/६८	२०५६	२१
शिव रेग्मी	सरदार रुद्रराज पाण्डे चित्राङ्कित विशेष हुलाक टिकट	" "	"	२९
लीलासिंह कर्मा	आफू भलो त जगत भलो	" "	"	४०
गोविन्द गिरी प्रेरणा	ब्रह्मपुरको मञ्चन कथा	" "	"	४२

कार्तिकेय घिमिरे	रनिवास, बमनहर, साई मिठाई र शीतल गिरि	" "	"	५०
रमेश गोर्खाली	देशमाथि आलेखको बौद्धिक चिन्तन र राष्ट्रव्यापी संस्कृति	४०/६९	२०५७	२९
खगेन्द्र संग्रौला	पूर्वेली खरायोको अनौठो चिन्तन	" "	"	४९
शिव रेग्मी	डा. गणेश भण्डारी : सम्भनाको तरेलीमा	" "	"	५४
भूमक कुमारी घिमिरे	कर्मवादी र भाग्यवादीहरू	" "	"	५९
मदनमणि दीक्षित	एक्काइसौं शताब्दीको संघारमा उभिएर हेर्दा	४०/७०	२०५७	६
गीताकेशरी	सम्भनाको अर्पण	" "	"	९९
राजव	बैंककमा विश्वासको एकरात	" "	"	२३
मोदनाथ प्रश्रित	इतिहासपूर्वको नेपाल	४९/७२	२०५८	९९
लीलासिंह कर्मा	मान्छे र उसको संस्कार	" "	"	९८
मनुजबाबु मिश्र	मेरो कला के कला ?	" "	"	२९
नृपेन्द्र पुरुष यादि	कलामा लीन हुन खोज्दा	" "	"	३०
मुकुन्द आचार्य	मूलबाट हूलसम्म	" "	"	३२
डा. उपेन्द्र गौतम	'को' को अतिक्रमणमा नेपाली 'लाई'	" "	"	३५
शंकर शाह	मन र मगजमा सधैं रहिरहने आदरणीय गुरु वासुदेव शर्मा लुइँटेल	" "	"	४६
राजेश्वर देवकोटा	एक साहित्यिक गफ	४९/७३	२०५८	७
क्या. जनकबहादुर राणा	गफ-अर्ध साङ्गीतिक लबजमा	" "	"	९६
विष्णु प्रभात	अथ अबलर भैया: इतिश्री मथनम्	" "	"	९०

डा. घनश्याम न्यौपाने 'परिश्रमी'	साहित्य समाजको रूप देखिने ऐना हो	" "	"	३३
डा. उपेन्द्र गौतम	भी.एस. नयपाल दुई संसारबीचका एक धारा	" "	"	३१
सरला चापागाईं	उखानका कमारी र बोक्सी	" "	"	३५

४. समीक्षा-समालोचना :

समिक्षक/समालोचक	समीक्षा-समालोचना	वर्ष/पूर्णाङ्क	साल	पृष्ठ
डा. गणेश भण्डारी	कलात्मक यथार्थको प्रस्तुति: अनिदो रात र बत्तीका पुतलीहरू	३०/५८	२०५१	५०
रमेश गोर्खाली	समय-समय एक समय र मानिस जो	" "	"	६६
कमलराज रेग्मी	त्रिदेवीको अर्को पाटो सानातिना अल्झाई	" "	"	७०
डा. रामदयाल राकेश	असम्मत सम्मत: समीक्षाको सेरोफेरोमा	३०/५९	२०५२	४७
शिव रेग्मी	एक सय वर्ष अगाडिको पुस्तक ॥ गीत गोविन्द भाषा ॥	" "	"	५२
शिव रेग्मी	एकसय वर्ष अगाडिको पुस्तक : उपवन विनोद	३०/६०	२०५२	६३
रमेश गोर्खाली	'ज्यागा' का उत्पीडित जन मानस र चेतावनी	" "	"	६५
चूडामणि रेग्मी	रमाइलो निबन्ध : 'संज्ञा- सर्वनाम'	" "	"	७५
पुष्कर लोहनी	सूक्तिसिन्धु पल्टाउँदा	" "	"	९१
गोविन्द गिरि प्रेरणा	'दुविधा' एक दृष्टिकोण	३०/६१	२०५३	३९
माधव काफ्ले	'सागर उर्लन्छ सगरमाथा छुन' नियाल्दा	" "	"	४५

विष्णुकुमार भट्टराई	बी.पी. को साहित्य सिर्जना: पृष्ठभूमि र मौलिकता	३९/६६	२०५६	३८
शंकर शाह	शून्य मुटुको धड्कन भित्रका कविता	३९/६८	२०५६	२४
रघु घिमिरे	शिष्ट हास्य-व्यङ्ग्य कविता संगालो	" "	"	४८
कपिल अज्ञात	भाषिक योजना: एक टिप्पणी	" "	"	५९
वासुदेव ठकाल	स्नेह र श्रद्धाकी ज्योतिपुञ्ज भ्रमककुमारी	४०/६९	२०५७	५५
श्यामकृष्ण श्रेष्ठ	'यक्षको पोखरा प्रवास' केही प्रतिक्रिया	४०/७०	२०५७	४३
बालकृष्ण पौडेल	'मूर्दालाई दुख्दैन' का कवि कार्तिकेय	" "	"	५१
रमेश गोर्खाली	'अतिरिक्त अभिलेख' को कवितात्मक स्तर	४१/७३	२०५८	२६

५. एकाङ्की :

एकाङ्की	एकाङ्कीकार	वर्ष/पूर्णाङ्क	साल	पृष्ठ
मुन पौडेल	सफलताको पछाडि	४१/७२	२०५८	२६
राजव	मेरो पुच्छर मसँगै हुने	४१/७३	२०५८	१९

६. संस्मरण, अन्तर्वार्ता :

६.१ संस्मरण :

		वर्ष/पूर्णाङ्क	साल	पृष्ठ
सोमनाथ घिमिरे व्यास	कहरे ढयाक	३०/५९	२०५२	५६
सोमनाथ घिमिरे व्यास	कठजोरका कीर्ति बलदेव अधिकारी	३०/६०	२०५२	७२

सुस्मिता नेपाल	पीडामय ढुकढुकीमा बाँचिरहेछ भोजपुर	३८/६५	२०५५	२१
सोमनाथ घिमिरे व्यास	कमारा कमारी मोचनको सत्य घटना	" "	"	३९
रमेश विकल	बस दगुदै रहन्छ	६७/३९	२०५६	७
सोमनाथ घिमिरे व्यास	राणाकालीन अनुभूति	" "	"	७६
सोमनाथ घिमिरे व्यास	'मकैको खेती, भोजराजको भूमिका	३९/६८	२०५६	३३
राम पराजुली	स्मृतिका क्षणहरू	४०/६९	२०५७	३९
राजेश्वर देवकोटा	जनकलाल र माधव घिमिरे	४१/७१	२०५८	५
क्याप्टेन जनक बहादुर राणा	रङ्गरुटहरूको रण हुँकार	" "	"	७
विष्णुप्रताप शाह	आफूले आफैँसित गरेको गनगन	" "	"	१४
श्यामकृष्ण श्रेष्ठ	सिङ्गापुरमा एक दिन	" "	"	१७
रामप्रसाद पन्त	किनभने तपाईँको जुँघा छोटो भइसकेको छ	" "	"	२२
राम पराजुली	शुभारम्भ	" "	"	२५

६.२ अन्तर्वार्ता :

		वर्ष/पूर्णाङ्क	साल	पृष्ठ
ज्ञानुवाकर पौडेल	कुराकानी राजवसितः	३०/६१	२०५३	४९
ज्ञानुवाकर पौडेल	कुराकानी: ध.च. गोतामेसँग	३९/६८	२०५६	५३
ज्ञानुवाकर पौडेल	कुराकानी: नरेन्द्रराज पौडेलसँग	४०/६९	२०५७	६३
ज्ञानुवाकर पौडेल	कुराकानी: नारायण ढकालसँग	४०/७०	२०५७	६२

७. पुस्तक समीक्षा (कृति समीक्षा) :

लेखक	लेख	वर्ष/पूर्णाङ्क	साल	पृष्ठ
सुधाकर शर्मा	जेलको सम्भना	३०/५८	२०५१	१००
रघु घिमिरे	खोज र टिप्पणी	" "	"	१०२
सुधाकर शर्मा	जेण्डा (कथा संग्रह)	३०/५९	२०५२	६८
सुधाकर शर्मा	आस्थाका स्वरहरू	" "	"	६९
ज्ञानेन्द्र विवश	क्षितिजको पृष्ठभूमिमा	" "	"	७२
ज्ञानुवाकर	भादगाउँ	" "	"	७४
श्रीकान्त	अपरिचित (कविता संग्रह)	३०/६०	२०५२	८२
श्रीकान्त	मसित पनि दुख्ने घाउ छ	" "	"	८४
रघु घिमिरे	मङ्गी स्टेट याने वानरराज्य	" "	"	८५
रघु घिमिरे	अन्तर्वेदना	" "	"	८७
श्रीकान्त	तरङ्ग तरेली (निबन्ध संग्रह)	३०/६१	२०५३	६९
रघु घिमिरे	कृती र कृति (समालोचना संग्रह)	" "	"	७०
रघु घिमिरे	पाखण्ड पर्व (उपन्यास)	" "	"	७२
माधव घिमिरे	एक्काइसौं शताब्दीका भासहरू र बीसौं शताब्दीको ह्याङ्ग ओभर बयान (कथा संग्रह)	" "	"	७४
रखाली	प्रतिद्वन्दीको खोजी (कविता संग्रह)	" "	"	७८
रोमिरे	श्रीमद्भागवत महापुराण (नेपाली अनुवाद)	" "	"	८०
रोमिरे	साक्षात् शिव से संवाद (कैलास मानसरोवर यात्रा वर्णन)	" "	"	८१
रघु घिमिरे	ढुङ्गाको टुसो (फुटकर कविता संगालो)	३०/६२	२०५४	६०
रघु घिमिरे	संस्कृतिमा विकल्पवाद (चिन्तन प्रधान निबन्धहरू)	" "	"	६२

माधव घिमिरे टङ्गाल	हामी हाँसिरहेका छौं (कथा संग्रह)	" "	"	६३
माधव घिमिरे टङ्गाल	ललितपुर (इतिहास संगालो)	" "	"	६५
श्रीकान्त पाध्या	पिटरका कथाहरू	" "	"	६७
श्रीकान्त पाध्या	मनसा (कविता संग्रह)	" "	"	६९
रघु घिमिरे	तन्नेरी साथीहरू सित दुई- चार कुरा	३८/६३	२०५४	५६
कार्तिकेय	रचना र अवलोकन (समालोचना संग्रह)	" "	"	५७
कार्तिकेय	चितवनको साहित्य सर्वेक्षण	" "	"	५८
कार्तिकेय	आऊ साथी (कविता संग्रह)	" "	"	५८
श्रीकान्त पाध्या	कालान्तर	३८/६४	२०५५	६७
श्रीकान्त पाध्या	भीम विरागका कविता	" "	"	६८
श्रीकान्त पाध्या	मेरा छातीका कोलाजहरू	" "	"	७०
रघु घिमिरे	अस्थिपञ्जर (कथा संग्रह)	" "	"	७२
रघु घिमिरे	नेपाली यौनकथा	" "	"	७३
रघु घिमिरे	जीवन: एक परिधि (कविता संग्रह)	" "	"	७५
माधव घिमिरे	खाते -नव्य काव्य)	" "	"	७७
कार्तिकेय	आएका केही चिठी (पत्र संकलन)	" "	"	७९
कार्तिकेय	चारु (उपन्यास)	" "	"	७९
ज्ञानुवाकर	फेरो	" "	"	८०
रघु घिमिरे	एकान्तका आफन्तहरू (कथा संग्रह)	३८/६५	२०५५	६२
माधव काफ्ले	गुप्तवासको सम्झना	" "	"	६३
कार्तिकेय घिमिरे	चोकटी (कविता संग्रह)	" "	"	६५
कार्तिकेय घिमिरे	हाउडी पुराण (हाँस्य व्यङ्ग्य संगालो)	" "	"	६६
कार्तिकेय	समयको प्रतिविम्ब/दृश्य र द्रष्टा (कविता संग्रह)	३९/६६	२०५६	४८

कार्तिकेय	मनको घाउ (आधुनिक गीत संग्रह)	" "	"	४९
रघु घिमिरे	सुवानन्ददेखि शम्भुप्रसादसम्म (समीक्षा संग्रह)	३९/६७	२०५६	६१
माधव घिमिरे	अन्तर्ध्वनि (कविता संग्रह)	" "	"	६३
माधव घिमिरे	उलार (लघु उपन्यास)	" "	"	६४
माधव घिमिरे	विमला तुम्हेवाका कविताहरू (कविता संग्रह)	" "	"	६५
कार्तिकेय	पात्रहरू (लघुकथा-संग्रह)	" "	"	६६
कार्तिकेय	दिशाहीन यात्राको हरफहरू (कविता संग्रह)	" "	"	६६
कार्तिकेय	परिभाषा हराउँदा (गजल संग्रह)	" "	"	६७
रघु घिमिरे	भग्न आस्थाको खण्डहर (कथा संग्रह)	३९/६८	२०५६	६७
माधव घिमिरे	चाबी (कथा संगालो)	" "	"	६८
कार्तिकेय	फेरि फर्केर हेर्दा (संस्मरण)	" "	"	६९
रघु घिमिरे	कङ्कन खित्का -कथा संग्रह)	४०/६९	२०५७	६७
माधव घिमिरे	विखण्डित (उपन्यास)	" "	"	६८
माधव घिमिरे	साहित्य सन्दर्भ (समालोचना संग्रह)	" "	"	६९
माधव घिमिरे	रेडियो नेपाल: एक सम्झना	" "	"	६९
माधव घिमिरे	प्रेमको परिभाषा (कथा संग्रह)	" "	"	७०
माधव घिमिरे	लप्सी धारो (कथा र लघु कथाको संग्रह)	" "	"	७१
कार्तिकेय घिमिरे	संसदमा एक दिन (कविता संग्रह)	" "	"	७२
कार्तिकेय घिमिरे	घुमेका कुरा -यात्रावृतान्त)	" "	"	७३
माधव घिमिरे	रचनाको रसास्वादन (समीक्षात्मक निबन्ध संकलन)	४०/७०	२०५७	७९

माधव घिमिरे	आस्था (कथा संग्रह)	" "	"	८०
कार्तिकेय	प्रताप मल्ल (उपन्यास)	" "	"	८१
कार्तिकेय	ई सलाईका काँटीहरू (कविता संग्रह)	" "	"	८१
कार्तिकेय	राशिफल हेरिरहेको मान्छे (कविता संग्रह)	" "	"	८२
कार्तिकेय	मैथिली संस्कृति	" "	"	८३
माधव घिमिरे	नेपाली टुक्काहरूको अध्ययन	४१/७१	२०५८	२९
माधव घिमिरे	अदृश्य पीडा (लघुकथा संग्रह)	" "	"	२९
माधव घिमिरे	आराधना र आरती (कविता संग्रह)	" "	"	३०
कार्तिकेय	विम्ब प्रतिविम्ब (लघुकथा- संग्रह)	" "	"	३१
कार्तिकेय	मान्छेहरू अजडको यात्रामा (कविता-संग्रह)	" "	"	३२
रघु घिमिरे	बाइस समालोचना	४१/७२	२०५८	३७
माधव घिमिरे	भूपतीन्द्र मल्ल (ऐतिहासिक उपन्यास)	" "	"	३८
माधव घिमिरे	पश्चिम अष्ट्रेलियाको यात्रा संस्मरण, सेरोफेरो पर्थको	" "	"	४०
माधव घिमिरे	गोरु हो कि गुरु ?	" "	"	४१
कार्तिकेय	दशैं खर्च (लघुकथा-संग्रह)	" "	"	४१
कार्तिकेय	बाँसुरीमा आँसुको गीत (गजल-संग्रह)	" "	"	४२
कार्तिकेय	यस्तो उद्घोष गर्छु (कविता - संग्रह)	" "	"	४३
शिव रेग्मी	राम्रो म (निबन्ध संग्रह)	४१/७३	२०५८	३८
रामप्रसाद पन्त	यात्रा जारी छ (निबन्ध संग्रह)	" "	"	३९
माधव घिमिरे	चीन :- एक जानकारी	" "	"	४३
माधव घिमिरे	चीनको राजनैतिक इतिहास	" "	"	४४

माधव घिमिरे	एकीकृत जलस्रोत व्यवस्थापन	" "	"	४५
माधव घिमिरे	किसान व्यवस्थित सिंचाई प्रणाली प्रवर्द्धन गुठी	" "	"	४६

८. चिठी चपेटा/पाठक प्रतिक्रिया :

लेखक	लेख	वर्ष/पूर्णाङ्क	साल	पृष्ठ
मदनमणि दीक्षित	केही कुरा भन्न मन लाग्यो	३०/५८	२०५१	९१
वासुदेव लुइँटेल	व्यक्तिगत चिठी	" "	"	९५
वासुदेव शर्मा लुइँटेल	इति समाप्तम् शुभम् !	३०/५९	२०५२	७७
माधवप्रसाद काफ्ले	'रचना' ले लेखकको मात्र होइन पाठकको स्तर पनि उकासोस्	३०/६०	२०५२	१००
भुवनेश पाठक		३०/६१	२०५३	८३
वासुदेव लुइँटेल		३०/६२	२०५४	७२
वासुदेव शर्मा लुइँटेल	परलोकगत चिठी (फोसा !)	३८/६३	२०५४	४८
शिव रेग्मी		३८/६४	२०५५	८३
वासुदेव लुइँटेल	परलोकगत चिठी भगवान् हुनु भएछ !	" "	"	८४
वासुदेव शर्मा लुइँटेल	परलोकगत चिठी म्याद पुगेको औषधी	३८/६५	२०५५	७०
वासुदेव शर्मा लुइँटेल	सम्भेका छौं हगि !	३९/६६	२०५६	५१
लीलासिंह कर्मा		३९/६७	२०५६	५३
वासुदेव शर्मा लुइँटेल		३९/६८	२०५६	६१
लीलासिंह कर्मा	नयाँ वर्ष २०५७ को हार्दिक शुभकामना	४०/६९	२०५७	६०
माधव काफ्ले		४०/७०	२०५७	५७
चूडामणि रेग्मी	खगेन्द्रको लाठी र 'अहम् तुष्टि' को प्रहार !	४१/७१	२०५८	३४
डा. उपेन्द्र गौतम	भीरबाट देशलाई धकेलेहरू	" "	"	३७

शिव रेग्मी		४१/७२	२०५८	५२
शंकर शाह		४१/७३	२०५८	५०

९. हाम्रो कुरा/सम्पादकीय :

		वर्ष/पूर्णाङ्क	साल	पृष्ठ
रोचक घिमिरे	'रचना'को पुनः प्रकाशन	३०/५८	२०५१	१०७
" "	आजको साहित्यिक निस्क्रियता	३०/५९	२०५२	८०
" "	असंख्य पुरस्कार गुठी र मदन पुरस्कारको महत्ता	३०/६०	२०५२	१०४
रोचक घिमिरे	साहित्यिक वसन्तमा ओइलाएका पत्रिका	३०/६१	२०५३	८५
" "	आजको राजनीतिक विकृति र स्रष्टाहरूको कर्तव्य	३०/६२	२०५४	७३
" "	आफ्नै बारेमा	३८/६३	२०५४	६६
" "	सरकार र वञ्चक लेखक । प्रकाशकबाट सताइएका स्रष्टाहरू !	३८/६४	२०५५	८६
" "	प्रज्ञा प्रतिष्ठान कि भत्ता भवन ?	३८/६५	२०५५	७२
" "	आलोचनाको वृत्तमा प्रज्ञा प्रतिष्ठान !	३९/६६	२०५६	५८
" "	देवकोटा भै नै प्रतिभाहरू कतिञ्जेल उत्पीडित भइरहने ?	३९/६७	२०५६	७८
" "	मन र मथिङ्गललाई भकभक्याउने निबन्ध कृति	३९/६८	२०५६	७३
" "	पुरस्कारको जंगलमा एउटा सुवासित फूल	४०/६९	२०५७	७७

" "	गहन ज्ञान र कौतुकी कल्पनाको चास्नी: 'स्वप्नलोक' !	४०/७०	२०५७	९०
" "	शोक ! संस्मरण ! र शुभकामना !	४१/७२	२०५८	४०
" "	हार्दिक शुभ-कामना !	४१/७२	२०५८	५३
" "	नेपालीहरूका अनिमन्त्रित पाहुना : दशैं र तिहार !	४२/७२	२०५८	५३
" "	मुलुक बचाउन अब स्रष्टाहरू नै जुर्मुराउनु पर्ने !	४१/७३	२०५८	५१

१०. सर्वेक्षण हिजो आज :

लेखक	लेख	वर्ष/पूर्णाङ्क	साल	पृष्ठ
श्याम गोतामे	सर्वेक्षण हिजो आज	३०/५८	२०५१	१०४
	अन्तर्राष्ट्रिय कवि सम्मेलन र केही नेपाली कविहरू			
इन्दुशेखर	सर्वेक्षण : हिजो आज	३०/५९	२०५२	६३
कोषराज न्यौपाने	भूतको भिनाजु, फोटो र रामनामी दोसल्ला	३०/६०	२०५२	७८
" "	कविताहरूको कवितात्मक टिप्पणी	३०/६१	२०५३	६०
श्याम गोतामे	वासुदेव लुईटेल पुरस्कार: सर्पको खुट्टा	३०/६२	२०५४	५७
शशि शाह	ने.रा.प्र.प्र.	३८/६४	२०५५	२
रैथाने	प्राज्ञ दौड प्रतियोगिता	३८/६५	२०५५	२
शशि शाह	सन्दर्भ-प्रज्ञा सभा	३९/६६	२०५६	५६
रैथाने	रैथानेको तूलिका	३९/६७	२०५६	७३
शशि शाह	सर्वेक्षण हिजो आज	३९/६८	२०५६	६६
" "	शशि शाहको तूलिका	४०/६९	२०५७	७५
" "	" " "	४०/७०	२०५७	८९
" "	" " "	४१/७१	२०५८	३९

" "	" " "	४१/७२	२०५८	५१
" "	" " "	४१/७३	२०५८	४९

११. विविध :

लेखक	लेख	वर्ष/पूर्णाङ्क	साल	पृष्ठ
श्याम गोतामे	वक्रदृष्टि : साहित्यले माखोसम्म पनि मारेको छैन	३०/५९	२०५२	५९
साम्बभक्त सुवेदी 'मुरारि'	मुरारि कन्था	३०/६२	२०५४	४६
साम्बभक्त सुवेदी 'मुरारि'	मुरारि कन्था-२ चाकरी प्रथा	३८/६३	२०५४	३७
" " "	मुरारि कन्था-३ ईश्वरप्रति मेरो विश्वास	३८/६४	२०५५	५२
" " "	मुरारि कन्था-४ अघि मैले जानेको शिक्षा	३८/६५	२०५५	४३
" " "	मुरारि कन्था-५ हाम्रो शिक्षा, सभ्यता र साहित्य	३९/६६	२०५६	४६
" " "	मुरारि कन्था-६ मेरो पोखरा यात्रा	३९/६७	२०५६	५८
" " "	मुरारि कन्था-७ धूर्तहरूको वाणीमा सिद्धिको बास	३९/६८	२०५६	३१

५.१.४ वि.सं. २०५९ देखि २०६५ सम्मका 'रचना' मा प्रकाशित लेख-रचनाहरूको विवरणात्मक अध्ययन :

वि.सं. २०५९ को पूर्णाङ्क ७४ देखि हाल २०६५ को पूर्णाङ्क ९९ सम्म गरी यो समयमा 'रचना' का २६ (छब्बीस) वटा अङ्कहरू प्रकाशित भएका छन् । जसमा ३६२ वटा कविता, ११५ वटा कथा, १३७ वटा लेख-निबन्ध, ४४ वटा समीक्षा-समालोचना आदि प्रकाशित भएका छन् । यस समयमा प्रकाशित 'रचना' का यी सम्पूर्ण सामग्रीहरूमा मौलिकताको निरन्तरता पाइन्छ । वि.सं. २०५९ देखि हालसम्म 'रचना' मा प्रकाशित भएका सामग्रीहरूको विवरण निम्नलिखित तरिकाले प्रस्तुत गरिएको छ :

१. कविता :

कवि	कविता	वर्ष/पूर्णाङ्क	साल	पृष्ठ
रमेश खकुरेल	सम्पर्क पुनरुक्ति	४२/७४	२०५९	१९
चट्याड मुरारि	ह्याप्पी न्यू यर !	" "	"	१५
प्रकट पगेनी 'शिव'	गीत	" "	"	३८
पुरुषोत्तम सुवेदी	जीवनस्तर	४२/७५	२०५९	२४
भीम विराग	समृद्धिको अनर्थकारी अर्थ	" "	"	२६
उज्वल जी.सी.	गजल	" "	"	३२
गुरुभक्त धिताल	गजल	" "	"	३२
वद्री पलिखे	वसन्तावती बूढी आमा र चेपेनदी	४३/७६	२०६०	१०
मनु मन्जिल	जङ्गलमा	" "	"	१४
प्रमोद स्नेही	पानी स्पर्श	" "	"	२०
नागेन्द्र भा	युद्ध	" "	"	४१
आनन्द घिमिरे	स्वाभिमान बोकेका हिउँ चितुवाहरू	" "	"	४२
शीतल गिरी	गजल	" "	"	१३
ईश्वरी कार्की 'वर्षा'	गजल	" "	"	४३
शकुन्तला जोशी	गजल	" "	"	४८
सन्जिता देउजा	गजल	" "	"	४९
भीम विराग	संस्कृतिको संस्कार	४३/७७	२०६०	८
श्री सुब्बा	उज्यालो	" "	"	१७
विजयध्वज थापा	मजबूर छु	" "	"	४३
किशोर निरौला	सात टुक्रा (१) प्रजातन्त्र (२) बहुदल	" "	"	५६

	(३) मानवअधिकार (४) गैरसरकारी (५) भ्रष्टाचार (६) घुस (७) नागरिकता			
दामोदर 'बटुवा'	अधिग्रे	" "	"	५६
पेशल आचार्य	दुई मुक्तक (१) नेपालीले के जान्यो ? (२) हिमाल	" "	"	५७
इशहाक हुसेन	गजल	" "	"	२५
शंकर शाह	गजल	" "	"	४३
मनोज न्यौपाने	गजल	" "	"	४९
गोपीकृष्ण ढुङ्गाना 'पथिक'	गजल	" "	"	५३
उदय ठाकुर	गजल	" "	"	५४
सविना मिश्र	गजल	" "	"	५४
जोतारे धाइबा	गजल	" "	"	५७
राजव	दुई कविता (१) असजिलो कवि (२) युद्धमा	४३/७८	२०६०	३
कृष्णभक्त श्रेष्ठ	अनधिकृत पुरोहित्याई	" "	"	९
पद्म ढकाल	शान्तिका परेवाहरू	" "	"	२५
वासु वराल	यदि त्यो तिमी नै हो भने	" "	"	३१
एस.बी. शाह	अभिलाषा	" "	"	४९
डम्बर घिमिरे	नेपालीहरू स्वर्ग नजाउ	" "	"	५०
कार्ल सेडवर्ग	हत्यौडी	" "	"	५९
खगेन्द्र गिरी 'कोपिला'	गजल	" "	"	२०
राममाया अधिकारी	गजल	" "	"	२६

मन्दिरा कोइराला 'मधुश्री'	गजल	" "	"	३५
महानन्द ठकाल	गजल	" "	"	५०
ईश्वरी कार्की 'वर्षा'	गजल	" "	"	५९
कृष्ण जोशी	पानी छर्किएर रुने आँखाहरू	४४/७९	२०६१	९
रमेशजङ् सिजापति	गीत	" "	"	१७
भीम विराग	सधैका भोका भए मान्छे	" "	"	१९
सिरु आचार्य	गजल	" "	"	२१
ऋचा लुइँटेल	गजल	" "	"	२१
श्रीहरि रुपाखेती	छोरी हराई कहाँ ?	" "	"	२२
मुन पौडेल	गजल	" "	"	२३
सन्जिता देउजा	गजल	" "	"	४२
रूपक वनवासी	गजल	" "	"	४२
बमवहादुर जिताली	बर्दीमा कपर्दी	" "	"	४३
धनकुटे कान्छा	गजल	" "	"	६१
गोविन्दराज विनोदी	गजल	" "	"	६३
साम्ब ठकाल	उर्वर, पृथ्वी, आमा र कविहरू	" "	"	६६
विजयध्वज थापा	वि.सं. २०६०	" "	"	६८
इशहाक हुसेन	गजल	" "	"	७१
सनत कुमार	दिन आएपछि	" "	"	७१
डा. घनश्याम परिश्रमी	गजल	" "	"	८६
निमेष निखिल	इतिहास एउटा लालसा	" "	"	९०
धुस्वाँ सायमी	महानगर	४४/८०	२०६१	८
मनु मन्जिल	दुस्मन	" "	"	१४

तुल्सी थापा	युद्ध जब मभेरी मै आइपुगेको छ	" "	"	२३
मनोज न्यौपाने	ताला लागेको घर र मेरो देशको मानचित्र	" "	"	३०
भटयाउने म	प्रेत र परमेश्वर !	" "	"	३३
उर्मिला पन्त पाण्डेय	रोएको गगन	" "	"	६२
सुमित्रा बाइदेल 'चेली'	गजल	" "	"	३५
तारा घुर्का पानी	गजल	" "	"	३५
प्रकट पगेनी 'शिव'	गजल	" "	"	५१
डम्बर पहाडी	गजल	" "	"	६२
सुन्दर कुरूप	गजल	" "	"	६३
मनोहरा	ग्रीष्म	४४/८१	२०६१	१४
फणीन्द्रराज खेताला	पानीको स्वभाव	" "	"	१५
शङ्कर शाह	मलाई द्यौता नबनाइदेउ !	" "	"	२८
प्रकाश मणि दाहाल	अटेरी खोला	" "	"	३०
किशोर निरौला	तर भेटिएन देश कवितामा	" "	"	३७
मधुसूदन प्रसाद घिमिरे	अस्थायी यो वास हाम्रो	" "	"	३७
दिव्य गिरी	म अर्थात् हामी	" "	"	४४
जेवी खत्री	आगोको महत्व	" "	"	४९
रमेशजङ्ग सिजापति	देश सर्पमय बनिरहेछ	" "	"	५२
इन्द्रकुमार श्रेष्ठ 'सरित्'	गजल	" "	"	१४
रासा	गजल	" "	"	१६
रामेश्वर श्रेष्ठ 'जलन'	गजल	" "	"	२३
समृद्धि "शायद"	गजल	" "	"	५२
धुस्वाँ सायमी	राजीको नाममा	४४/८२	२०६१	१३

तेजेश्वर बाबु ग्वंग	इतिहास कोरिरहेभैं लाग्छ	" "	"	१९
क्षितिज थापा मगर	नदी र तलाउका गीतहरू	" "	"	२५
रत्नशम्सेर थापा	सात हाइकु	" "	"	४२
श्रीधर राणा	केही हाइकु	" "	"	४१
प्रकाश पौडेल 'माइला'	पाँच हाइकु	" "	"	५१
प्रकट पगेनी 'शिव'	गजल	" "	"	१८
श्याम प्रसाद न्यौपाने	गजल	" "	"	२५
जुनु क्षेत्री	गजल	" "	"	३८
ज्योति शर्मा 'अदिति'	गजल	" "	"	४२
सविना अधिकारी	गजल	" "	"	४४
क्षेत्रप्रताप अधिकारी	थारो कविता	४५/८३	२०६२	४
बाबुराम लामिछाने	पोलिथिन ब्याग	" "	"	७
तुल्सी थापा	बर्बरेको काटिएको टाउको र यो युद्ध	" "	"	८
विष्णुबहादुर सिंह	पाँच हाइकु	" "	"	११
राजव	मेरो मृत्युको खबर	" "	"	१२
अमर त्यागी	हाइकुमाला दृश्य-परिदृश्य	" "	"	२४
वसन्त कुमार गौतम	दुई सुस्केरा	" "	"	२४
जोतारे धाइबा	विषयका सूचिभङ्ग	" "	"	३५
बद्री पालिखे	केही टुक्रा	" "	"	३५
राकेश कार्की	सानो भुप्रो भित्र	" "	"	३६
इन्दिरा चामलिङ्	नयाँ याम	" "	"	४२
विजय ध्वज थापा	टिप्पणी आदेश	" "	"	४८
रेनुका भट्ट	प्रेमका ज्वारभाटा	" "	"	४९
रासा	गजल	" "	"	१२

सुरेश सुवेदी	गजल	" "	"	१७
इन्दिरा इन्दु	गजल	" "	"	३६
राजेन्द्र पौडेल	गजल	" "	"	४९
राजेश्वर देवकोटा	मशानघाट	४५/८४	२०६२	६
बालकृष्ण लामिछाने	गीत	" "	"	७
उपेन्द्र श्रेष्ठ	एकपल्ट	" "	"	१२
रमेशजङ्ग सिजापति	हुटिट्याउँको अहम्	" "	"	१६
निमेष निखिल	यात्रारम्भ	" "	"	२०
किशोर निरौला	मात्र मानिसको खोजीमा	" "	"	२७
पुष्करराज भट्ट	मेरो प्रिय कवि	" "	"	३३
गोविन्द नेपाल	दुःखको जुत्ता	" "	"	३५
अज्ञात युवक	मान्छे	" "	"	४८
ईश्वरी कार्की 'वर्षा'	गजल	" "	"	७
सरस्वती शर्मा 'जिज्ञासु'	गजल	" "	"	२३
दिव्य गिरी	गजल	" "	"	३८
अथाहसागर तीर्थमान	गजल	" "	"	४८
सुमित्रा वाइदेल 'चेली'	गजल	" "	"	५०
द्रोणाचार्य	गजल	" "	"	५१
धुस्वाँ सायमी	एक सम्बोधन राजीलाई	४५/८५	२०६२	५
कृष्णभक्त श्रेष्ठ	मेरो घर आँगन	" "	"	५
माधव काफ्ले	दर्शै	" "	"	८
मुकुट दाहाल	गाउँ हराएको गाउँ	" "	"	१३
चङ्की श्रेष्ठ	हतियार	" "	"	१८
दामोदर पुडासैनी	किसान	" "	"	२८
श्रीधर शर्मा	शीश महल	" "	"	३३

मीनकुमार नवोदित श्रेष्ठ	शहर	" "	"	३३
शंकर शाह	मृत्युको चाहना	" "	"	३९
प्रमोद स्नेही	तेन्जिङको आत्महत्या	" "	"	४५
आनन्दराम पौडेल	जीवन	" "	"	५१
सीता शर्मा	दुई मुक्तक	" "	"	५३
नारायण गोदारे	गीत	" "	"	५८
मनु मन्जिल	हिउँको मान्छे	" "	"	६०
अबुल हसन	मानपत्र	" "	"	६९
प्रकट पगेनी 'शिव'	गजल	" "	"	९
जोतारे धाइवा	गजल	" "	"	३८
मुन पौडेल	गजल	" "	"	४०
रुद्र शर्मा 'दुखी'	गजल	" "	"	४०
ईशहास हुसेन	गजल	" "	"	५४
निर्मल ढुङ्गाना	गजल	" "	"	५८
क्षेत्रप्रताप अधिकारी	दुइटा गीत (१) मेरो माया । तिम्रो माया (२) यौटा तारा खस्यो	४५/८६	२०६२	५
विश्व सिग्देल	केही हाइकुहरू	" "	"	६
सुमन पोखरेल	साँझको घाम र जूनको कथा	" "	"	११
खगेन्द्र गिरी 'कोपिला'	दुई मुक्तक	" "	"	१८
वसन्त लोहनी	निर्णायक अन्वेषण	" "	"	१८
किशोर निरौला	'शान्ति' फगत शान्ति मात्र	" "	"	५८
उज्ज्वल जी.सी.	गजल	" "	"	१०
गोर्खे साइँलो	गजल	" "	"	२६

समृद्धि 'शायद'	गजल	" "	"	४२
रीता खत्री	गजल	" "	"	४२
राजव	दैत्य मुख	४५/८७	२०६२	५
डा. वेन्जु शर्मा	लाटोकोसेरो	" "	"	१२
आर आर चौलागाई	एउटा कवि पाठक र श्रोता भएर	" "	"	१६
मनोहरा	वर्षा	" "	"	२२
दामोदर पुडासेनी 'किशोर'	भेटमा	" "	"	३०
कमला सरूप	यात्रा नफर्कने गरी	" "	"	३७
प्रकाश रम्धाली	नदीसँग माझी नियति	" "	"	४८
चन्द्रसिंह गुरुङ	एउटा चिठी	" "	"	५४
बाबुराम लामिछाने	दुई जोर मुक्तक	" "	"	५८
राकेश कार्की	युद्ध	" "	"	५८
राजेन्द्र थापा	गजल	" "	"	६
मुन पौडेल	गजल	" "	"	११
रासा	गजल	" "	"	१३
राममाया अधिकारी	गजल	" "	"	२९
सरु काली	गजल	" "	"	४२
रामचन्द्र आर्शी	गजल	" "	"	४५
तीर्थ श्रेष्ठ	असमर्थ राजधानी शहर	४५/८८	२०६२	५
गोविन्द गिरी प्रेरणा	दश हाइकु	" "	"	१९
केशव राज सिलवाल	भित्ता	" "	"	२०
डा. विश्वदीप अधिकारी	धेरै खोजें	" "	"	२४
शिखर आरोहण	कविता	" "	"	२८
कृष्ण सिंह पेला	अनौठो असर	" "	"	२९

विद्या प्रसाद घिमिरे	गीत	" "	"	३८
डा. बलराम गौतम	समय हराएँ	" "	"	५२
आनन्दराम पौडेल	व्यवस्था	" "	"	५३
उज्ज्वल जी.सी.	गजल	" "	"	१९
शंकर शाह	गजल	" "	"	२८
सुमित्रा शिशु	गजल	" "	"	४८
डा. घनश्याम परिश्रमी	गजल	" "	"	५२
साम्ब ढकाल	रक्त क्यानभासको सम्मुखमै	४६/८९	२०६३	५
धुस्वाँ सायमी	स्वाभिमान	" "	"	१२
चन्द्र गुरुड	सहिद र पातहरू	" "	"	५६
रामविक्रम थापा	नयाँ वर्ष	" "	"	४४
सविना मिश्र	गजल	" "	"	११
विभोर बराल	गजल	" "	"	३१
भोला धरातल	गजल	" "	"	४३
इशहाक हुसेन	गजल	" "	"	४४
सविना सिन्धु	गजल	" "	"	५०
रुद्र ज्ञवाली	गजल	" "	"	५५
रासा	गजल	" "	"	६१
क्षेत्रप्रताप अधिकारी	हाइकु यात्रा	४६/९०	२०६३	४
कुन्दन कुमार पन्त	भावना र कविता	" "	"	८
विजय ध्वज थापा	राष्ट्रगान	" "	"	२२
हरि अधिकारी	पुरानो प्रेमिकाको सम्झनामा	" "	"	२३
मनोहरा	हेमन्त	" "	"	२९
ज्ञानुवाकर पौडेल	तीन मुक्तक	" "	"	३७
वियोगी बुढाथोकी	गोपाल र गोपालहरू	" "	"	४१

मोहनबहादुर कायस्थ	केही हाइकुहरू	" "	"	४६
उज्वल जी.सी.	तीन तान्का	" "	"	५८
वलराम अर्याल	कमिलाका प्वाँख	" "	"	६४
हरिकृष्ण काफ्ले	तीन मुक्तक	" "	"	७१
श्रेष्ठ प्रिया 'पत्थर'	गजल	" "	"	४०
सजिता देउजा	गजल	" "	"	४२
निष्प्रभ सजी	गजल	" "	"	५०
दिनमान गुर्मछान 'दिगु'	गजल	" "	"	६१
बद्री पालिखे	एक लस्कर भरियाहरू	४६/९१	२०६३	४
वसन्त लोहनी	आफ्नै मुलुकमा 'बहादुर' हुँदै गएको छु	" "	"	१८
भमक घिमिरे	कन्याङ्ग कुरुङ्गहरू यात्रा	" "	"	१९
शिवशर्मा चञ्चल	गीत	" "	"	२८
विद्याप्रसाद घिमिरे	गीत	" "	"	६९
कृष्ण जोशी	गोहीमुखमा माछाको भुरा	" "	"	७६
जीत कार्की	केही ताड्काहरू	" "	"	७७
सिरु आचार्य	गजल	" "	"	१९
सुमित्रा वाइदेल 'चेली'	गजल	" "	"	२८
राकेश कार्की	गजल	" "	"	३८
शान्तिनारायण श्रेष्ठ	गजल	" "	"	४६
विमला केयरलेश	गजल	" "	"	५६
मवि सिंह	गजल	" "	"	६३
ईद्रिस शायल	गजल	" "	"	७०
राधिका अधिकारी 'आँसु'	गजल	" "	"	७१
दर्शन दिनेश	गजल	" "	"	७१

राजव	दुई कविता (१) सत्ताका अनुहार देखेर (२) जेना हेन्सनको माईलेज	४६/९२	२०६३	४
पुष्प अधिकारी 'अञ्जलि'	दुई मुक्तक	" "	"	४६
महेश प्रसाई	असम्बद्ध समय	" "	"	४७
कृष्ण भक्त श्रेष्ठ	मर्ने कुरा	" "	"	५४
विवश पोखरेल	कोलाहल र कविता	" "	"	५८
प्रकाश सायमी	निरङ्कुश समयको सम्बोधनमा	" "	"	६१
गोपालबहादुर नेपाली	खै साथी !	" "	"	६३
विश्व सिग्देल	आगो ओथारा बसेको छ आकाश	" "	"	६८
रामेश्वर श्रेष्ठ 'जलन'	धुन	" "	"	७२
उज्ज्वल जी.सी.	पाँच हाइकु	" "	"	७६
किशोर पहाडी	तीन मुक्तक	" "	"	९०
निर्मल भण्डारी 'भ्रमित'	सेती सितका अनुभूति	" "	"	९२
राजेन्द्र थापा	गजल	" "	"	११
खगेन्द्र गिरि 'कोपिला'	गजल	" "	"	१९
'प्रकाश' राजापुरी	गजल	" "	"	२३
बिर्खे 'अञ्जान'	गजल	" "	"	३८
निर्मला शर्मा 'निरु'	गजल	" "	"	४२
दीपक आचार्य 'जलन'	गजल	" "	"	४६
ऋषि शर्मा 'सुदामा'	गजल	" "	"	५४
साम्ब ढकाल	वैशाख मलाई नयाँ घाम देऊ	४७/९३	२०६४	५
नरेश शाक्य	आऊ हामी मुस्कान साटासाट गरौं	" "	"	१६

विजयध्वज थापा	आमासँग	" "	"	२२
श्रीधर शर्मा	पराजित तिमि	" "	"	२६
प्रमोद स्नेही	आगोको ऐंठन	" "	"	३८
भ्रमक घिमिरे	सपनाको रङ्ग	" "	"	४३
हरिकृष्ण काफ्ले	मुक्तक	" "	"	४३
अज्ञात युवक	यो समय र मान्छेहरू	" "	"	५१
शंकर शाह	बटुक कृष्ण ज्वालालाई सम्भरेर	" "	"	७४
विभोर बराल	मैले क्रान्ति गरेको छु	" "	"	७५
आन्द्रेई भोज्जेसेन्स्की	आलोक	" "	"	७६
डा. घनश्याम परिश्रमी	गजल	" "	"	३५
सविना सिन्धु	गजल	" "	"	४२
होमनाथ सुवेदी	गजल	" "	"	७३
रामबहादुर पहाडी	गजल	" "	"	७४
कालीप्रसाद रिजाल	नातिनीसँगको सम्वाद	४७/९४	२०६४	५
क्षेत्रप्रताप अधिकारी	मेलम्चीको पानी	" "	"	१५
डा. बलराम गौतम	हाइकू-तीन	" "	"	२८
विष्णुबहादुर सिंह	तीन सेदोका	" "	"	३५
धुस्वाँ सायमी	शब्द	" "	"	३६
शैलेन्द्र साकार	क्याबिनमा विखण्डन- एक क्षण	" "	"	४६
भुवनहरि सिग्देल	मूल्यबोध	" "	"	५१
रमा शर्मा	बन्द होस्	" "	"	५२
शारदा अधिकारी (ढकाल)	दिव्यज्ञान	" "	"	५९
श्रीराम श्रेष्ठ	पुनरागमन	" "	"	६६

मोहन दुवाल	माटोको रङ्ग	" "	"	७०
खगेन्द्र गिरि 'कोपिला'	गजल	" "	"	४५
प्रेमप्रकाश मल्ल 'महेन्द्र मधुकर'	गजल	" "	"	५०
शालिग्राम ढकाल	गजल	" "	"	६५
रमेश खकुरेल	रुपैयाँ	४७/९५	२०६४	८
नवराज कार्की	ठोक्ने	" "	"	९
भुवनहरि सिग्देल	भावनाको पर्व दशैं	" "	"	१६
तीर्थ श्रेष्ठ	स्वप्निल क्षण !	" "	"	१८
श्रेष्ठ प्रिया 'पत्थर'	मनभित्रका केही रङ्गहरू	" "	"	२५
ज्योति जङ्गल	म कवितामा	" "	"	३४
ध्रुवकुमार सुमन	दुई मुक्तक	" "	"	३५
प्रकाशमणि दाहाल	के छैन यहाँ ?	" "	"	४१
देवराज खरेल	कविता चरीको	" "	"	४४
पञ्च विस्मृत	समुद्र	" "	"	४५
प्रकाश गिरि 'निश्चल'	गीत	" "	"	४५
सन्दर्भ गिरि	मन र कोठा	" "	"	४८
पीताम्बर उपाध्याय 'पीयुष'	चार हाइकु	" "	"	६२
विजयध्वज थापा	बडा दशैं २०६४	" "	"	६३
सुभाषचन्द्र भण्डारी	पुस्तक ! कीर्तिद्युति	" "	"	६९
विद्याप्रसाद घिमिरे	उपमा	" "	"	७०
कुन्दन कुमार पन्त	गजल	" "	"	७७
अविरल इन्द्रावती राई	गजल	" "	"	७७
राजव	यात्रापछि	४७/९६	२०६४	४
धुस्वाँ सायमी	बुद्ध	" "	"	११
श्यामकृष्ण श्रेष्ठ	पुरेत बाजे	" "	"	२२

खगेन्द्र गिरि 'कोपिला'	तीन मुक्तक (१) आजको कविता (२) माग (३) होशियारी	" "	"	२३
दामोदर पुडासैनी 'किशोर'	जोमसोम	" "	"	२९
शंकर शाह	गीत	" "	"	३०
विष्णुबहादुर सिंह	पाँच मुक्तकहरू	" "	"	३६
दीपाञ्जली प्रधान	एक मुठी उज्यालोको प्रतिक्षा	" "	"	४२
विवश पोखरेल	गजल	" "	"	१२
रासा	गजल	" "	"	३०
सुवास खनाल	गजल	" "	"	५३
दिनमान गुर्मछान 'दिगु'	गजल	" "	"	५३
बद्री पालिखे	म सानो छँदा	४८/९७	२०६५	४
क्षेत्रप्रताप अधिकारी	अगजल	" "	"	५
हस्त गौतम मृदुल	निष्ठुरीको याद	" "	"	५
रामविक्रम थापा	नयाँ नेपालको शुभमुहूर्त	" "	"	१०
नन्दलाल आचार्य	राष्ट्रिय भण्डा	" "	"	१३
रामेश्वर श्रेष्ठ 'जलन'	चराहरू गीत गाउँदैन्	" "	"	२०
सुनीता पौडेल	गरीब-जीवन	" "	"	२१
छबिरमण सिलवाल	तितो यथार्थ	" "	"	२६
कमलराज के.सी.	गजल	" "	"	२९
मधुसूदन प्रसाद घिमिरे	हामी बहुलाएका छौं	" "	"	३०
ऋषेश्वर दुवाडी	परिवेश भित्रको आरम्भ र अन्त्य	" "	"	३१
रमेश समर्थन	गजल	" "	"	५५
हरि रहम तिमिल्सिना	गजल	" "	"	७१
विवश पोखरेल	गजल	४८/९८	२०६५	७

कृष्ण सर्वहारी	सोनिया	" "	"	८
कमल दीक्षित	हाइकु	" "	"	१३
ईश्वरी कार्की वर्षा	गजल	" "	"	१३
मोहन सिटौला	शब्दका जुलुसहरूमा ध्वनित जीवन	" "	"	१४
दिनमान गुर्मछान 'दिगु'	गजल	" "	"	१४
घनश्याम परिश्रमी	वर्ष पचास	" "	"	१९
निमेष निखिल	गजल	" "	"	२३
प्रकाशमणि दाहाल	को हो त्यो ?	" "	"	२४
मुन पौडेल	गजल	" "	"	२७
खगेन्द्र गिरी 'कोपिला'	गजल	" "	"	२७
मिश्र वैजयन्ती	डोव र म	" "	"	२८
विभोर बराल	गजल	" "	"	३७
विनोद दीक्षित	प्रियङ्का	" "	"	४६
भ्रमक घिमिरे	प्रियतमा	" "	"	४६
नारायण श्रेष्ठ	एक्लो पहाड	४८/९९	२०६५	९
मनिता पौडेल	नरमाइलो यात्रा	" "	"	१०
वंशी श्रेष्ठ	बुद्धको चीवर हरण पछि	" "	"	१७
क्षेत्रप्रताप अधिकारी	गजल	" "	"	१८
लक्ष्मी उप्रेती	सम्भनाको पीडा	" "	"	२१
आचार्य प्रभा	गजल	" "	"	२१
ज्ञानु विद्रोही	दाई ! म शहर पसें नि !	" "	"	२२
उज्वल जीसी	आठ हाइकु	" "	"	३३
इन्द्र कुमार विकल्प	मुक्तक	" "	"	३३
मनोहरा	कस्तो विडम्बना	" "	"	३३

सुमन कर्माचार्य	नमिल्दो कुरा	" "	"	३८
डा. बम बहादुर थापा जिताली	आयो जमाना नयाँ	" "	"	२९
रमेश समर्थन	पाँच मुक्तक	" "	"	४२
दीपा सुनामी	गजल	" "	"	४२
अर्जुन भण्डारी 'कुण्ठित'	गजल	" "	"	४२

२. कथा :

कथाकार	कथा	वर्ष/पूर्णाङ्क	साल	पृष्ठ
कुमार ज्ञवाली	प्रतिशोध	४२/७४	२०५९	११
आहत श्रेष्ठ	साहित्यकारको बिग्विगी	" "	"	३७
विश्वम्भर चञ्चल	ए यो त अझै रहिछ !	४२/७५	२०५९	३
राजव	काँचो फल	४३/७६	२०६०	३
इन्दुकुमार खड्का	अन्तिम श्रद्धाञ्जली	" "	"	१५
अरूण नदी खत्री	प्रेमविवाह	" "	"	४९
राम पराजुली	किस्ने जैसी	४३/७७	२०६०	३
केशव क्षितिज	अँगालो	" "	"	१८
आहत श्रेष्ठ	न्यायको मृत्यु	" "	"	३५
बाबुराम लामिछाने	किनारामा	४३/७८	२०६०	१५
आर.सी. रिजाल	अछेता	" "	"	२६
अरूण नदी खत्री	अन्तर्घात	" "	"	३०
पुष्पलता आचार्य	जीवनका शब्दचित्रहरूमा सङ्गीता	" "	"	३६
लुमडी आचार्य	कागजको खोस्टो	" "	"	६१
देवीप्रसाद सुवेदी	सडक	४४/७९	२०६१	५

रासा	समवेदना	" "	"	१०
रमेशमोहन अधिकारी	निशाना	" "	"	१८
कमला सरुप	परदेशी साथी	" "	"	२४
भारती गौतम	रमला वा रन्जीता ?	" "	"	५६
मधुसूदन प्रसाद घिमिरे	क्षितिजपारि	" "	"	६४
धीरज बराल	जलाशय	" "	"	८१
जेवी खत्री	भूल	" "	"	८९
मुकुन्द आचार्य	के भन्छ यो मैनबती	४४/८०	१०६१	९
विष्णु प्रताप शाह	कथा जस्तै एउटा कथा	" "	"	१५
बाबुराम लामिछाने	अग्नि	" "	"	२४
विश्वम्भर चञ्चल	भाग्य नाराँ	४४/८१	२०६१	५
हर्षनाथ भट्टराई	विपरित हार्मोनको चमत्कार	" "	"	२०
मुन पौडेल	रामप्रसादको तीर्थ जात्रा	" "	"	२४
डा. कविताराम श्रेष्ठ	तीन लघु कथा (१) आडमा बसी कठै भन्छौ त्यही हुन्छ छुरा (२) बाँदरहरू खेती गर्दैनन् (३) टाउको पचास लाखको	" "	"	३४
आहत श्रेष्ठ	ओइलिएकी सुषमा	" "	"	५३
जीतबहादुर रायमाभी	बिना पैसो रिस मार्ने औषधि	४४/८२	२०६१	३५
फ्रेन्ज काफ्का	बाल्टिनको सवारी	४५/८३	२०६२	९
शर्मिला खड्का (दाहाल)	बाँसुरीको धुन	" "	"	१३
नवराज रिजाल	चौतारो र रामसागर सर	" "	"	२९
भक्तकृष्ण 'साकार'	कर्तव्य	" "	"	३७
डा. देवीप्रसाद सुवेदी	प्रेयसीको इच्छा	४५/८४	२०६२	८

इल्या भट्टराई	सुनीता	" "	"	२४
मोपासाँ	अनौठो शर्त	" "	"	२८
लक्ष्मी उप्रेती	यात्रा अनि यात्रा	" "	"	३९
विपिन मिश्र	मेरी कान्छी दिदी	" "	"	४१
रमेशमोहन अधिकारी	अट्टहास	" "	"	५१
मातृका पोखरेल	एउटा नयाँ यात्रा	" "	"	५२
रविन मम	चोरिएको सङ्गीत धून	४५/८५	२०६२	१४
मधुसूदन प्रसाद घिमिरे	अरूको के मतलब	" "	"	१९
कृष्ण बजगाईं	भिखारी	" "	"	२०
शर्मिला खड्का दाहाल	निश्चय अनिश्चय	" "	"	२९
रमेश समर्थन	अतृप्त	" "	"	४१
आहत श्रेष्ठ	निर्णय	" "	"	४५
लक्ष्मी शर्मा	ऊ फेरि पागल भई	" "	"	४६
रासा	भोक	" "	"	५१
मञ्जुल	पोट्रेट	४५/८६	२०६२	७
कृष्ण सर्वहारी	सम्बन्ध	" "	"	३८
राप्रउ पोखरेल	दोषी	" "	"	५३
माधव काफ्ले	परीक्षार्थी	४५/८७	२०६२	७
शर्मिला खड्का दाहाल	अकल्पित भोगाई	" "	"	१४
भक्त कृष्ण साकार	दिग्भ्रम	" "	"	१८
सृजन लम्साल	अवकाश प्राप्त जीवन	" "	"	२४
सन्जु बजगाईं 'नेपाल'	आत्महत्याका श्रृङ्खला	" "	"	५५
मधुवन पौडेल	चन्द्रिकाकी अर्की आमा	४५/८८	२०६२	२१
रोशन थापा 'नीरव'	श्रीमान् यो प्रश्न बाँचुसँग सम्बन्धित छ	" "	"	३०

नृपेन्द्र पुरुष 'यादि'	सारंगाको बिहे	" "	"	३२
मुकुन्द आचार्य	फागु आएछ	" "	"	५१
रमेश विकल	कर्णेलसापको कुकुर बौलाएछ	४६/८९	२०६३	६
कन्चन पुडासैनी	बूढा बाबु र बिनायकराम	" "	"	२२
पद्म देवकोटा	सफलता	" "	"	३९
लक्ष्मी शर्मा	मेनेजर र म	" "	"	४५
शर्मिला खड्का	अस्थायी सम्झौता	" "	"	५७
रमेश विकल	भीडसँगै हिंडिरहेको एउटा मान्छे	४६/९०	२०६३	५
राजव	उ कुन् चीज हो	" "	"	१४
लक्ष्मण राजवंशी	शिक्षकको जीवन	" "	"	४७
अरूण नदी खत्री	मनोरञ्जन	" "	"	७१
प्रदीप नेपाल	मध्यरातको शिखरवार्ता	४६/९१	२०६३	११
नगेन्द्र न्यौपाने	कोठा नं. १०१	" "	"	३९
मञ्जु काँचुली	रङ्गशाला	४६/९२	२०६३	१२
अरूण नदी खत्री	विमोचन कार्यक्रम	" "	"	२३
पद्म देवकोटा	बा	" "	"	३९
शर्मिला खड्का (दाहाल)	ओ ! अपराजिता !	" "	"	५५
रामप्रसाद पन्त	कोकोहोलो र मौनता	" "	"	५९
दिनमान गुर्मछान 'दिगु'	तारा	" "	"	६४
माणिकरत्न शाक्य	कुकुर र नेता	" "	"	७९
कुमुद अधिकारी	समानान्तर	४७/९३	२०६४	२७
मुकुन्द आचार्य	एक घटना दुई रिपोर्ट	" "	"	४८
यश शर्मा	निमेषभर	" "	"	५२
दीपवहादुर खड्का	मायादेवीको जेल यात्रा	४७/९४	२०६४	१६

मधुसूदनप्रसाद घिमिरे	बाबुको श्राद्ध	" "	"	५३
विश्व सिग्देल	कलाको मूल्य	" "	"	६७
नारायणी भट्टराई	मेरी छोरी: भरीको जुन	" "	"	६९
राजेन्द्र विमल	ऐंजेरु	४७/९५	२०६४	५
भारती गौतम	इजबेलाको कथा: सांस्कृतिक अन्तरालको व्यथा	" "	"	१९
शर्मिला खड्का (दाहाल)	वेभ क्याम्पको आकृतिविहीन पुरुष	" "	"	३२
इन्द्रकुमार श्रेष्ठ	क्या आनन्द !	" "	"	४२
अरूण नदी खत्री	चिया खाने बहाना	" "	"	६८
कृष्ण बजगाई	राहत	" "	"	७१
रामविक्रम थापा	दुई लघुकथा (१) रक्षाकवच (२) दोहोरो इज्जत	" "	"	६७
इद्रिस सायल	कथा नयाँ नयाँ	४७/९६	२०६४	६
धनराज गिरी	प्रतिशोध	" "	"	३१
माधवप्रसाद उपाध्याय 'सयपत्री'	चौबन्दी	" "	"	४३
विपिन मिश्र	उपलब्धि	" "	"	४७
कृष्ण बजगाई	आशा	" "	"	६३
सूर्य सुवेदी	रिट्टे भाँक्री	४८/९७	२०६५	२७
कलाधर काफ्ले	परेवा	" "	"	४२
सुको साइबर	नयाँ पात्रको कथा	" "	"	५६
कपिल लामिछाने	पौवा	" "	"	६७
हरिशंकर परसाई	भोलारामको आत्मा	४८/९८	२०६५	९

इद्रिस सायल	सुशील तेलीको विवाह	" "	"	२०
विजय सापकोटा	अन्तरण	" "	"	३८
नरेन्द्रराज पौडेल	ट्राफिक जाम	४८/९९	२०६५	११
मातृका पोखरेल	धुवाँ	" "	"	२३
राजव	तीन लघु कथा	" "	"	३४
रामविक्रम थापा	स्वाभिमान	" "	"	३५
सूर्य सुवेदी	रतेली	" "	"	४८

३. लेख-निबन्ध :

लेखक/निबन्धकार	लेख/निबन्ध	वर्ष/पूर्णाङ्क	साल	पृष्ठ
कमल दीक्षित	मेरो विश्वास	४२/७४	२०५९	५
मुन पौडेल	जङ्ग महोत्सवको चटक	" "	"	८
विजय चालिसे	मुक्तिनाथको काख र साङ्गिलाको खोजी	" "	"	१३
तेजेश्वरबाबु ग्वंग	नेपालीमा नेपाल भाषाका शब्द	" "	"	२०
ज्ञानेन्द्र विवश	पाहुना नआए अनिष्ट हुन्छ	" "	"	२४
उपेन्द्र गौतम	मानवीय सञ्चारको लागि भाषाको संस्कृति	" "	"	२८
डा. रामदयाल राकेश	काठमाडौं केही अनुभूति	४२/७५	२०५९	१०
प्रकाश ए. राज	बी.पी.को 'हितलर र यहूदी' र मेरो यूरोप यात्रा	" "	"	१६
विष्णुप्रताप शाह	हरिहरनाथ माङ्सापलाई सम्झदा	" "	"	१९
निरञ्जन बराल	अहिलेलाई यत्ति नै	" "	"	३३
राजेश्वर देवकोटा	भण्डारीजीका तीन नेत्र	४३/७६	२०६०	८

शिव रेग्मी	श्रद्धेय हरिहरनाथ माड्साब	" "	"	१२
रमेशमोहन अधिकारी	उनी फेरि आउने छन्	" "	"	३८
माधव काफ्ले	जडौरी दर्शन र जूठो टपरी	४३/७७	२०६०	९
इल्या भट्टराई	फूलनदेवी	" "	"	१९
भुवनेश कुमार प्रधान	अङ्ग्रेजी पढाउने गुरु हरिहरनाथ रेग्मीको सम्भनामा	" "	"	४४
विजय चालिसे	मेरो मानसको उपनिवेश र रेलको सफर	४३/७८	२०६०	१०
डा. रामदयाल राकेश	काठमाडौं केही अनुभूतिहरू	" "	"	२१
प्रकाश ए. राज	बयालीस वर्षमा चार पटक वाशिङ्टन पुग्दा	" "	"	२७
वातुल वासव बज्र	जेन हाइकुवारे चर्चा	" "	"	३२
शिव अधिकारी	पौडी खेल्दा सास्ती	" "	"	४७
माधव काफ्ले	मास्टर दाजु	४४/७९	२०६१	११
रमेश खकुरेल	यस्.पी. साहेबको रबाफ	" "	"	२०
गणेश रसिक	एकान्द्रो मेटियो	" "	"	३५
इल्या भट्टराई	पेरिसमा चरैवेति ... चरैवेति	" "	"	४४
अच्युतरमण अधिकारी	व्यक्तिवाद	" "	"	६२
नृपेन्द्रपुरुष 'यादि'	पाकेटमारमा म	" "	"	६९
वातुल वासव बज्र	जेन हाइकुवारे चर्चा	" "	"	७२
महास्थविर र वे थ्वँ	यसरी मैले यो उपन्यास लेखें	" "	"	८४
रमेश विकल	मलाई साच्चै ठगेको छ मेरो स्वभावले	४४/८०	२०६१	५
मोदनाथ प्रश्रित	सोमरसको चमत्कार वैतरणी पार	" "	"	१०
नगेन्द्र न्यौपाने	अमेरिकाको राजा	" "	"	३६

वातुल वासब बज्र	जेन हाइकुबारे चर्चा	" "	"	४१
आनन्ददेव भट्ट	श्री हरिहरनाथ रेग्मी : एक गुरु गम्भीर व्यक्तित्व	४४/८१	२०६१	१७
डा. रामदयाल राकेश	ओसाका एयरपोर्टको अनुभव	" "	"	३१
वातुल वासब बज्र	जेन हाइकुबारे चर्चा	" "	"	४५
विष्णु प्रभात	एको एको	" "	"	५०
धिरज गिरी 'कल्पित'	मुक्त विधा होइन मुक्तक	" "	"	५४
मदनमणि दीक्षित	दयाराम र राजारामहरू यो देशका भरोसा	४४/८२	२०६१	९
वातुल वासब बज्र	जेन हाइकुबारे चर्चा	" "	"	२०
नृपेन्द्रपुरुष 'यादि'	बनारस सारनाथमा विश्वेश्वरसँग म	" "	"	२३
वासुदेव लुईटेल	राई बाहुन् राई बाबा भएछन्	" "	"	४३
श्यामप्रसाद	चरा साथी	४५/८३	२०६२	५
डा. गोविन्दराज भट्टराई	डाले घाँसको अभावमा पवित्र ग्रन्थ भक्षण	४५/८४	२०६२	३
हर्षनाथ भट्टराई	नियात्रा 'नियोल गिजम्' रे !	" "	"	१३
नृपेन्द्रपुरुष 'यादि'	रसभरी चम्चम् मेरा भिनाजु	" "	"	३४
देवेन्द्र भट्टराई	रोइरहेछन् शालिक	" "	"	३६
आर.सी. रिजाल	कवि बन्ने लहडमा	" "	"	४६
मदनमणि दीक्षित	कौण्डिन्य गोत्रको प्रारम्भ द्वापरयुगमा	४५/८५	२०६२	६
डा. रामदयाल राकेश	पद्मकन्यामा मेरो प्राध्यापन अनुभव	" "	"	१०
कृष्णप्रसाद पराजुली	चितवनको जङ्गल जीवनको मङ्गल	" "	"	२१
सुशीला रानी	तथास्तु	" "	"	५२
हर्षनाथ भट्टराई	मधु क्रीडा	४५/८६	२०६२	१२

राजेन्द्र सुवेदी	गुडबाई रामलाल दाई	" "	"	१९
डा. गोविन्दराज भट्टराई	लेखान्तको मिसिलमा शायद यस्तै कोरिएको हुन्छ	" "	"	२३
चुडामणि खनाल	कुरोको कुरो	" "	"	४३
नगेन्द्रराज न्यौपाने	हामीले काललाई छक्यायौं	" "	"	४७
चेतनाथ धमला	जनपक्षीय कवि विष्णुहरि अधिकारी	" "	"	५७
राप्रउ पोखरेल	राजेन्द्र थापा कवितामा राष्ट्र लेख्छन्	४५/८७	२०६२	३१
शीतल गिरी	अशोक र तथागत	" "	"	३९
भ्रमक घिमिरे	आमा र प्रेम	" "	"	४६
लीलासिंह कर्मा	अवसरवादी ढेडुको अनुहार कालो !	४५/८८	२०६२	२५
मधुसूदन प्रसाद घिमिरे	काठमाडौं त व्याङ्कक हुने पो हो कि ?	" "	"	३९
केशवलाल जोशी	मेरो सम्भनामा माष्टर मित्रसेन	" "	"	४३
खगेन्द्र गिरी 'कोपिला'	नेपालगञ्जदेखि टीकापुरसम्मको गजल यात्रा	" "	"	४५
रमेश समर्थन	प्रेमपत्र प्यारी मधुमतीलाई	" "	"	४९
डा. रामदयाल राकेश	मेरो गृह गाउँमा	४६/८९	२०६३	१३
राप्रउ पोखरेल	इतिहासको साक्षी	" "	"	१६
कृष्ण प्रधान	साढेसातदेखि अढैयाको शनिसम्म	" "	"	३२
चूडामणि खनाल	परिवर्तनको लहर र मेरो रहर	" "	"	५१
श्यामप्रसाद	शशिकलाको सम्भना	४६/९०	२०६३	९

मनुजबाबु मिश्र	मेरा उद्देश्यविहीन कला	" "	"	२४
मुन पौडेल	पुलिस महात्म्य	" "	"	३१
डा. तुलसी भट्टराई	धैवुड - दही + घुम, दया + भङ्ग - धैवुड	" "	"	३८
मधुवन पौडेल	संयुक्त अरब इमिरेट्समा नेपाली साहित्य	" "	"	४३
अच्युतरमण अधिकारी	देवत्व	" "	"	५१
खगेन्द्र गिरी 'कोपिला'	नेपालगंज - सिलगडी साहित्यिक यात्रा	" "	"	५३
पोष चापागाई	नियात्रा हाइकु कन्या कुमारी लज्जावती माधुर्य सृष्टि रचना	" "	"	६९
डा. गोविन्दराज भट्टराई	चोट र मर्मका नयाँ कथा भिन्न प्रवेश	४६/९१	२०६३	५
इल्या भट्टराई	मङ्गलौरसँग पहिलो परिचय	" "	"	२९
प्रकाशमणि दहाल	एक अञ्जुली शब्द-सुमन महाकविको पुण्यस्मृतिमा	" "	"	३६
वातुल वासब बज्र	जेन वेम-एक पुरानो पोखरी	" "	"	४९
हरि वन्दी	बग्दै बग्दै वाग्मती	" "	"	५४
विष्णुबहादुर सिंह	सधैंका लागि 'बन्द' गर्ने प्रतिज्ञा	" "	"	५७
नृपेन्द्रपुरुष 'यादि'	कच् कच्	" "	"	६७
मनुजबाबु मिश्र	निबुवाको चोरी	४६/९२	२०६३	६
हर्षनाथ भट्टराई	विश्वव्यापी लैङ्गिक संस्कृति वा पाशुपत संस्कृति	" "	"	१४
डा. तुलसी भट्टराई	धरणीधरलाई उनकै थलोमा सम्भदा	" "	"	२०
वंशी श्रेष्ठ	गौरी शंकरको छाया तल/	" "	"	२४

	अश्वत्थामा मोचन मागिरहेछ			
माधव काफ्ले	विसङ्गतिको विरासत	" "	"	२९
गोविन्द गिरी 'प्रेरणा'	शंकर लामिछाने, मदन पुरस्कार र फर्सीलाई नर्कट	" "	"	४३
सृजन लम्साल	मोफसल मोह	" "	"	७३
चूडामणि खनाल	लोकल मान्छे	" "	"	८०
कृष्ण धरावासी	कवि मनु र पहाड चढिरहने कविता	४७/९३	२०६४	६
मुन पौडेल	विना टिकटको जात्रा	" "	"	१८
डा. खगेन्द्र लुइँटेल	नेपाल बन्द जिन्दावाद	" "	"	३६
श्यामकृष्ण श्रेष्ठ	भोक	" "	"	३९
श्रीओम श्रेष्ठ रोदन	बौद्धिक शहरका गरीब माग्ने	" "	"	४४
रमेश खकुरेल	सित्तैमा	" "	"	४९
राजव	बाँकी अरू कुरा केही छैन	४७/९४	२०६४	७
रासा	एक्लो हुनुहुन्न उहाँ	" "	"	२९
जीतबहादुर रायमाभी	मिथिला लोक कलामा सत्यं- शिवं-सुन्दरम्	" "	"	४७
रमेशमोहन अधिकारी	रेलमा रमाउँदै	" "	"	६०
रबर्ट ऐट्केन	जेन तरङ्ग-२ पहाडिया बाटो	" "	"	७२
गुहनाथ पौडेल	लुकेको एउटा इतिहास	" "	"	७६
मदनमणि दीक्षित	द्रौपदी र सीताका 'अलौकिक' जन्मबारे	४७/९५	२०६४	१७
इल्या भट्टराई	मोआईका उदास आँखाहरू	" "	"	२७
प्रकाश सायमी	साहित्य, ल्याटिन अमेरिका र नोबेल पुरस्कार	" "	"	३६
चूडामणि खनाल	बोर्डिङ्ग पढेको मेरो छोरो !	" "	"	४६

रामप्रसाद पन्त	रोसीको तीरैतीर कोसीतिर	" "	"	४९
जोतारे धाईवा	जब गुड्किएर सम्भना	" "	"	५८
रामहरि पौड्याल	आइफल टावरबाट पेरिस हेर्दा	" "	"	६४
इन्द्रनाथ अर्ज्याल	महाकविको भविष्यवाणी	४७/९६	२०६४	१३
सृजन लम्साल	बन्दीपुर क्याफेमा एक बास	" "	"	१७
कृष्णप्रसाद पराजुली	दिल्ली महानगरको घुमघाम	" "	"	२४
ज्ञानेन्द्र विवश	बिहेको स्वर्ण उत्सव	" "	"	५१
ठाकुर शर्मा	मूर्धन्य स्रष्टाबारे सार्थक कृति	" "	"	७२
रमेश खकुरेल	आनन्द	४८/९७	२०६५	११
हर्षनाथ भट्टराई	मूक भाषा	" "	"	१४
इल्या भट्टराई	म साँच्चिकै हराइछु	" "	"	२२
रामप्रसाद पन्त	चन्द्रागिरि टेकेर दृष्टि घुमाउँदा	" "	"	३२
मुक्तिनाथ शर्मा	हिलारी क्लिन्टनको जीवित इतिहास	" "	"	३७
रबर्ट ऐट्केन	जेन तरङ्ग-३	" "	"	४८
नारायणी भट्टराई	दशैँमा नयाँ लुगा लाउन नपाउँदा	" "	"	५३
राप्रउ पोखरेल	रामेछाप र जगदीशको जरा	" "	"	५९
टङ्क वनेम	भयवादको रंगमा रङ्गिएको आदिवासी	४८/९८	२०६५	१५
धनराज गिरी	अनन्त उज्यालोको सङ्केत पद्मश्री	" "	"	२९
माणिक रत्न शाक्य	बाउको घरमा आमालाई लैजाँदा	" "	"	४७
भागवत आचार्य	'ज्ञ' भर्सेस 'घन'	" "	"	५९

आनन्ददेव भट्ट	मनको एउटा आधारभूत समस्या	४८/९९	२०६५	५
मदनमणि दीक्षित	नेपालको सङ्गीत क्षेत्र र सिर्जन अविरलको पुस्तक	" "	"	१९
कमल दीक्षित	किस्सा एक जुभारुको	" "	"	३०
सुदण्ड	शर्माजीको व्यथा	" "	"	३६
अमर नेम्बाङ लिम्बु	घुम्नै पर्ने रहेछ मिरिक	" "	"	४३
नारायण तिवारी	स्मृतिमा वासु वराल	" "	"	५१
श्रीओम श्रेष्ठ 'रोदन'	रातभरिको यात्रा र अमिगोको प्रेम	" "	"	५५
रोचक घिमिरे	'सावित्री' प्रकाशनको अनुद्घाटित कथा	" "	"	६०

४. समीक्षा/समालोचना :

समीक्षक/समालोचक	समीक्षा/समालोचना	वर्ष/पूर्णाङ्क	साल	पृष्ठ
लक्ष्मी पौडेल	लोककथाका निर्माण तत्वहरू	४२/७५	२०५९	४१
चन्द्रमणि अधिकारी	कवि अनिल पौडेल 'हातहरू'	४३/७६	२०६०	२१
रमेश गोर्खाली	'समयको प्रस्थान' मा अनुशासन पद्धति	४३/७८	२०६०	४
शङ्कर शाह	'मैचा' उत्कृष्ट कथा	४४/७९	२०६१	२७
मुकुन्द शर्मा चालिसे	"हिन्दू संस्कृतिको परिशीलन" एक अनुशीलन	४४/८०	२०६१	३१
उपेन्द्र गौतम	'पुरातनकथा' पुरातन भन्दा सनातन	" "	"	३४
रोमिरे	'घाँसको फूल' मा मग्मगाएकी मनोहरा	" "	"	५२

नरेन्द्रराज पौडेल	विश्व विद्यालयमा अग्निपूजा सबभर्सनको कथा	४४/८२	२०६१	३
डा. गोपाल भण्डारी	अग्रगामी भाषिक आन्दोलन तर्फ लम्कौं	४५/८३	२०६२	१८
रमेश गोर्खाली	जलेश्वरी श्रेष्ठको 'चिसिएको रगत' मा नियतिवद्ध जिजीविषा	४५/८४	२०६२	१७
राप्रउ पोखरेल	सम्मानित व्यक्तित्व श्यामप्रसाद र उहाँको धर्म	" "	"	२१
भूषण ढुङ्गेल	प्रहलाद पोखरेललाई 'खोटाङ्ग डायरी' मा हेर्दा	४५/८५	२०६२	३४
राप्रउ पोखरेल	वेदान्त दर्शन सार गहकिलो दार्शनिक ग्रन्थ	" "	"	४९
विष्णु प्रभात	निष्ठाका पूजारी : श्याम प्रसाद	" "	"	५५
रमेश गोर्खाली	आँधीको आवेगमा मनु मन्जिलको क्षितिज	४५/८६	२०६२	२७
माधव घिमिरे	वाणी प्रकाशनका तीन कृति	" "	"	५९
युवराज मैनाली	'रुक्मी दिदी' भित्र रुमलिदा	४५/८७	२०६२	४९
प्रमोद प्रधान	नेपाली यात्रा निबन्ध : विकास र प्रवृत्ति	४५/८८	२०६२	६
राप्रउ पोखरेल	श्यामप्रसाद शर्माको डायरीका पाना	" "	"	३५
अविनाश श्रेष्ठ	असमीया भाषामा लेखिएको एउटा गहकिलो पुस्तक	४६/८९	२०६३	४७
भारती गौतम	'च्यात्न नसकेको चिठी' पढिसकेपछि	४६/९०	२०६३	५९
इन्द्रकुमार श्रेष्ठ	नडुब्ने घामलाई एकोहोरो नियाल्दा	" "	"	६५

रमेश गोर्खाली	‘इतर किनाराको वरिपरि’ मा	४६/९१	२०६३	२०
रघु घिमिरे	गाइरहुँ लाग्ने ‘मेरा गीतहरू र तिम्रा स्वरहरू’	” ”	”	६१
गुहनाथ पौडेल	गोविन्द गिरी प्रेरणाको ‘गुडबाई अमेरिका’	” ”	”	६४
डा. रामदयाल राकेश	मैथिली मधुशाला	४६/९२	२०६३	३५
कुमारप्रसाद कोइराला	नेपाली युद्धकथाको ज्वलन्त उदाहरण	” ”	”	४८
माधव घिमिरे	सम्भके जति सबै ‘माघ १९’ मा	” ”	”	६९
लुमडी आचार्य	सुवि सुधाका सिर्जनाहरू	” ”	”	८४
डा. गोविन्दराज भट्टराई	बलदेव मजगैयाको ‘विवशता’ माथि केही टिप्पणी	४७/९३	२०६४	२३
कपिल अज्ञात	‘हाकिमको खप्पर’ खोतल्दा	” ”	”	५९
रघु घिमिरे	‘अग्निचक्र’ भित्रका विजय चालिसे	” ”	”	६२
ज्ञानु पाण्डे	‘सिक्काका दुई पाटा’ भित्र समाज परिवर्तनको आकांक्षा	४७/९४	२०६४	३७
डा. गोविन्दराज भट्टराई	नेपालीमा यस्तो शैली र क्षमता भएको अर्को निबन्धकार छैन	४७/९५	२०६४	११
खगेन्द्र गिरि ‘कोपिला’	चलन यो उही पुरानो सहने कै छाती अचानो	” ”	”	७२
मुक्तिनाथ शर्मा	माया ठकुरीको कथा संग्रह-आमा जानुहोस्	” ”	”	७८
डा. सुषमा आचार्य	ऐतिहासिक महत्वको संग्रह ‘शिला खोजेको थुप्रै र अन्य केही’	४७/९६	२०६४	३७

माधव काफ्ले	श्यामप्रसादका तीन कृति	" "	"	५४
कृष्णप्रसाद घिमिरे	पारिजातः कति सार्थक कति निरर्थक	४८/९७	२०६५	६
डा. गोपाल भण्डारी	भिक्षुको साहित्यिक यात्रा	" "	"	४५
माधव काफ्ले	पढिएका केही कृति	" "	"	६८
सीताराम उप्रेती	'अतीतका पाना' मा शिव रेग्मी	" "	"	७२
कृष्णचन्द्र सिंह प्रधान	स्वाभिमान र वर्चस्विता बन्धकमा नराखिएको कृति	४८/९८	२०६५	४
विष्णु प्रभात	शोक शब्दाञ्जलिः संक्षिप्त अवलोकन	४८/९९	२०६५	३९

५. एकाङ्की :

रमेश विकल	परीक्षा केन्द्र माने एकजाम् हल	४४/८२	२०६१	२६
-----------	-----------------------------------	-------	------	----

६. संस्मरण, अन्तर्वार्ता :

६.१ संस्मरण :

रामप्रसाद पन्त	साउन बाईसको सम्झना	४३/७८	२०६०	५५
माणिकरत्न शाक्य	जन आन्दोलनको पूर्वसन्ध्यामा	४४/७९	२०६१	८२

६.२ अन्तर्वार्ता :

ज्ञानुवाकर पौडेल	कुराकानी: बालमुकुन्ददेव पाण्डेसँग	४२/७४	२०५९	३०
ज्ञानुवाकर पौडेल	कुराकानी: भीम विरागसँग	४२/७५	२०५९	२७
ज्ञानुवाकर पौडेल	कुराकानी: भवानी घिमिरेसँग	४३/७६	२०६०	३०

ज्ञानुवाकर पौडेल	कुराकानी: मनुजबाबु मिश्रसंग	४३/७७	२०६०	३६
ज्ञानुवाकर पौडेल	कुराकानी: कमल दीक्षितसंग	४३/७८	२०६०	४१
ज्ञानुवाकर पौडेल	कुराकानी: दिनेश अधिकारीसंग	४४/७९	२०६१	३०
ज्ञानुवाकर पौडेल	कुराकानी: रामदयाल राकेशसंग	४४/८०	२०६१	४५
ज्ञानुवाकर पौडेल	कुराकानी: आर.सी. रिजालसंग	४५/८६	२०६२	३२

७. पुस्तक समीक्षा (कृति समीक्षा) :

रोमिरे	केही खोजेको केही देखेको (निबन्ध संग्रह)	४२/७४	२०५९	४१
रघु घिमिरे	पर्खाल बाहिर (कथा संग्रह)	" "	"	४२
पुरुषोत्तम सापकोटा	मेरो अनुभवको साँगालो	" "	"	४३
माधव घिमिरे	भाषा र भाषा	" "	"	४४
माधव घिमिरे	रचनाको रसास्वादन	" "	"	४५
बालमुकुन्द कार्की	पूर्वदेखि पश्चिमसम्म (नियात्रा)	४२/७५	२०५९	४६
माधव घिमिरे	भेटेका पुस्तक टिपेका कुरा (समीक्षा निबन्ध)	४३/७६	२०६०	५१
माधव घिमिरे	आस्थाको पाइला (कविता संग्रह)	" "	"	५२
	गौतम बुद्ध -महाकाव्य)	" "	"	५२
बालमुकुन्द कार्की	दासले मसँग मुक्ति मागेको छ (कविता संग्रह)	" "	"	५३
माधव घिमिरे	नेपालमा सिंचाई, जलजन्य सभ्यता र संस्थागत विकास	४३/७७	२०६०	५०
माधव घिमिरे	बर्मेलीको सम्भना	" "	"	५१

बालमुकुन्द कार्की	तिम्रो शहरमा (गजल संग्रह)	" "	"	५२
गुणराज काफ्ले	माधव घिमिरेको रचना योग (समालोचना)	४३/७८	२०६०	५१
बालमुकुन्द कार्की	हजार आँखा यी आँखामा (गीत संग्रह)	" "	"	५२
माधव घिमिरे	प्रेम, विवाह र महिलामुक्ति	" "	"	५३
माधव घिमिरे	समका तीन नाटक	४४/७९	२०६१	७६
माधव घिमिरे	विश्वेश्वर प्र. कोइरालाका कविता	" "	"	७७
माधव घिमिरे	भन्न मिल्दैन (व्यंग्य कविता संग्रह)	" "	"	७९
कार्तिकेय	नेपाली बाल साहित्य	" "	"	७९
राप्रउ पोखरेल	हातभन्दा पर (कथा संग्रह)	४४/८०	२०६१	५४
गोपाल अशक	कण्ठ लँगौटी (व्यंग्य निबन्ध संग्रह)	" "	"	५६
गोपीकृष्ण हुंगाना 'पथिक'	डबली (उपन्यास)	" "	"	५९
माधव काफ्ले	नागदहको थिति (निबन्ध संग्रह)	४४/८१	२०६१	५८
कपिल लामिछाने	जून चुहेको रात (गजल संग्रह)	" "	"	६१
कार्तिकेय घिमिरे	दुर्गे दमाईको मृत्यु (कथा संग्रह)	" "	"	६६
पोष चापागाईं	मौनताका रातहरू (गजल संग्रह)	४४/८२	२०६१	४५
रमेशप्रसाद सागर	धुनी तापेर (हाइकु संग्रह)	" "	"	४७
जेबी खत्री	'दिन हराएको दिन' (गजल संग्रह)	" "	"	४९
अरूण नदी खत्री	'जिजीविषा' (कविता संग्रह)	" "	"	५०
माधव घिमिरे	उनी गएको गोरेटो (कथा संग्रह)	४५/८३	२०६२	५०
माधव घिमिरे	एलो सी माथिको साँभ (निबन्ध संग्रह)	" "	"	५१

माधव घिमिरे	पवन आलोकका केही कविता (कविता संग्रह)	" "	"	५२
माधव घिमिरे	उपासना (कविता संग्रह)	" "	"	५२
माधव घिमिरे	सीमा रेखा (कथा संग्रह)	" "	"	५३
माधव घिमिरे	अमरसिंहको खोजीमा अमरसिंह नाटक	४५/८४	२०६२	५५
राप्रउ पोखरेल	रचनाको अभिव्यक्ति (समालोचना)	" "	"	५६
घनश्याम पुडासैनी	नखोज आँसु बर्षाउन (गजल संग्रह)	" "	"	५७
जेबी खत्री	उजेलीहरू (कथा संग्रह)	" "	"	५९
जेबी खत्री	शिखर चढिरहेका मान्छे (लघुकथा संग्रह)	" "	"	६०
अरूण नदी खत्री	व्यग्र चाँदनी (गजल संग्रह)	" "	"	६१
ऋचा शर्मा	हाइकु कथा	" "	"	६२
अरूण नदी खत्री	समय स्पर्श (कविता संग्रह)	४५/८५	२०६२	६३
विमलप्रकाश देवकोटा	सम्मोहन (गजल संग्रह)	" "	"	६४
शक्ति लम्साल	नेपालका बौद्धिक विभूति नयराजपन्त	४५/८६	२०६२	६२
ऋचा शर्मा	प्यारो दाजुको सम्झना	" "	"	६३
अरूण नदी खत्री	अक्षरवर्षा (कविता संग्रह)	" "	"	६५
रघु घिमिरे	मध्यान्तर (कथा संग्रह)	४५/८७	२०६२	५९
अरूण नदी खत्री	भावनाका थुँगाहरू	" "	"	६०
माधव घिमिरे	विश्व यौन कथा	४५/८८	२०६२	५५
माधव घिमिरे	नेपाली बाल साहित्य इतिहास	" "	"	५५
माधव घिमिरे	कुहिराको कम्बल (कविता संग्रह)	" "	"	५६
माधव घिमिरे	यात्रै यात्रा	" "	"	५७
माधव घिमिरे	कुमार गौरव (महाकाव्य)	" "	"	५८
अरूण नदी खत्री	स्मृति- स्पर्श (गजल संग्रह)	" "	"	५९
अरूण नदी खत्री	आफ्नै जीवन र अनुभूति	४६/८९	२०६२	५९

अरूण नदी खत्री	हुस्सुभित्रको घाम (गजल संग्रह)	" "	"	६०
माधव घिमिरे	अभियुक्त ईश्वर/विधा-ताड्का	४६/९०	२०६३	७२
माधव घिमिरे	मेरा डायरीका पाना	" "	"	७२
माधव घिमिरे	सम्भनाको सेरोफेरो (नियात्रा तथा संस्मरण संग्रह)	" "	"	७३
माधव काफ्ले	मौन बतास	" "	"	७४
माधव काफ्ले	आँगनदेखि सागरसम्म	" "	"	७४
माधव काफ्ले	चुरेका पाँच चम्का	४६/९१	२०६३	७२
माधव काफ्ले	यात्रै-यात्रा	" "	"	७३
माधव काफ्ले	अनुभूतिको जुलुस	" "	"	७४
खगेन्द्र गिरि "कोपिला"	जल्दै गरेको आकार नियाल्दै	४६/९२	२०६३	९३
आर.के. अदिप्त गिरि	'लाली गुराँस फुल्ने मन'	" "	"	९४
रोमिरे	ऐना (पत्र साहित्य)	४७/९३	२०६४	६४
माधव घिमिरे	मेरो पत्रकार जीवन	" "	"	६५
माधव घिमिरे	जीवन मेरो शब्दकोशमा (कविता संग्रह)	" "	"	६६
माधव घिमिरे	गुलाफको एस्ट्रेमा मृत्यु (कविता संग्रह)	" "	"	६७
माधव घिमिरे	मकैका ठेट्ना (कथा संग्रह)	" "	"	६७
माधव घिमिरे	म एकलव्य (कविता संग्रह)	" "	"	६८
माधव घिमिरे	जिन्दगीदेखि जिन्दगीसम्म (कविता संग्रह)	" "	"	६८
माधव घिमिरे	भुल्के घाम (सचित्र बाल - कविता संग्रह)	" "	"	६९
अमर न्यौपाने	घाउमाथि घाउ	" "	"	६९
अरूण नदी खत्री	सानी : भाग एक	" "	"	७२
राधा कँडेल	विखण्डित प्रवाह (कथा संग्रह)	४७/९४	२०६४	८४
माधव काफ्ले	गफडीका गफ	४७/९५	२०६४	८०

माधव काफ्ले	एक दर्जन निबन्ध संग्रह	" "	"	८१
महेश्वर शर्मा	तीर्थाटन	४७/९६	२०६४	६४
माधव घिमिरे	कर्णालीका लोक कथा	" "	"	६६
माधव घिमिरे	सूर्योदयको देशमा सात दिन	" "	"	६८
माधव घिमिरे	भुङ्गो नवनोस् लफ्को	" "	"	६९
लवप्रसाद भण्डारी	केही साहित्यकार र साहित्य	" "	"	६९
माधव काफ्ले	युद्धका छायाँहरू	४८/९७	२०६५	७४
संगीता दाहाल	तिमी केवल तिमी (कविता संग्रह)	" "	"	७५
संगीता दाहाल	चन्द्रमामा खरायो (कथा संग्रह)	" "	"	७६
अरूण नदी खत्री	वालपोष (वाल कविता संग्रह)	" "	"	७८
माधव घिमिरे	यन्त्रवत्	४८/९८	२०६५	५१
माधव घिमिरे	विजयका निबन्धहरू	" "	"	५२
माधव काफ्ले	साँढेको दाई	" "	"	५४
संगीता दाहाल	फूल रोएपछि (कविता संग्रह)	" "	"	५५
संगीता दाहाल	पहाडको मन (कविता संग्रह)	" "	"	५७
माधव घिमिरे	मौन चुलो	४८/९९	२०६५	६५
" "	गजल सौन्दर्य मीमांसा	" "	"	६६
" "	एउटा छाता दिनुहोला है !	" "	"	६७
" "	तिब्बतमा दश दिन	" "	"	६८
संगीता दाहाल	संवत् अफिस	" "	"	६९

८. चिठी चपेटा/पाठक प्रतिक्रिया :

नरेन्द्रराज प्रसाईं	म हाँस्छु है रोचकदाई !	४२/७४	२०५९	३९
रमेश गोर्खाली	'रचना' को ७५ औं अमृत अड्क प्रकाशनको	४२/७५	२०५९	४५

	अवसरमा शुभेच्छा			
डा. उपेन्द्र गौतम	हरिहरनाथ रेग्मी	४३/७६	२०६०	४७
जीवन कार्की		४३/७७	२०६०	४८
राप्रउ पोखरेल		४३/७८	२०६०	६०
किशोर निरौला	एउटै रचना दुइतिर	४४/८२	२०६१	३९
मुन पौडेल	स्पष्टीकरण	" "	"	४०
मुकुन्द शरण उपाध्याय	नेपाली भाषाका विषयमा विनम्र निवेदन	४५/८३	२०६२	४६
शंकर शाह		" "	"	४७
गोविन्द पन्थी	पूर्णाङ्क ८३ पढेपछि	४५/८४	२०६२	६३
चन्द्रेश्वर बिजलपुरे	पूर्णाङ्क ८४ उपर केही शब्द	४५/८५	२०६२	६८
रमा शर्मा	सर्वेक्षण हिजो आज हेरेपछि	४५/८६	२०६२	६९
शंकर शाह		४८/९७	२०६५	७९
अरूण नदी खत्री		४८/९८	२०६५	६६
चन्द्रेश्वर बिजलपुरे		४८/९९	२०६५	७२

९ बसिवियाँलो :

लेखक	लेख	वर्ष/पूर्णाङ्क	साल	पृष्ठ
शिव रेग्मी	बसिवियाँलो केही प्रसङ्ग	४४/७९	२०६१	८७
" "	बसिवियाँलो : प्रसङ्ग २	४४/८१	२०६१	२९
" "	बसिवियाँलो प्रसङ्ग ३ कथागुरु गुरु प्रसादको जन्म बारे	४४/८२	२०६१	१४
" "	प्रसङ्ग - ४ इतिहास शुद्ध र स्पष्ट हुनुपर्छ	४५/८३	२०६२	२६
" "	वाणी प्रकाशनको उल्लेख्य संगालो - नेपाली यौन कथा-२	४५/८४	२०६२	४९
" "	कवि लेखकहरूको जन्म मृत्युको तिथि मिति	४५/८५	२०६२	६२
" "	इल्या भट्टराईको लफबराको वरिपरि	४५/८६	२०६२	४५

" "	'हाम्रो पुरुषार्थ' पत्रकारिता विशेषाङ्क	४५/८७	२०६२	४३
" "	शङ्कर लामिछाने बारे तथ्य कुरा	४५/८८	२०६२	५४
" "	साभ्का प्रकाशन आफ्नै 'गरिमा' पढ्दैन	४६/८९	२०६३	५४
" "	प्रथम नेपाली नारी साहित्यकार	४६/९०	२०६३	७०
" "	'लक्ष्मीप्रसाद देवकोटाका जीवनी र कृतित्व अन्तः सम्बन्धको विवेचना'	४६/९१	२०६३	४७
" "	धमिला सम्भनाहरू	४६/९२	२०६३	७७
" "	यो श्लोक कसको हो ?	४७/९४	२०६४	७१
" "	संकेत-हाम्रो संकेत साहित्य संकेत	४७/९६	२०६४	६१
" "	आठराईको संगम सुधा	४८/९७	२०६५	६५
" "	समालोचक पनि अल्मलिंदा रहेछन्	४८/९८	२०६५	६४
" "	चिप्लेटी	४८/९९	२०६५	६३

१०. हाम्रो कुरा/सम्पादकीय :

		वर्ष/पूर्णाङ्क	साल	पृष्ठ
रोचक घिमिरे	हाम्रो कुरा	४२/७४	२०५९	४८
" "	असार-साउनका महिमाशाली स्रष्टाहरू	४२/७५	२०५९	५०
रोचक घिमिरे	नयाँ वर्षले कलह र कटुता भगाओस्	४३/७६	२०६०	५६
" "	'शारदाका सम्पादकीय विचारहरू'	४३/७७	२०६०	५९
" "	युगचेता कविप्रति हार्दिक अभ्यर्चना !	४३/७८	२०६०	६३

" "	सङ्कटमा राष्ट्र, पीडित जनता र सत्ता लोलुपता	४४/७९	२०६१	९२
" "	पत्रिका र प्रतिभा प्रति देखिएको सद्भाव !	४४/८०	२०६१	६४
" "	विवादको भासमा प्रज्ञा प्रतिष्ठान	४४/८१	२०६१	६८
" "	स्रष्टाका स्मृति जीवन्त पार्ने स्मारक	४४/८१	२०६१	७०
" "	प्रकाशन प्रसारणहरूका राम्रा नराम्रा पक्ष	४४/८२	२०६१	५२
" "	राजधानी मोफसलको विवाद र मनु मन्जिलहरू	४५/८३	२०६२	५४
" "	साहित्यिक पत्रिका सहयोगमा पारदर्शिताको अभाव	४५/८४	२०६२	६४
" "	अनर्थकारी द्वन्द्व समाप्त पारौं	४५/८५	२०६२	७०
" "	नेपाली पत्रकारिताका अविस्मरणीय साधक बादेपा	४५/८६	२०६२	७१
" "	पीडामय राष्ट्र र स्रष्टाको दायित्व	४५/८७	२०६२	६२
" "	नेपाल भारत नेपाली लेखक सम्मेलन	४५/८८	२०६२	६१
" "	अब प्रज्ञा प्रतिष्ठानहरू भत्ता भवन मात्र नबनून् !	४८९	२०६३	६२
रोचक घिमिरे	संघर्षलाई पछाडै चम्किएका नक्षत्र	४६/९०	२०६३	७६
" "	शिखर स्रष्टाको अवसान !	४६/९१	२०६३	७८
" "	पुरस्कार र पुरस्कृत थरी थरीका !	४६/९२	२०६३	९८
" "	'रचना' र प्रताडित साहित्यिक पत्रकारिता	४७/९३	२०६४	७७

" "	एक युगमा आएको युगान्तकारी अवसर !	४७/९४	२०६४	८६
" "	नेपाली साहित्यिक पत्रकार संघ र बृहत् साहित्यिक पत्रकारिता गोष्ठी	४७/९५	२०६४	८२
" "	युगान्तकारी परिवर्तन र स्रष्टाको कर्तव्य साहित्यमय भयो रामेछाप !	४७/९६	२०६४	७४
" "	युगान्तकारी नयाँ वर्षमा शुभकामना !	४८/९७	२०६५	८०
" "	उपराष्ट्रपतिको बलमिच्याई	४८/९८	२०६५	६७
" "	महाकविको शतवार्षिकी र राष्ट्रिय कर्तव्य	४८/९९	२०६५	७४

११. सर्वेक्षण हिजो आज :

लेखक	लेख	वर्ष/पूर्णाङ्क	साल	पृष्ठ
शशि शाह	सर्वेक्षण हिजो आज	४२/७४	२०५९	४७
" "	" " "	४२/७५	२०५९	४९
" "	" " "	४३/७६	२०६०	५५
" "	" " "	४३/७७	२०६०	५८
" "	" " "	४३/७८	२०६०	६२
" "	" " "	४४/७९	२०६१	९४
" "	" " "	४४/८०	२०६१	६६
" "	" " "	४४/८१	२०६१	७२
" "	" " "	४४/८२	२०६१	५४
" "	शशि शाहको तुलिका	४५/८३	२०६२	५६
" "	" " "	४५/८४	२०६२	६६
" "	" " "	४५/८५	२०६२	७२
" "	" " "	४५/८६	२०६२	७६
" "	" " "	४५/८७	२०६२	६४
" "	" " "	४५/८८	२०६२	६४

" "	" " "	४६/८९	२०६३	६४
" "	" " "	४६/९०	२०६३	८०
" "	" " "	४६/९१	२०६३	८०
" "	" " "	४६/९२	२०६३	१००
" "	" " "	४७/९३	२०६४	८०
" "	" " "	४७/९४	२०६४	८८
" "	" " "	४७/९५	२०६४	८४
" "	सर्वेक्षण हिजो आज	४८/९७	२०६५	८२
" "	" " "	४८/९८	२०६५	६८
" "	शशि शाहको तूलिका	४८/९९	२०६५	७६

१२. विविध :

लेखक	लेख	वर्ष/पूर्णाङ्क	साल	पृष्ठ
इन्द्रकुमार श्रेष्ठ 'सरित'	प्रहसन-व्यूटिफूल हजुरआमा कम्पिटिशन	४३/७६	२०६०	४४
डा. उपेन्द्र गौतम	लेख्दा-नलेख्दा कुभाषा र भाषा	४५/८३	२०६२	४३
नृपेन्द्र पुरुष 'यादि'	यता उता/भैगो !	४४/८५	२०६२	५९
कृष्णप्रसाद पोखरेल	प्रोत्साहन/कोही आईरहेछ	४५/८५	२०६२	५४
डा. उपेन्द्र गौतम	लेख्दा नलेख्दा नेपालका संचार साधनः स्वतन्त्रताको आयात	४६/९०	२०६३	६२
डा. उपेन्द्र गौतम	अब संगसंगै स्वतन्त्रता र मुक्ति युद्ध	४६/९२	२०६३	८८
डा. उपेन्द्र गौतम	ज्ञानगुनका कुरा-कति महेश, कति शेष ?	४७/९६	२०६४	५६
मुन पोडेल	हास्य-व्यङ्ग्य - केही विचित्रका व्यङ्ग्य	४७/९६	२०६४	१६
डा. उपेन्द्र गौतम	उपराष्ट्रपतिले हिन्दीमा क्रिया खाँदा	४८/९८	२०६५	२५

५.२ निष्कर्ष :

‘रचना’ मा प्रकाशित भएका यी थुप्रै लेख-रचनाहरू नेपाली साहित्याकाशमा उत्कृष्टताको शिखरमा पुगेका छन् । एउटा सामान्य व्यक्तिको निरन्तर र अथक प्रयासबाट थालिएको ‘रचना’ ले आज धेरै स्तरीय रचनाहरू पाठकसामु पस्कंदै ९९ अङ्क पार गर्नु भनेको चानचुने कुरा पक्कै पनि होइन । यस पत्रिकामा प्रकाशित भएका थुप्रै कथा, कविता, लेख-निबन्ध, समीक्षा-समालोचना आदिले नेपाली साहित्यलाई माथि उठाएका छन् । ‘रचना’ मा प्रकाशित थुप्रै कविताहरूको पृष्ठभूमि सामाजिक धरातल रहेको छ, जसमध्ये मनिता पौडेलको ‘नरमाइलो यात्रा’ कवितामा नारी पीडालाई नजिकबाट नियाल्न खोजिएको छ । हरेक दुःखहरूमा नारीहरू नै मुछिनुपर्ने विवशतालाई यसमा स्पष्ट रूपमा देखाइएको छ ।

कथाहरूतर्फ दृष्टि लगाउँदा कथाकार मोहनराज शर्माको ‘टाइपिष्ट केटी’ अफिस जीवनको परिवेशमा लेखिएको सफल कथा हो भने ध्रुव सापकोटाको ‘सरिताको सङ्केत’ कथामा व्यक्त भएको भाव, विषयवस्तु र प्रस्तुतीकरण उच्चकोटीको रहेको छ । लाहुरेकी पत्नीको रूपमा एउटी महिलाले बेहोर्नुपर्ने विवशतालाई मार्मिक रूपले चित्रण गरिएको मञ्जु पन्तको ‘ठूल दिदीको आहत मुहार’ कथा पनि प्रशंसनीय रहेको छ ।

नेपाली निबन्ध फाँटलाई उर्वर तुल्याउने निबन्धहरू ‘रचना’ मा प्रकाशित भएका छन्, जसमध्ये पूर्णप्रकाश नेपाल ‘यात्री’ को ‘ज्वालाक्षेत्र परिदर्शन’ ले त्यस क्षेत्रको आधुनिक, पुरातात्विक र पौराणिक चिनारी गराएको छ । माधव काफ्लेको ‘जडौरी दर्शन र जूठो टपरी’ निबन्धले साहित्य-कलामा भित्रिएको कथित ‘उत्तर आधुनिकतावाद’ को कुरूप नक्कलमा रमाउनेप्रति चर्को आक्रोश पोखेको छ । निबन्धलाई दिइएको शीर्षकले त्यो आक्रोशलाई टड्कारो दर्शाउँछ । त्यस्तै कर्णाली क्षेत्रको सामाजिक जीवनलाई गहिरिएर हेर्न सफल देवीचन्द्र श्रेष्ठको ‘न्यालु बूढीको आसिक’ र इल्या भट्टराईको ‘फूलनदेवी’ यात्रा-संस्मरणको रूपमा रोमाञ्चक छन् ।

‘रचना’ मा प्रकाशित अन्य सामग्रीहरू जस्तै सर्वेक्षण: हिजो आज, कृति समीक्षा, हाम्रो कुरा, चिठी चपेटा आदि स्तम्भहरू पनि उल्लेख्य रहेका छन् । मोफसलमा रहेका प्रतिभालाई माथि उकास्न भरपुर मद्दत गरेको ‘रचना’ को साहित्यिक योगदानको कदर नगरी रहन सकिंदैन । ‘रचना’ जस्तो पत्रिकाको छहारी नपाएको भए थुप्रै नव प्रतिभाहरू त्यत्तिकै ओइलाउने थिए । ‘रचना’ ले प्रोत्साहित गरेका थुप्रै प्रतिभा आज स्थापित सर्जक भएका छन् । त्यस्तै नेपाली पत्रपत्रिका जगतमा सर्वप्रथम वेब साइटमा निस्कने सौभाग्य हासिल गरेको यो पत्रिका मौलिक र स्तरीय रहेको छ ।

अध्याय - ६

६. प्रधान सम्पादक रोचक घिमिरेको व्यक्तित्व परिचय :

नेपाली साहित्यको विकास र विस्तारमा ठूलो योगदान दिई आफ्नो बहुमूल्य समय यसैमा खर्च गरेका 'रचना' पत्रिकाका प्रधान सम्पादक रोचक घिमिरेको व्यक्तित्व परिचयलाई यस अध्यायमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

६.१. भूमिका :

कोही पनि व्यक्ति जन्मदा नै पूर्ण हुँदैनन् र कतिपय त जीवनको उत्तरार्द्धसम्म पनि पूर्ण भएका हुँदैनन् तर उज्ज्वल नक्षत्रमा परेका कुनै व्यक्तिहरू भने 'हुने बिरुवाको चिल्लो पात' भने जस्तै सानै अवस्थादेखि नै कसैको लागि केही गरौं भन्ने भावना राखी आफ्नो काममा तल्लीन र दत्तचित्त भएर लागेका हुन्छन् । जसले समाजलाई अमूल्य उपहारहरू दिएर समाजका लागि प्रेरणादायी भइसकेका हुन्छन् । यस्ता व्यक्तिहरू निःस्वार्थ भावमा अरूको भलाइमा लागेका हुन्छन् । जसरी रातमा देखिने जूनले अन्धकार हटाई बाटो भुलेका बटुवालाई बाटो पहिल्याउन मद्दत गरेर बटुवालाई लक्ष्यमा पुऱ्याइदिने काम गर्छ, त्यसैगरी यस्ता व्यक्तिहरूले समाजमा चेतना जगाई अरूलाई सही मार्गदर्शन गर्न मद्दत गरिरहेका हुन्छन् । यसरी अरूलाई प्रेरणा दिई समाजलाई सभ्य, अनुशासित तथा उन्नतिको बाटोमा अघि बढाउन विभिन्न प्रतिभाशाली साहित्यिक व्यक्तित्वहरूलाई निरन्तर रूपमा खोजी खोजी उनीहरूका साहित्यिक लेख रचनाहरूलाई समय सापेक्ष स्थान दिई प्रकाशित गर्नुहुने 'रचना' (द्वैमासिक पत्रिका) का बहुप्रतिभाशाली व्यक्तित्व प्रधान सम्पादक रोचक घिमिरेको व्यक्तित्व परिचयको विवरण यहाँ प्रस्तुत गरिएको छ ।

६.२ जन्म र जन्मस्थान :

वि.सं. १९९८ साल भाद्र ३ गते पूजनीय माता मोहनकुमारी देवीको कोखबाट जन्मेका रोचक घिमिरेको पिताको नाम सोमनाथ घिमिरे व्यास हो । उनी गहिराथोक, मन्थली, रामेछाप जिल्लामा जन्मेका हुन् । वि.सं. २००३ सालमा ५ वर्षको उमेरमा काठमाडौँ आएका यिनको वासस्थान हाल टङ्गाल, गहनापोखरी, काठमाडौँमा रहेको छ ।

६.३ शिक्षा :

उनले सम्पूर्णानन्द विश्वविद्यालय वाराणसीबाट संस्कृतमा मध्यमा गरेपछि इलाहवाद बोर्ड इ.पी. बाट अंग्रेजीमा आइ.ए. पास गरेका हुन् ।

६.४ प्रधान सम्पादक रोचक घिमिरे र 'रचना' पत्रिकाको प्रकाशन :

जीवन एउटा खाली पानाको ठेली हो । वाल्यकालदेखि नै जीवनका मीठा नमीठा घटना एवम् सांसारिकताका अनुभवहरू त्यसका प्रत्येक पानामा लेखिँदै जान्छन् । कुनै पनि कर्तव्यशील र परहितकारी मानिसको जीवनका ती पानाहरू त्याग, समर्पण र परहितका कामद्वारा भरिएका हुन्छन् । परहितकारी कार्यलाई नै उनीहरू जीवन सञ्चालनको सुखद् मार्ग ठान्छन् । त्यस्तै व्यक्तिहरूमध्ये रोचक घिमिरेको नाम अग्रस्थानमा पर्न आउँछ ।

- साहित्य र पत्रपत्रिकालाई आफ्नो जीवनको आधार ठान्ने र साहित्यिक पत्रकारितामा नै समर्पित भएका रोचक घिमिरेले वि.सं. २०१८ साल हेमन्त र शिशिर ऋतुको नाम राखेर 'रचना' पत्रिका प्रकाशित गराएका हुन् । रोचक र रचनाबीच अन्योन्याश्रित सम्बन्ध रहेको छ । उनको सेवाको पहिलो प्रमाण नै 'रचना' द्वैमासिक पत्रिकाको प्रकाशन हो । जसले मोफसलमा रहेका र प्रोत्साहित नगरिएका नयाँ प्रतिभाहरूलाई साहित्यमा लाग्न प्रेरणा प्राप्त भयो ।
- वि.सं. २०१८ सालदेखि रचनाको प्रकाशन भए पनि त्यसभन्दा अगाडिदेखि नै उनमा साहित्यिक पत्रकारितामा समर्पित हुने विचारको बीजाङ्कुर भएको थियो ।
- 'रचना' का सहयोगीहरूमा थुप्रैको नाम आए तापनि आफ्नो परिवारको खर्च काटेर, बाबुले आर्जन गरिदिएको सम्पत्ति स्वाहा गर्दै साहित्यिक पत्रकारिता बाँचिरहोस् र हुर्किरहोस् भनेर हुरुक्क हुने र नआत्तिकन निरन्तर त्यसमा समर्पित भइरहने र रचनालाई नै आफ्नो जीवनको उद्देश्य बनाउने रोचक घिमिरे वास्तवमा नै एक महान् साधक र तपस्वी व्यक्तित्व हुन् । उनले विगतका अनेकन वर्षदेखि साहित्यिक पत्रकारिताको विकासमा लगाएको आफ्नो धन, प्रतिभा, समय, सम्पादनसीप र साहित्यिक पत्रकारिताको गुणात्मक स्तर कायम राख्न देखाउँदै आएको सजगता र निरन्तरतामाथि दृष्टिपात गर्दा यिनीप्रति साधुभावले श्रद्धावनत नभई रहन सकिँदैन ।
- साहित्यिक पत्रकार बन्नको लागि आवश्यक गुणहरूको बारेमा उनी यसो भन्छन् - "नेपालको सन्दर्भमा भन्ने हो भने योग्य साहित्यिक पत्रकार बन्न साहित्यलाई नै ईश्वर सम्भरेर आफ्नो तन, मन, धन सम्पूर्ण साहित्यिक पत्रकारितामा अर्पण गर्न सक्ने गुणको मुख्य खाँचो पर्दछ । त्यस्तो ईश्वरले तथास्तु भनेर धनधान्यको वरदान कहिल्यै दिँदैन । अतः भौतिक फलप्राप्तिको आशा योग्य साहित्यिक पत्रकार बन्न चाहनेले कहिल्यै राख्नु हुँदैन । सेवा र समर्पणकै भावनाले मात्र यस क्षेत्रमा लाग्नुपर्दछ । सेवा र समर्पणकै क्रममा यदाकदा फल पनि पाइन्छ भने अर्कै कुरा हो । यसबाहेक साहित्यिक पत्रकारमा भाषा, व्याकरण, विभिन्न साहित्यिक विधाबारे, साहित्यको आधुनिक र समकालीन प्रवृत्तिबारे जानकारी आवश्यक हुन्छ । विभिन्न पक्षका र विभिन्न पुस्ताका साहित्यकारहरूमा समान सद्भाव र श्रद्धा राख्नु पनि साहित्यिक पत्रकारको कर्तव्य हो । नयाँ प्रतिभाप्रति उदारभाव राख्दै तिनलाई प्रकाशमा ल्याउने विशेष कर्तव्य

साहित्यिक पत्रकारको हुन्छ । साहित्यिक पत्रकारहरू भनेको साहित्यकार उत्पादनशाला पनि हुन् । एउटा योग्य साहित्यिक पत्रकारकै प्रोत्साहनले नव प्रतिभाहरू स्थापित हुन्छन् । तिनले साहित्यको भण्डार समृद्ध पार्दछन् । योग्य साहित्यिक पत्रकारहरूमा उपर्युक्त गुणहरूकै खाँचो पर्ने मलाई लाग्दछ ।”

६.५ संलग्नता :

साहित्यिक पत्रकारितालाई नै आफ्नो जीवनको उद्देश्य बनाई त्यसैलाई बढी महत्त्व दिने रोचक घिमिरे निम्नलिखित विभिन्न सङ्घ-संस्थाहरूमा संलग्न भई कार्यरत छन् ।

(क)	संस्थापक सदस्य	-	भैरव पुरस्कार गुठी (२०४६-)
(ख)	संस्थापक सदस्य	-	जन सरोकार समाज (२०६१-)
(ग)	अध्यक्ष	-	वासुदेव विद्यादेव लुईटेल पुरस्कार गुठी (२०६५-)
(घ)	सल्लाहकार	-	सिस्नुपानी नेपाल (२०५९-२०६२)
(ङ)	सदस्य	-	प्रेस काउन्सिल नेपाल (२०५१-२०५५)
(च)	संयोजक	-	साहित्यिक पत्रकारिता विकास उपसमिति, साहित्यिक पत्रकार संघ (२०५८-२०५९)
(छ)	सल्लाहकार	-	विशालनगर पुस्तकालय (२०५१-२०६१)
(ज)	सदस्य	-	नेपाल पत्रकार महासंघ
(झ)	उपाध्यक्ष	-	विशालनगर हाँडीगाउँ सम्पदा समाज (२०६३-)
(ञ)	संस्थापक अध्यक्ष	-	रमेश विकल साहित्य प्रतिष्ठान (२०६३-)
(ट)	अध्यक्ष	-	नेपाल साहित्यिक पत्रकार संघ (२०६४-)

यसका साथै उनले राष्ट्रिय अन्तर्राष्ट्रिय विविध साहित्यिक सेमिनारहरूमा पनि उत्साहजनक सहभागिता देखाएका छन् ।

नेपाली साहित्यका महान् साधक रमेश विकलको देहावसानपछि कमल दीक्षितद्वारा 'हिमाल' खबरपत्रिकाको वर्ष १८, अङ्क १८, पूर्णाङ्क २३२ (१६-२९ पुस २०६५) मा प्रकाशित 'बेलै नभई गए विकल' शीर्षक लेखमा रमेश विकलको विशाल व्यक्तित्वको पुष्टि गर्नको लागि - “आफू जीवित छँदै आफू बस्ने तीनतले घर र जग्गा 'रमेश विकल साहित्य प्रतिष्ठान' को जिम्मा लगाइदिनु र आफूले पाउने पुस्तकहरूको आम्दानी पनि सबै त्यही प्रतिष्ठानले पाउने गराइदिनु । त्यस प्रतिष्ठानको अध्यक्ष समेत उनले आफू नबसेर आफ्ना मित्र रोचक घिमिरेलाई बनाएका थिए, २०६३ सालमै ।” (पृ. ५८) भन्ने वाक्यलाई अघि सारिएको छ । यस किसिमका कुराबाट स्वर्गीय विकल र रोचक घिमिरेको सम्बन्ध कति सुमधुर थियो भन्ने कुराको पुष्टि हुनाका साथै रोचक घिमिरेको व्यक्तित्व पनि झल्कन्छ ।

६.६ पुरस्कार तथा सम्मान :

रोचक घिमिरेको सिङ्गो व्यक्तित्व साहित्यिक पत्रकार तथा साहित्यसेवीको रूपमा देखिएको छ । २०१८ सालदेखि 'रचना' साहित्यिक पत्रिका प्रकाशित गराएका घिमिरे निम्न लिखित पुरस्कार तथा सम्मानबाट विभूषित भएका छन् -

- भवानी साहित्यिक पत्रकारिता पुरस्कार (२०४३)
- शिक्षा मन्त्रालय पुरस्कार (२०४५)
- ने.रा.प्र.प्र. साहित्यिक पत्रकारिता पुरस्कार (२०५४)
- उत्तम शान्ति पुरस्कार (२०५६)
- वीसाप साहित्यिक पत्रिका पुरस्कार (२०५७)
- लक्ष्मी कार्की साहित्यिक पत्रकारिता पुरस्कार (२०५८)
- प्रेस काउन्सिल साहित्यिक पत्रकारिता पुरस्कार (२०५९)
- साहित्य सङ्गम मकवानपुर सम्मान (२०६०)
- सुदूर पश्चिमाञ्चल साहित्यिक सांस्कृतिक महोत्सव, अभिनन्दन (२०६२)
- विशालनगर पुस्तकालय सम्मान (२०६३)

६.७ रोचक घिमिरेद्वारा लिखित र सम्पादित कृतिहरू :

- 'रचना' द्वैमासिक साहित्यिक पत्रिका प्रकाशन-सम्पादन (वि.सं. २०१८ सालदेखि)
- सम्झनामा फक्रिएका थुँगाहरू (निबन्ध संग्रह) २०५६
- अनुसन्धान भित्रको अनुसन्धान (सम्पादन) २०५१
- भैरव पुरस्कार गुठी स्मारिका (सम्पादन) २०४६ देखि
- प्रेस काउन्सिल वार्षिक प्रतिवेदन (सम्पादन) २०५२-२०५५
- कविवर माधव घिमिरे अभिनन्दन ग्रन्थ (सम्पादन) २०६०

यसका साथै विभिन्न पत्रपत्रिकामा उनका कविता-लेख-निबन्ध-समीक्षा-संस्मरण-समालोचना आदि प्रकाशित हुँदै आएका छन् । त्यस्तै उनका प्रकाशोन्मुख कृतिहरूमा -

- विचार र वृत्तान्त (लेख - निबन्ध)
- केही स्रष्टा केही स्मृति (संस्मरण)
- रोचक/घोचक (समसामयिक व्यङ्ग्य)
- नेपाली साहित्यिक पत्रकारिता : विगत र वर्तमान

६.८ कृतिगत विशेषता :

आफ्नो जीवनलाई बुझेर अनुशासनमा रहनु नै निजी परिचय बनाएका रोचक घिमिरे शुरुमा कविता विधाबाट साहित्य क्षेत्रमा प्रवेश गरेका हुन् । संस्मरण विधालाई आफ्नो रुचिको विषय बनाएका यिनले साहित्यकारहरूबारे बढी जानकारी राख्दै विभिन्न साहित्यकारका मनगो तस्वीरहरू पनि सङ्कलन गरेका छन् । आफ्नो अधिकांश समय साहित्य-साहित्यकार, पत्रकारिता-पत्रकारका लागि खर्चेका यिनी आफ्ना लेख रचनामा साहित्यकारको गुण र अवगुण दुवै पक्षको वर्णन गर्न रुचाउँछन् । यसरी साहित्यकारका गुण र दोष दुवै पक्षको विश्लेषण गर्नु उनको आफ्नै कृतिगत मौलिक विशेषता हो भने सम्पादक र प्रकाशक रहनु उनको अर्को विशेषता हो ।

६.९ निष्कर्ष :

रोचक घिमिरेको व्यक्तित्वको संक्षिप्त परिचय यही हो । कुनै पनि व्यक्ति लेखक हुन सक्छ तर सम्पादक हुन सक्दैन । सम्पादक हुन गहन जिम्मेवारी र दायित्वपूर्ण जोखिमी काम गर्न सक्नुपर्छ । सम्पादक जस्तो जिम्मेवारीपूर्ण कामको अभिभारा लिइसकेपछि यसको महत्त्व र गरिमालाई सदैव आफ्नो प्रतिष्ठासँग जोडेर स्तरीयताको सिंहासनमा बस्ने साहित्यिक सम्पादकहरूमा सबभन्दा विराट् व्यक्तित्व भएका व्यक्तिहरूमा रोचक घिमिरेको अग्रस्थान छ । आफ्नो पत्रिकाको सम्पादनमा मात्र ध्यान नदिएर साहित्यका अन्य विभिन्न विधामा कलम चलाउन सक्ने बहुमुखी प्रतिभाका धनी रोचक घिमिरे जस्ता साधकको सम्मान सबैबाट हुँदै जाओस् र उनीबाट नेपाली समाजले निरन्तर साहित्यिक योगदान पाइरहोस् यही शुभ-कामना छ ।

अध्याय - ७

७.१ उपसंहार एवं निष्कर्ष :

भाषाको विकसित र विशिष्ट स्वरूप मानिएको साहित्य समाजको प्रतिविम्ब हो । साहित्यले नै देशको उन्नति र प्रगतिलाई उर्वरता प्रदान गर्दछ । यस अर्थले पनि भाषिक र साहित्यिक विकासका लागि त्यसको प्रकाशनले महत्त्वपूर्ण भूमिका खेलेको हुन्छ । नेपाली भाषामा लेखिएको पहिलो प्रामाणिक अभिलेख हुम्ला जिल्लाको रेलिङ गुम्बामा पाइएको वि.सं. १३१२ को नागराज अशोक चल्को ताम्रपत्र हो । यसपछि नेपाली भाषा क्रमशः पूर्वतिर फैलिँदै गएको र राजाभाषाको रूपमा मान्यता प्राप्त गरेको पाइन्छ । यसको प्रमाणस्वरूप नेपाली भाषामा लेखिएका थुप्रै अभिलेखलाई लिन सकिन्छ ।

नेपाली साहित्यको प्रारम्भ विभिन्न किसिमका लोक छन्द जस्तै - कविता, भ्याउरे, सवाई, चाँचरी, पैकेला र गाइनेका गीतहरूबाट भएको मान्न सकिन्छ । त्यस कालमा रचिएका-गाइएका सवाई, कविता तथा भ्याउरेहरू लिपिबद्ध हुन सकेनन् । नेपाली लेख्यसाहित्यको प्रारम्भकाल भने पृथ्वीनारायण शाहको नेपाल एकीकरणको अभियानसँगै भएको हो । त्यसैले साहस, पराक्रम, वीरता र पुरुषार्थको कवितात्मक अभिव्यक्तिबाट नेपाली साहित्यको शुरुवात भएको पाइन्छ । सुवानन्द दास नेपालका पहिलो कवि मानिन्छन् र उनको पृथ्वीनारायण शाहसम्बन्धी कविता 'वीरस्तुति' लाई पहिलो कविता मानिन्छ । त्यसपछि कवि तथा नाटककार शक्तिवल्लभ अर्यालद्वारा संस्कृतमा लेखिएको र पछि यसैलाई आफैँले नेपालीमा अनुवाद गरेको गद्याख्यानात्मक रचना 'महाभारत विराटपर्व' (वि.सं. १८२७) लाई नेपालको जेठो आख्यान साहित्य मानिएको छ । नेपाली भाषामा प्रथम गद्याख्यानात्मक लेखनको थालनी यसै रचनाबाट शुरु भएको प्रमाण प्राप्त हुन्छ । त्यस्तै पृथ्वीनारायण शाहको 'दिव्योपदेश' (वि.सं. १८३१) लाई पनि नेपाली गद्यको राम्रो नमूना मान्न सकिन्छ ।

नेपाली साहित्यको प्राथमिक काल मूलतः वीरधारा र भक्तिधारामा विभक्त भएको पाइन्छ । शक्तिवल्लभ अर्याल, उदयानन्द अर्याल, यदुनाथ पोखरेल आदि वीर धाराका कवि मानिन्छन् भने इन्द्ररस, विद्यारण्य केशरी, रघुनाथ पोखरेल आदि भक्ति धारामा देखा परेका हुन् । आदिकवि भानुभक्त आचार्य यसै भक्तिकालका प्रमुख कवि मानिन्छन् । उनीद्वारा अनूदित अध्यात्म रामायणले नेपाली समाजमा नवीन उन्मेष ल्याएको थियो र नेपाली भाषालाई ऐतिहासिक व्यापकता र प्रतिष्ठा प्रदान गरेको थियो ।

त्यस्तै नेपाली साहित्यको माध्यमिक काललाई मोतीराम भट्टकाल भने पनि हुन्छ । उनले श्रृङ्गारिक कविता लेखनको नेतृत्व गरे । गजल लेखन परम्परा भित्र्याए

अनि भानुभक्तको जीवनी लेखेर उनको व्यक्तित्वलाई स्थापित गरे । मोतीराम भट्टका साथै राजीवलोचन जोशी, होमनाथ खतिवडा, शिखरनाथ सुवेदी, लक्ष्मीदत्त पन्त, गोपीनाथ लोहनी, कृष्णप्रसाद रेग्मी, केदारनाथ खतिवडा, पहलमानसिंह स्वाँर, राममणि आ.दी. आदि थुप्रै लेखक-कविहरूले माध्यमिककालीन नेपाली साहित्यमा महत्त्वपूर्ण योगदान गरे ।

नेपाली साहित्यमा माध्यमिककालीन प्रवृत्ति छोडी आधुनिकताको शुरुवात विभिन्न विधामा विभिन्न कालमा भएको पाइन्छ । लेखनाथ पौडेलले 'ऋतु विचार' तथा 'बुद्धिविनोद' लेखेर वि.सं. १९७५/७६ बाटै कविता/काव्यमा आधुनिकताको आमन्त्रण गरिसकेका थिए भने बालकृष्ण समले 'मुटुको व्यथा' मार्फत वि.सं. १९८६ बाट नाटकका क्षेत्रमा आधुनिक काल निम्त्याएका थिए । त्यस्तै उपन्यासमा रुद्रराज पाण्डेले 'रूपमती' (वि.सं. १९९१) बाट र कथामा गुरुप्रसाद मैनालीले 'नासो' (१९९२) तथा विश्वेश्वरप्रसाद कोइरालाले दोषी चस्मा (१९९२) बाट आधुनिकताको शुरुवात गरेका थिए । निबन्धका फाँटमा लक्ष्मीप्रसाद देवकोटाको 'आषाढको पन्ध्र' (१९९२) लाई आधुनिक मानिन्छ भने एकाङ्कीतर्फ पुष्कर शमशेरको लक्ष्यहीन (१९९९) र बालकृष्ण समको 'बोक्सी' (१९९९) लाई आधुनिक मानिन्छ । नेपाली साहित्यले आधुनिकताको ढोका ढकढक्याउनमा वि.सं. १९९१ मा प्रकाशन शुरु भएको साहित्यिक पत्रिका 'शारदा' को योगदानलाई महत्त्वपूर्ण मानिन्छ ।

'दोषी चस्मा' मार्फत विश्वेश्वरप्रसाद कोइरालाले मनोविश्लेषणात्मक कथालेखन शुरु गरेका थिए भने 'लङ्गडाको साथी' उपन्यासमार्फत लैनसिंह वाङ्देलले उपन्यासमा मनोविज्ञानको प्रयोग गरे । महाकवि लक्ष्मीप्रसाद देवकोटाले भ्याउरे भाकामा आधुनिक महाकाव्य 'शाकुन्तल' लेखेर नेपाली साहित्यलाई महाकाव्यीय उचाइ प्रदान गरे । गोपालप्रसाद रिमालले 'आमाको सपना' जस्ता खरा राजनीतिक कविता लेखे भने लेखनाथ पौडेलले 'तरुण-नपसी' जस्तो दार्शनिक र चिन्तनपरक महाकाव्य लेखे ।

आधुनिककालीन नेपाली साहित्यमा युगीन त्रासदी, विकृति, विसङ्गति, मानवीय संवेदनहीनता, यान्त्रिकता, भ्रष्टाचार, दुराचार आदि विषयहरू व्यापक र सशक्त रूपमा उठेका छन् । यस्ता कृतिहरूमा माया प्रीति, प्रकृतिप्रेम, राष्ट्रप्रेम आदि पक्षहरू पनि नसमेटिएका होइनन् तर अस्तित्वको खोजी, सामाजिक, राजनीतिक, आर्थिक रुग्णता र मनोविज्ञान बढी मुखरित भएका देखिन्छन् । वर्तमान नेपाली साहित्यिक फाँटमा सबै स्रष्टा र साधकहरूका भिन्न-भिन्न खालका सृजना र कृतिहरूले हरेक विषयलाई स्पर्श गर्दै आएकोले नेपाली साहित्यलाई विश्व साहित्यको दाँजोमा पुऱ्याउन युगानुकूल प्रयास भइरहेको छ । यसबाट नेपाली साहित्य विश्व साहित्यभन्दा पछि परेको छ कि भनेर निराश बन्नु पर्ने अवस्था देखिँदैन ।

यसरी, एकातिर नेपाली साहित्यको विकासक्रम क्रमबद्ध रूपमा हुँदै आएको छ भने यस्ता साहित्यिक विकासक्रमलाई निरन्तरता र विस्तार गर्न पत्रपत्रिकाको प्रकाशन नै मुख्य रूपमा सहयोगी हुन सक्ने कुरालाई नकार्न मिल्दैन । पत्रपत्रिकाको प्रकाशनले नै साहित्यको उन्नति र प्रगतिका साथै साहित्यमा उर्वरता थप्दछ । त्यसैले भाषिक एवम् साहित्यिक विकासका लागि पत्रपत्रिकाको नियमित प्रकाशनको भूमिका महत्त्वपूर्ण हुन्छ ।

नेपाली साहित्य र पत्रपत्रिका प्रकाशनकै पृष्ठभूमिमा वि.सं. २०१८ साल (हेमन्त र शिशिर) मा जन्मेर शुक्ल पक्षको जूनभैँ विस्तारै विस्तारै बामे सदैँ हिँडेको 'रचना' पत्रिकाले आज पूर्ण वयस्कता हासिल गरिसकेको छ । जीवनका आरोह-अवरोहहरू एवम् सुख-दुःखात्मक अनुभूतिहरू नै साहित्यमा व्यक्तनुपर्छ भन्ने मान्यता राखी समाज सापेक्ष साहित्यको सिर्जनामा लक्षित 'रचना' ले नेपाली साहित्यका विविध विधाहरूलाई आफ्ना पृष्ठहरूमा सजाएर विधागत अभिवृद्धिमा महत्त्वपूर्ण योगदान दिँदै आएको छ । कविता, कथा, लेख-निबन्ध, समालोचना यस पत्रिकाका उर्वर विधाहरू हुन् भने नाटक एकाङ्की एवम् पुस्तक समीक्षाहरूतर्फ पनि यसले उचित दृष्टि पुऱ्याउँदै आएको छ ।

एउटा सामान्य व्यक्तिको साहित्यिक तलतलको उपजस्वरूप प्रकाशमा आउन थालेको 'रचना' पत्रिकाले २०१८ सालदेखि हाल २०६५ सालसम्मको ४८ वर्षे लामो यात्रामा ९९ अङ्क पार गरिसकेको छ । जसरी 'शारदा' को माध्यमबाट ऋद्धिबहादुर मल्लले नेपाली भाषा साहित्यको इतिहासमा योगदान पुऱ्याए, त्यसैगरी रोचकको सपनाबाट शुरु भएको 'रचना' ले विभिन्न ज्ञानवर्द्धक खुराक पस्केर साहित्यप्रति अभिरुचि राख्ने पाठकको मन जित्न सफल भएको छ । यस पत्रिकाले लुकेर बसेका नव-प्रतिभाहरूलाई क्रमशः स्थान दिँदै आएको छ भने विभिन्न समयमा विभिन्न विश्वप्रसिद्ध साहित्यकारहरूको लेख-रचना प्रकाशित गर्नुको साथै समय-समयमा विभिन्न विशेषाङ्कहरू पनि प्रकाशित गराएको छ । यसले गर्दा नयाँ-नयाँ प्रतिभाहरूले 'रचना' को साथ पाएर लेखन क्षेत्रमा आफ्नो रुचि बढाउनुका साथै पाठकले पनि खोजे अनुसारको रचना पाएर लेखक र पाठक दुवै प्रोत्साहित भएका छन् ।

नेपाली साहित्यिक पत्रपत्रिकाहरूको परम्परामा देखिने वर्तमान साहित्यिक पत्रिकाहरूले विशेषगरी कविता, कथा, निबन्ध, समालोचना आदि विधालाई प्रश्रय दिए भैँ 'रचना' ले पनि सबै क्षेत्रलाई समेटेको देखिन्छ । यसले कुनै अङ्कमा कविता धेरै छापेको छ भने कुनैमा कथा, लघुकथा त कुनैमा निबन्ध र समालोचना छापेको छ । तर पनि आफूले समेटनुपर्ने क्षेत्र भने यसले भुलेको छैन । जसले गर्दा पाठकहरूले आफूले खोजेको, रोजेको विषयलाई हरेक अङ्कमा भेटेका छन् । यो 'रचना' को बहुमुखी पाठकका लागि बहुमुखी स्वाद पस्कने परम्परा हो ।

यसरी 'रचना' पत्रिकाले अङ्क नै पिच्छे विविध खालका रोचक तथा पढ्न थालेपछि छोड्न मनै नलाग्ने रचनाहरू प्रकाशित गर्दै अबको निकट भविष्यमै आफ्नो स्वर्ण जयन्ती मनाउने तरखरमा जुटेको छ । यसले आफ्नो जन्मकालदेखि नै नेपाली भाषा, कला, साहित्य आदि क्षेत्रको बारेमा खोजपूर्ण लेख-रचना प्रकाशित गर्दै नेपाली भाषाको जगेर्ना गर्ने काममा बढी समय खर्च गरेको छ । यस पत्रिकाको अतुलनीय योगदानको बारेमा जति नै चर्चा गरे पनि सायद अपूरो नै रहन्छ । राष्ट्रिय स्तरबाट पनि यस्ता पत्रिकाको महत्त्व बुझेर सकेसम्म 'नयाँ नेपाल' मा थोरै भए पनि पत्रिकालाई सहयोग गर्ने परम्पराको थालनी भएमा अझ हौसला साथ 'रचना' द्वैमासिकबाट मासिक रूपमा प्रकाशित हुनसक्थ्यो कि भन्ने लाग्दछ ।

मौलिक र स्तरीय हुनु 'रचना' को विशेषता हो तर यसमा केही कमी-कमजोरीहरू पनि लुकेका छन् । 'रचना' ले अधिकांश कथा र कविताका माध्यमबाट आफूलाई फैल्याएको छ । यसमा प्रकाशित धेरै सामग्रीहरू सम्प्रेषणीय छन् तापनि कुनै कुनै सामग्रीहरूमा दुर्बोध्यताको आभाष पनि पाइने गरेको छ । यसमा आफ्ना लेख-रचना प्रकाशित गराउने कतिपय नव प्रतिभाका कुनै कुनै कथा, कविता, लेख-निबन्ध आदिले रचनाको स्तरलाई अलि खस्काएको हो कि भन्ने जस्तो भान पर्छ तर यस्ता सामग्रीहरू प्रकाशित गराएर 'रचना' ले नव प्रतिभाहरूको कदर गर्दै समय सापेक्ष रूपमा उनीहरूलाई प्रोत्साहित गराउँदै ल्याएको हो भन्ने सम्झनुपर्छ । त्यस्तै नेपाली साहित्यको इतिहासमा आफ्नो छुट्टै अस्तित्व कायम गराउँदै ९९ अङ्क पार गरिसकेको 'रचना' ले आफ्नो पुस्तकको आकार-प्रकारमा केही मोटोपना ल्याएमा, अक्षरको आकार अलि ठूलो पारेमा, लेख-रचना प्रकाशित गर्ने कागजको गुणस्तर अझ वृद्धि गरेमा भन्ने सुनमाथि सुगन्ध थपिने थियो ।

जेहोस् एउटा व्यक्तिगत प्रयासमा शुरु गरिएको 'रचना' पत्रिकामा हाल धेरै नाम चलेका व्यक्तित्वहरू विशिष्ट सदस्य बनेका छन् । यस्ता विशिष्ट सदस्यहरू र अन्य हजारौं पाठक, शुभेच्छुकहरूको साथ पाएको 'रचना' को भविष्य उज्ज्वल होस् तथा यसका प्रत्येक अङ्क सफलतापूर्वक सम्पन्न भई पाठक सामु आइपुगोस् र अविरल रूपले नेपाली साहित्याकाशमा 'रचना' चम्कियोस् भन्ने शुभकामना छ ।

सन्दर्भ ग्रन्थ सूची

(क) सन्दर्भ पुस्तकहरु

१. अधिकारी, हेमाङ्गराज *पूर्वीय समालोचना सिद्धान्त* - पाँचौं सं. साभा प्रकाशन (२०५०)
२. उपाध्याय, केशवप्रसाद *साहित्य प्रकाश* - साभा प्रकाशन (२०३०)
३. त्रिपाठी, वासुदेव र अन्य *नेपाली कविता भाग २* - साभा प्रकाशन (२०४६)
४. देवकोटा, ग्रीष्मबहादुर *नेपालको छापाखाना र पत्रपत्रिकाको इतिहास* - दोस्रो सं साभा प्रकाशन (२०५१)
५. पोख्रेल, भानुभक्त *सिद्धान्त र साहित्य* - विराटनगर श्याम पुस्तक भण्डार (२०४०)
६. भट्टराई, गोविन्दराज *काव्यिक आन्दोलनको परिचय* - काठमाडौं ने.रा.प्र.प्र. (२०४९)
७. भुसाल, गुणाकर *नेपाली नाटक र कविता* - कीर्तिपुर, क्षितिज प्रकाशन (२०५९)
८. लुईटेल, खगेन्द्रप्रसाद र अन्य *नेपाली कविता* - विद्यार्थी पुस्तक भण्डार, काठमाडौं (२०५४)
९. शर्मा, तारानाथ *नेपाली साहित्यको इतिहास* - सहयोगी प्रकाशन (२०२७)
१०. श्रेष्ठ, दयाराम *नेपाली कथा भाग ४* - ललितपुर, साभा प्रकाशन (२०५७)
११. श्रेष्ठ, दयाराम र अन्य *नेपाली साहित्यको संक्षिप्त इतिहास* - काठमाडौं, ने.रा.प्र.प्र. (२०३४)
१२. श्रेष्ठ, ईश्वरकुमार *पूर्वीय एवं पश्चात्य साहित्य समालोचना, प्रमुख मान्यता, वाद र प्रणाली* - साभा प्रकाशन (२०५१)
१३. सिवाकोटी, शेषराज *अक्षरको अभिवादन* - (२०५५)
१४. 'रचना' पत्रिकाका ३३ - ९९ अङ्कहरु
१५. 'हिमाल' खबरपत्रिका, २०६५ पुस, पूर्णाङ्क २३२

(ख) सन्दर्भ शोधपत्रहरू

१. उपाध्याय, मुक्तराज *नेपाली साहित्यमा 'अभिव्यक्ति' पत्रिकाको योगदान -* त्रि.वि. (अप्रकाशित) शोधपत्र (२०५०)
२. घिमिरे, मदनकृष्ण *साहित्यिक पत्रकारिताको विकासमा 'अभिव्यक्ति' को योगदान -* त्रि.वि. (अप्रकाशित) शोधपत्र (२०६४)
३. घिमिरे, रघुनाथ *नेपाली साहित्यमा 'शारदा' पत्रिकाको योगदान -* त्रि.वि. (अप्रकाशित) शोधपत्र (२०३२)
४. ज्ञवाली, शिवप्रसाद *नेपाली साहित्यमा 'सुस्केरा' पत्रिकाको योगदान -* त्रि.वि. (अप्रकाशित) शोधपत्र (२०३९)
५. थपलिया, इन्दुदेवी *नेपाली कथा साहित्यमा 'रचना' पत्रिकाको योगदान -* त्रि.वि. (अप्रकाशित) शोधपत्र (२०४९)
६. थापा, सुरेन्द्रवरसिंह *नेपाली साहित्यमा 'रचना' पत्रिकाको योगदान - (सन्दर्भ सूची सहित)* त्रि.वि. (अप्रकाशित) शोधपत्र (२०३६)
७. न्यौपाने, रमेश *नेपाली साहित्यको विकासमा 'उन्नयन' त्रैमासिक पत्रिकाको योगदान -* त्रि.वि. (अप्रकाशित) शोधपत्र (२०६३)
८. पौडेल, शेषकान्त *नेपाली साहित्यमा 'गरिमा' पत्रिकाको योगदान -* त्रि.वि. (अप्रकाशित) शोधपत्र (२०५४)
९. फुँयाल, इन्दिरा *नेपाली साहित्य र समालोचनामा 'उन्नयन' पत्रिकाको योगदान -* त्रि.वि. (अप्रकाशित) शोधपत्र (२०५३)
१०. भण्डारी, मुकुन्दप्रसाद *नेपाली साहित्यको विकासमा 'गरिमा' को योगदान -* त्रि.वि. (अप्रकाशित) शोधपत्र (२०५१)
११. शर्मोपाध्याय, नारायणप्रसाद *नेपाली साहित्यमा 'रत्न श्री' पत्रिकाको योगदान -* त्रि.वि. (अप्रकाशित) शोधपत्र (२०४६)